



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ
ΠΟΥ ΕΜΠΛΕΚΟΝΤΑΙ ΣΕ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ»**



ΚΑΜΠΑΝΑΡΑΚΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΑΜ 156)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΙΑΤΡΙΔΗΣ Τ.

ΜΕΛΗ: ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ.

ΤΣΟΥΡΤΟΥ Β.

ΡΕΘΥΜΝΟ 2014

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Μ.Π.Σ. «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
Εισαγωγή.....	7
1. Διαδικτυακός εκφοβισμός	9
1.1. Εισαγωγικά.....	9
1.2. Εκφοβισμός (Bullying)	10
1.2.1. Μορφές Εκφοβισμού.....	11
1.2.2. Ρόλοι στον εκφοβισμό.....	12
1.3. Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyberbullying)	14
1.3.1 Η Γέννηση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού	14
1.3.2. Ορισμός διαδικτυακού εκφοβισμού	14
1.3.3. Μορφές διαδικτυακού εκφοβισμού	16
1.3.4. Χαρακτηριστικά διαδικτυακού εκφοβισμού	18
1.3.5. Ρόλοι στο διαδικτυακό εκφοβισμό	20
Α. Θύτες.....	20
Β. Θύματα.....	22
Γ. Παρατηρητές.....	23
1.3.6. Αιτιολογία και θεωρίες ερμηνείας διαδικτυακού εκφοβισμού	24
1.3.7. Επιπτώσεις διαδικτυακού εκφοβισμού	28
1.4. Διαφορά διαδικτυακού – παραδοσιακού εκφοβισμού	31
1.5. Διαδικτυακός εκφοβισμός στην Ελλάδα.....	34
1.6. Η μελέτη του διαδικτυακού εκφοβισμού υπό το πρίσμα των αξιών	36
2. Αξίες.....	42
2.1. Η έννοια της αξίας	42
2.1.2. Ορισμός των αξιών.....	43
2.1.3. Συμπεράσματα.....	46
2.2. Κυριότερες θεωρίες των αξιών	48

2.2.1. Κριτική θεωριών	50
2.3. Θεωρία αξιών του Schwartz	52
2.3.1. Η πρώτη προσπάθεια περιγραφής των αξιών	53
2.3.2. Ατομικό επίπεδο ανάλυσης	54
2.3.3. Η δομή των αξιών	58
2.3.4. Κοινωνικό επίπεδο ανάλυσης.....	65
3. Εμπειρική διερεύνηση	70
3.1. Σημασία της παρούσας έρευνας.....	70
3.2. Στόχοι και υποθέσεις	71
3.3. Μέθοδος	72
3.3.1. Συμμετέχοντες.....	73
3.3.2. Μετρήσεις.....	73
3.3.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων	76
3.3.4. Στατιστική Ανάλυση.....	77
3.4. Αποτελέσματα	77
3.4.1. Περιγραφή του δείγματος	77
3.4.2. Διαδικτυακός εκφοβισμός.....	83
3.4.2.1. Θύματα	83
3.4.2.2. Αναφορά των θυμάτων για το περιστατικό εκφοβισμού ...	84
3.4.2.3. Θύτες	84
3.4.2.4. Σχέση διαδικτυακού - παραδοσιακού εκφοβισμού ως προς την επικινδυνότητα.....	85
3.4.3. Σχέση διαδικτυακού εκφοβισμού με άλλες μεταβλητές.....	86
3.4.3.1. Διαδικτυακός εκφοβισμός και φύλο	86
3.4.3.2. Διαδικτυακός εκφοβισμός και ηλικία εκμάθησης χρήσης Η/Υ και Διαδικτύου	87
3.4.3.3. Σχέση διαδικτυακού εκφοβισμού με τους λόγους χρήσης διαδικτύου και σελίδων κοινωνικής δικτύωσης.....	87
3.4.4. Περιγραφή αξιών του δείγματος	89
3.4.4.1. Οι σημαντικότερες αξίες του δείγματος	89
3.4.4.2. Δέκα καθολικές αξίες του δείγματος.....	90
3.4.4.3. Κατευθύνσεις αξιών του δείγματος.....	91
3.4.5. Σχέση αξιών και διαδικτυακού εκφοβισμού	91

3.4.5.1. Δέκα καθολικές αξίες και διαδικτυακός εκφοβισμός	91
3.4.5.2. Κατευθύνσεις Αξιών και διαδικτυακός Εκφοβισμός.....	93
4. Συζήτηση	95
4.1. Χρήση ηλεκτρονικών συσκευών και διαδικτύου στη εφηβική ηλικία ..	95
4.2. Η διάσταση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού	98
4.3. Διαδικτυακός εκφοβισμός και αξίες.....	101
4.5. Συμπεράσματα	105
4.6. Περιορισμοί της έρευνας.....	106
4.7. Προτάσεις	107
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	109
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	110
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	127
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	
Πίνακας 1. <i>Συσκευές που χρησιμοποιούν οι έφηβοι για πρόσβαση στο διαδίκτυο</i>	<i>79</i>
Πίνακας 2. <i>Χρόνος πλοήγησης</i>	<i>80</i>
Πίνακας 3. <i>Λόγοι χρήσης διαδικτύου</i>	<i>80</i>
Πίνακας 4. <i>Λόγοι χρήσης σελίδων κοινωνικής δικτύωσης</i>	<i>82</i>
Πίνακας 5. <i>Συχνότητα εμφάνισης ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού.....</i>	<i>83</i>
Πίνακας 6. <i>Αναφορά σε άλλους για το περιστατικό εκφοβισμού</i>	<i>84</i>
Πίνακας 7. <i>Αναφορές θυτών ως προς το φύλο των θυμάτων και τη διάρκεια του εκφοβισμού.....</i>	<i>85</i>
Πίνακας 8. <i>Συχνότητα εμφάνισης ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού ανάλογα με το φύλο</i>	<i>86</i>
Πίνακας 9. <i>Μέσες ηλικίες έναρξης χρήσης Η/Υ και διαδικτύου ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού</i>	<i>87</i>
Πίνακας 10. <i>Λόγοι χρήσης διαδικτύου ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού.....</i>	<i>88</i>

Πίνακας 11. Λόγοι χρήσης σελίδων κοινωνικής δικτύωσης ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού	88
Πίνακας 12. Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στις δέκα καθολικές αξίες ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού	92
Πίνακας 13. Κατευθύνσεις αξιών ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού.....	93

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1. Μέσες τιμές στις δέκα καθολικές αξίες.....	90
Γράφημα 2. Γραφική αναπαράσταση των μέσων όρων των ατόμων του δείγματος στις τέσσερις κατευθύνσεις αξιών με βάση την αρχική διάκριση του Schwartz (1992,1994a).	91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα μελετά τις αξίες των ατόμων που εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφει το σύστημα των αξιών των εφήβων που εμπλέκονται σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού. Στην έρευνα συμμετείχαν 139 μαθητές Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου, από δύο Γυμνάσια της πόλης του Ηρακλείου Κρήτης. Η συλλογή των δεδομένων της έρευνας, βασίστηκε σε ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς με κλειστές ερωτήσεις. Για το διαδικτυακό εκφοβισμό χρησιμοποιήθηκε μέρος του Cyberbullying Questionnaire (Smith και συν., 2006), και για τη μέτρηση των αξιών το Schwartz Value Survey (SVS-57) (Schwartz, 2004). Για την ανίχνευση της σχέσης αξιών και διαδικτυακού εκφοβισμού διαμορφώθηκαν και εξετάστηκαν τέσσερις υποθέσεις, από τις οποίες κάποιες επιβεβαιώθηκαν και κάποιες όχι. Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι θύτες υποστηρίζουν αξίες Αυτοενίσχυσης περισσότερο σε σχέση με τα θύματα και τους μη εμπλεκόμενους. Επίσης οι θύτες υποστηρίζουν αξίες Δύναμης και όχι Επίδοσης σε σχέση με τα θύματα και μη εμπλεκόμενους. Τέλος, οι θύτες δε φαίνεται να διαφοροποιούνται σε σχέση με τους άλλους δυο ρόλους όσο αφορά στην αξία του Οικουμενισμού. Όσο αφορά στα θύματα, δε φάνηκε να υποστηρίζουν αξίες Αυτο-υπέρβασης αλλά χαρακτηρίζονται από αξίες Ασφάλειας.

Λέξεις κλειδιά: Διαδικτυακός εκφοβισμός, εφηβεία, αξίες, Schwartz.

ABSTRACT

This paper seeks to examine the values of individuals involved in cyber bullying behaviours. More specifically, this study describes the value system of adolescents involved in cyber bullying practices. The sample consists of 139 B and C level students, aged 15-16 from two high schools of the city of Heraklion, Crete. Self-report questionnaires with *closed-ended questions* have been used to collect data. As far as the measurement of cyber bullying is concerned, parts of the Cyber bullying Questionnaire (Smith et al., 2006) were used. Furthermore, the measurement of values was based upon the Schwartz Value Survey (SVS-57) (Schwartz, 2004). According to the results bullies support self-enhancement values more than victims and non-involved adolescents. In addition, bullies seem to support Power values instead of Achievement values, compared to victims and those non-involved. Furthermore, bullies do not seem to differ from victims and non-involved adolescents, regarding the value of Universalism. As far as victims are concerned, they seem to value Safety than Self-transcendence.

Keywords: Cyber-bullying, adolescence, values, Schwartz

Εισαγωγή

Ο σύγχρονος τεχνολογικός πολιτισμός παρέχει τα μέσα που στοχεύουν στην οργάνωση και στη διευκόλυνση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Το διαδίκτυο, η σημαντικότερη ίσως ανακάλυψη του 20ου αιώνα, αποτελεί πλέον αναπόσπαστο μέρος της ζωής και της καθημερινότητας του σύγχρονου ανθρώπου. Ολοένα και περισσότερο τα παιδιά και οι έφηβοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στην καθημερινότητα τους. Τα οφέλη της χρήσης του Η/Υ και του διαδικτύου, αναντίρρητα είναι τεράστια, ωστόσο, συχνά ενδέχεται κανείς να κάνει χρήση αυτών, εις βάρος κάποιου άλλου. Μία τέτοια περίπτωση είναι το φαινόμενο του Cyber Bullying (Διαδικτυακός Εκφοβισμός).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο King (2006), «αυτό που καθιστά τον εκφοβισμό μέσω του διαδικτύου τόσο επικίνδυνο είναι το γεγονός ότι ο καθένας μπορεί να τον πράξει χωρίς να χρειάζεται να αντιμετωπίσει το θύμα του. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς δυνατός ή γρήγορος, αρκεί ένας υπολογιστής και η επιθυμία να τρομοκρατήσει.» (σελ. 358).

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια διερεύνησης του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού σε μαθητές γυμνασίου στην πόλη του Ηρακλείου. Βασικός της στόχος δεν είναι απλά να μελετήσει τη διάσταση του φαινομένου, αλλά και να διερευνήσει το είδος των αξιών που χαρακτηρίζουν τα άτομα που εμπλέκονται σε τέτοιες συμπεριφορές.

Η εργασία αυτή ασχολείται με δύο βασικές έννοιες, η πρώτη έννοια είναι ο διαδικτυακός εκφοβισμός που κυρίως απασχολεί τις επιστήμες της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας. Η δεύτερη έννοια είναι οι αξίες οι οποίες θεωρούνται από πολλούς ερευνητές ως βασικό στοιχείο του πολιτισμού και με αυτές έχουν ασχοληθεί οι επιστήμες της Ανθρωπολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Ψυχολογίας και οι επιστήμες του πολιτισμού. Η συγκεκριμένη εργασία αποσκοπεί στο να καταδείξει, πως μια ατομική συμπεριφορά όπως αυτή του διαδικτυακού εκφοβισμού, συνδέεται με στοιχεία που αφορούν τον πολιτισμό και την κοινωνία. Για την παρούσα μελέτη των αξιών που χαρακτηρίζουν συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού χρησιμοποιείται η Θεωρία Αξιών του Schwartz.

Οι αξίες διαμορφώνουν τις σκέψεις των ατόμων, τα συναισθήματα και τις δράσεις (Schwartz, 2006a). Χρησιμεύουν ως πλαίσια αναφοράς, σχετικά

με το πώς είναι ο κόσμος, πως θα έπρεπε να είναι και ποια είναι η καταλληλότερη συμπεριφορά μέσα σ' αυτόν (Knafo, Roccas, και Sagiv 2011). Τα άτομα χρησιμοποιούν τις κατευθυντήριες αρχές ως σημείο αναφοράς για την αξιολόγηση σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφοράς (Roceach, 1973 Triandis, 2004).

Ένας από τους βασικούς λόγους που ώθησε τον ερευνητή στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος είναι η σχετική απουσία ερευνών οι οποίες συσχετίζουν τις αξίες με συμπεριφορές όπως αυτή του διαδικτυακού εκφοβισμού στον ελληνικό χώρο αλλά και παγκοσμίως. Ο λόγος της επιλογής της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας είναι διττός, αφενός οι έφηβοι παρατηρείται να εμπλέκονται έντονα σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού και αφετέρου είναι μια ηλικιακή κατηγορία που έχει δομήσει ένα σύστημα αξιών και αποτελεί ευαίσθητο αποδέκτη των αλλαγών σε αυτό το επίπεδο.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, παρουσιάζεται ο διαδικτυακός εκφοβισμός, οι μορφές του, οι ρόλοι των συμμετεχόντων, οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί για να τον ερμηνεύσουν, οι επιπτώσεις του και η διαφορά του από τον παραδοσιακό. Τέλος περιγράφεται ο τρόπος που μπορούμε να δούμε τον εκφοβισμό κάτω από το πρίσμα των αξιών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται να προσδιοριστεί η έννοια των αξιών, παρουσιάζονται οι βασικές θεωρίες που τις περιγράφουν και παρατίθεται η κριτική που έχει γίνει σ' αυτές. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η θεωρία του Schwartz τόσο σε ατομικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο ανάλυσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε. Διατυπώνονται οι στόχοι και οι υποθέσεις της έρευνας, παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και τα αποτελέσματα της. Τέλος στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα, οι περιορισμοί της έρευνας και οι προτάσεις.

1. Διαδικτυακός Εκφοβισμός

1.1. Εισαγωγικά

Η σύγχρονη τεχνολογική εποχή, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη εποχή φέρνει πιο κοντά τον άνθρωπο με τα επιτεύγματά της κάνοντάς του τη ζωή ευκολότερη ή κάποιες φορές δυσκολότερη. Οι νέοι φαίνεται να είναι αρκετά εξοικειωμένοι με αυτά τα τεχνολογικά μέσα από πολύ νωρίς. Ο συνδυασμός της τεχνολογικής κατανόησης από τους νέους, με τη δυνατότητα που έχουν να είναι σε απευθείας σύνδεση, χωρίς την επίβλεψη των ενηλίκων μπορεί να οδηγήσει σε συμπεριφορές υψηλού κινδύνου. Τέτοιες συμπεριφορές είναι η έκθεση στην πορνογραφία, στο διαδικτυακό τζόγο, τα ναρκωτικά και στον εκφοβισμό μέσω διαδικτύου (Agastston, Kowalski και Limber, 2007).

Το Cyberbullying (Διαδικτυακός Εκφοβισμός, όπως θα μεταφράζεται στο εξής στην παρούσα εργασία) είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο που αποκτά αρκετά μεγάλες διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Οι νέες τεχνολογίες του 21^{ου} αιώνα έχουν επιτρέψει στους θύτες, να έρχονται εύκολα σε επαφή με τα θύματά τους. Η ευκολία αφενός και η ανωνυμία αφετέρου, έχουν κάνει το διαδικτυακό εκφοβισμό να αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των νέων του σύγχρονου κόσμου (Keith και Martin, 2005).

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο έχει σαν στόχο να παρουσιάσει αναλυτικά το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού. Για την κατανόησή του όμως, αρχικά κρίνεται απαραίτητο να προσδιοριστεί ο παραδοσιακός εκφοβισμός, οι μορφές του και οι ρόλοι που παρατηρούνται. Στη συνέχεια θα αναλυθεί ο διαδικτυακός εκφοβισμός και οι διαστάσεις του. Πιο συγκεκριμένα θα προσδιοριστούν οι μορφές του, οι θεωρίες που τον ερμηνεύουν, αλλά και οι επιπτώσεις του. Θα αναλυθούν οι ρόλοι των εμπλεκομένων και θα παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά τους. Τέλος θα γίνει μια προσπάθεια να αναλυθεί το φαινόμενο υπό το πρίσμα των αξιών.

1.2. Εκφοβισμός (Bullying)

Η Έφη Μαρκοζάνε, μεταφράστρια του βιβλίου του Olweus (2009) “Bullying at school: What we know and what we can do”, στην προσπάθειά της να αποδώσει τον όρο bullying, αναφέρει ότι στην ελληνική γλώσσα το νόημα του όρου bullying περιγράφει τα ουσιαστικά επιθετικότητα ή βία και τα χαρακτηριστικά νταής, τσαμπουκάς, μάγκας. Στο πλαίσιο της παιδαγωγικής επιστήμης και της ψυχολογίας ο όρος που χρησιμοποιείται πιο συχνά είναι εκφοβισμός ή επιθετικότητα ή θυματοποίηση (σημ. μτφρ. σελ. 23). Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας όταν αναφερόμαστε στην έννοια bullying θα χρησιμοποιούμε τον όρο «εκφοβισμός».

Ο όρος «bullying» παρουσιάστηκε για πρώτη φορά από τον Olweus το 1973 σε βιβλίο στη Σουηδία και αργότερα στις ΗΠΑ με τίτλο “Aggression in the school: Bullies and Whipping Boys”. Ο Olweus (1994), χρησιμοποιεί την παρομοίωση του «μαστιγωμένου αγοριού» (σελ.1171), όρος που περιγράφει τα νεαρά αγόρια που είχαν ανατεθεί σε νεαρούς πρίγκιπες, τα οποία τιμωρούνταν όταν η συμπεριφορά του πρίγκιπα ήταν απαράδεκτη. Τα μαστιγωμένα αγόρια για τον Olweus (1994), είναι τα θύματα του εκφοβισμού στο σχολικό πλαίσιο.

Σύμφωνα με τον Olweus (2009), ο εκφοβισμός ή θυματοποίηση μπορεί να οριστεί με τον ακόλουθο τρόπο «ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται κατ’ επανάληψη και κατ’ εξακολούθηση σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές» (σελ. 29). Αξίζει να σημειωθεί ότι στις Σκανδιναβικές χώρες ο όρος αναφέρεται ως mobbing (Νορβηγία και Δανία) ή mobbining (Σουηδία και Φιλανδία) και περιγράφει «τη διαδικασία κατά την οποία, μια συνήθως ανώνυμη ομάδα παρενοχλεί άλλους ανθρώπους (σελ. 28), αργότερα στην Αμερική αναφέρεται ως bullying.

Τα χαρακτηριστικά που πρέπει να είναι παρόντα για να θεωρηθεί μια συμπεριφορά εκφοβισμός, σύμφωνα με τον Olweus (2009), αποτελούν τα συστατικά του εκφοβισμού που είναι τα εξής: α) οι αρνητικές ενέργειες β) η πρόθεση πρόκλησης βλάβης, είτε ψυχολογικής, είτε σωματικής γ) η επανάληψη της συμπεριφοράς και δ) η ανισσοροπία δύναμης, η οποία περιγράφει τη διαφορά δύναμης μεταξύ θύτη και θύματος (σελ. 29-30).

Όταν ο Olweus (2009) περιγράφει το χαρακτηριστικό της αρνητικής ενέργειας και της πρόθεσης πρόκλησης βλάβης, αναφέρεται στη σκόπιμη επίθεση που μπορεί να είναι λεκτική ή σωματική (σελ. 29).

Σχετικά με την επανάληψη της συμπεριφοράς υπάρχουν δύο θέσεις. Η πρώτη (Olweus, 2009) υποστηρίζει ότι η πράξη πρέπει να επαναλαμβάνεται ενώ, σύμφωνα με τη δεύτερη θέση (Smith και Levan, 1995), αρκεί και ένα περιστατικό επίθεσης, αν αυτό προκαλεί σημαντική συναισθηματική ενόχληση στο θύμα. Τέλος, το χαρακτηριστικό της ανισσοροπίας δύναμης, αρχικά αφορούσε τη σωματική αλλά αργότερα, σε άλλες μελέτες περιλαμβάνει τη φυσική δύναμη, την ψυχολογική δύναμη αλλά και την κοινωνική δύναμη λόγω θέσης (Menesini και Nocentini, 2009).

Οι ερμηνείες γύρω από τον εκφοβισμό δεν υποστηρίζουν πάντα ότι αποτελεί επικίνδυνο φαινόμενο. Έτσι παρουσιάστηκαν έρευνες που θεωρούν τον εκφοβισμό και τη θυματοποίηση ως τελετές μετάβασης κατά τη διάρκεια της εφηβείας, τονίζοντας ότι δεν χρειάζεται να δείχνουμε ανησυχία γιατί ο εκφοβισμός εξαφανίζεται όταν επιτελέσει το έργο της μετάβασης στην ενηλικίωση (Carter και Spencer, 2006, Thompson, Whitney και Smith, 1994). Ωστόσο, άλλες έρευνες, σε διάφορες χώρες φαίνεται να δείχνουν ότι ο εκφοβισμός αποτελεί το πιο σημαντικό πρόβλημα στα σχολεία της Αμερικής και της Ευρώπης (Rose, Monda-Amaya και Espelage, 2011).

1.2.1. Μορφές Εκφοβισμού

Ο Olweus (2009), διακρίνει δύο βασικές μορφές εκφοβισμού τον άμεσο (ή πρόσωπο με πρόσωπο) και τον έμμεσο (ή σχεσιακό). Ο άμεσος εκφοβισμός είναι περισσότερο απροκάλυπτη επίθεση προς το θύμα, ενώ ο έμμεσος περιλαμβάνει πιο συγκαλυμμένες μορφές επιθέσεων.

Ο άμεσος εκφοβισμός είναι επίσης γνωστός και ως παραδοσιακός και παίρνει πολλές μορφές όπως η άσκηση σωματικής βίας, χτυπήματα, κλωτσιές και σπρωξίματα καθώς και λεκτική βία όπως πειράγματα, βρισιές, χλευασμοί, γκριμάτσες. Ο έμμεσος εκφοβισμός είναι μια συγκαλυμμένη μορφή επιθετικότητας, που περιλαμβάνει διάδοση φημών για το άτομο και άλλα σχόλια σε σχέση με την εμφάνιση του ή την συμπεριφορά του, με στόχο τον αποκλεισμό του από την ομάδα συνομήλικων (Olweus, 2009). Οι Crick και

Grotmeter (1995), θεωρούν ότι ο έμμεσος εκφοβισμός είναι μια μορφή πολύ συχνή τα τελευταία χρόνια και κυρίως δράστες είναι περισσότερο κορίτσια.

Άλλη κατηγοριοποίηση είναι αυτή που διαχωρίζει τον εκφοβισμό σε τρεις κατηγορίες: τον φυσικό εκφοβισμό, τον λεκτικό και τον έμμεσο ή σχεσιακό εκφοβισμό (Slonje και Smith, 2008). Ο φυσικός εκφοβισμός αναφέρεται στην άσκηση σωματικής βίας, ο λεκτικός σχετίζεται σε βρισιές ή φωνές και ο έμμεσος ή σχεσιακός έχει να κάνει με τη διάδοση φημών με στόχο τον αποκλεισμό του ατόμου από τους συνομήλικους (Crick και Grotmeter, 1996).

Πιο συγκεκριμένα, ο σχεσιακός εκφοβισμός αναφέρεται σε συμπεριφορές που στόχο έχουν να βλάψουν τις σχέσεις και την αίσθηση αποδοχής που βιώνει το θύμα από αυτές (Merrell, Buchanan και Tran, 2006, σελ. 345). Ο σχεσιακός εκφοβισμός αφορά κυρίως κορίτσια (Letendre, 2007) πιθανόν γιατί οι γυναίκες «πρέπει» να κρύβουν τις επιθετικές τους προθέσεις προκειμένου να συμμορφώνονται στην κοινωνική κατασκευή της μη επιθετικής γυναίκας (James και Owens, 2005). Οι Bjorkqvist, Lagerspetz, και Kaukiainen (1992) αναφέρουν ότι αυτή η συγκαλυμμένη μορφή επιθετικότητας καθιστά το συγκεκριμένο είδος εκφοβισμού δύσκολο να εντοπιστεί.

Μία τρίτη κατηγοριοποίηση προέρχεται από τον Shariff (2009), που περιγράφει επίσης, δύο μορφές εκφοβισμού: τον φυσικό και τον ψυχολογικό εκφοβισμό. Ο φυσικός αφορά στη βία αλλά και στην σεξουαλική παρενόχληση και επίθεση ενώ ο ψυχολογικός αναφέρεται σε συμπεριφορές (π.χ. πρόκληση φόβου, απειλές, κ.τ.λ.) που πλήττουν άμεσα ψυχολογικά το θύμα. Οι περισσότεροι πάντως ερευνητές (Hinduja και Patchin, 2011· Smith, 2012) θεωρούν ότι υπάρχουν τέσσερις τύποι εκφοβισμού, ο φυσικός, ο λεκτικός, ο έμμεσος και - με την είσοδο της τεχνολογίας - ο διαδικτυακός.

1.2.2. Ρόλοι στον εκφοβισμό

Σε κάθε περίπτωση, στον εκφοβισμό διακρίνονται τρεις κύριοι ρόλοι, οι θύτες, τα θύματα και οι παρατηρητές. Σύμφωνα με τον Olweus (2009), οι θύτες είναι επιθετικά άτομα, με θετική στάση απέναντι στη βία και έχουν ασθενείς ή αρνητικές σχέσεις με τους γονείς τους, σε σχέση με άλλα άτομα που δεν ασκούν βία. Τείνουν να είναι πιο δυνατοί και σωματώδεις σε σχέση

με τους ομήλικους τους αλλά παρουσιάζονται να έχουν μειωμένη αυτοεκτίμηση και για αυτό το λόγο δρουν επιθετικά με στόχο να αισθανθούν καλύτερα (O'Leary, 2009).

Τα θύματα από την άλλη, είναι οι λιγότερο διάσημοι στις ομάδες ομοτίμων, παρουσιάζονται με μειωμένη αυτοεκτίμηση, είναι σωματικά ασθενέστεροι και νεώτεροι από τα θύματα. Έχουν στενές σχέσεις με τους γονείς τους, οι οποίοι συνήθως είναι υπερπροστατευτικοί (O'Leary, 2009). Σημαντικό επίσης είναι ότι τα άτομα αυτά συνήθως, αποδέχονται εύκολα το ρόλο του θύματος (Theriot, Dulmus, Sowers και Johnson, 2005).

Ο O'Leary (2009), περιγράφει έναν ακόμα τύπο, το θύτη-θύμα, τον οποίο ονομάζει «προκλητικό θύμα», είναι πιο δημοφιλής στις παρέες, αλλά ταυτόχρονα φαίνεται να παρουσιάζει αυξημένο άγχος σε σχέση με άλλους θύτες. Πρόκειται για τα «πειρακτήρια» στις ομάδες των συνομηλίκων με εμφανή τάση να δημιουργούν εντάσεις και φασαρίες. Όταν τα άτομα αυτά εκφοβίζονται τότε θυμώνουν και αντεπιτίθενται (σελ. 34).

Τα τελευταία χρόνια μεγάλος αριθμός μελετών παρουσιάζει το φαινόμενο του εκφοβισμού ως ομαδικό. Οι Salmivalli, Lagerspetz, Bjorkqvist, Osterman και Kaukiainen (1996), δίνουν ιδιαίτερη σημασία όχι τόσο στους θύτες και στα θύματα όσο στους παρατηρητές. Περιγράφουν τέσσερις κυρίαρχους ρόλους παρατηρητών: τους «βοηθούς των θυτών», τους «ενισχυτές των θυτών», τους «ξένους» και τους «υπερασπιστές του θύματος». Οι βοηθοί είναι άτομα που παίρνουν μέρος στην άσκηση βίας, οι ενισχυτές ανατροφοδοτούν τη βία, οι ξένοι δεν παίρνουν θέση, ενώ οι υπερασπιστές επικεντρώνονται στο να βοηθήσουν το θύμα (σελ. 3-4).

Όσον αφορά στο διαχωρισμό των φύλων υποστηρίζεται ότι τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εμπλέκονται σε φυσικές μορφές εκφοβισμού ενώ τα κορίτσια κυρίως εμπλέκονται σε μορφές ψυχολογικού εκφοβισμού (Crick, Grotpeter και Bigbee, 2002). Ωστόσο, ο Shariff (2008), υποστηρίζει ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια αυξανόμενη τάση των κοριτσιών στην εμπλοκή τους σε φυσικές μορφές εκφοβισμού.

1.3. Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber-bullying)

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας της πληροφορικής, υιοθετείται ο όρος «cyberspase» (κυβερνοχώρος), για να περιγράψει το περιβάλλον των δικτύων, ένα περιβάλλον ασώματο που κυρίως στηρίζεται στην εικονική πραγματικότητα. Οι μεταβολές στον κυβερνοκόσμο γίνονται πολύ πιο γρήγορα από τα κανονιστικά πλαίσια, έτσι θεσμοί και κανόνες που ίσχυαν παλαιότερα δεν μπορούν να ελεγχθούν στον κυβερνοχώρο. Οι δύο διαφορετικές ταχύτητες, εύκολα δημιουργούν καταστάσεις ανομίας. Μια μορφή ανομίας είναι και ο διαδικτυακός εκφοβισμός, το αποτέλεσμα δηλαδή της συνάντησης του εκφοβισμού με την τεχνολογία.

1.3.1 Η Γέννηση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού

Ο όρος διαδικτυακός εκφοβισμός εμφανίζεται στη βιβλιογραφία το 2000 και ο πρώτος που τον παρουσίασε είναι ο Bill Belsey (2005), υποστηρίζοντας ότι, το νέο αυτό φαινόμενο περιλαμβάνει τη χρήση της τεχνολογίας, της πληροφορικής και της επικοινωνίας όπως e-mail, κινητών τηλεφώνων, μηνυμάτων, δυσφημιστικών ιστοσελίδων με στόχο τη σκόπιμη, επαναλαμβανόμενη και εχθρική συμπεριφορά από ένα άτομο ή μια ομάδα επιδιώκοντας να βλάψει άλλα άτομα (όπ. αναφ. στο Shariff, 2008, σελ. 29).

Την ίδια περίοδο η Nancy Willard (2003), διευθύντρια του κέντρου ασφαλούς και υπεύθυνης χρήσης διαδικτύου, περιγράφει το διαδικτυακό εκφοβισμό ως «ένα λόγο δυσφημιστικό που εμπεριέχει εκφοβισμό, παρενόχληση ή διάκριση, αποκαλύπτει προσωπικές πληροφορίες ή περιέχει προσβλητικά και χυδαία σχόλια» (όπ. αναφ. στο Shariff, 2008, σελ. 29).

1.3.2. Ορισμός του διαδικτυακού εκφοβισμού

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι ένας γενικός όρος που εμπεριέχει τον online εκφοβισμό, τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό και την παρενόχληση στο διαδίκτυο (Smith, Del Barrio και Tokunaga, 2012). Κάθε ορισμός του διαδικτυακού εκφοβισμού εμπεριέχει κάποια επιθετική, εχθρική ή επιβλαβή πράξη που διαπράττεται από ένα άτομο που εκφοβίζει μέσω μιας

ηλεκτρονικής συσκευής (Tokunaga, 2010). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο όρος διαδικτυακός εκφοβισμός χρησιμοποιείται για να περιγράψει την εμπλοκή των ανηλίκων σ' αυτές τις διαδικασίες. Σε περίπτωση που στις καταστάσεις αυτές εμπλέκονται ενήλικοι, τότε ονομάζεται διαδικτυακή παρενόχληση και όχι διαδικτυακός εκφοβισμός (Kowalski, Limber και Agatston, 2008).

Στην βιβλιογραφία, υπάρχει ένα ευρύ φάσμα ορισμών για τον διαδικτυακό εκφοβισμό και σχεδόν κάθε έρευνα ή πολιτική αντιμετώπισης για το φαινόμενο βασίζεται σε μια διαφορετική ερμηνεία (Robinson, 2013). Τα τελευταία χρόνια τονίζεται η ανάγκη να βρεθεί ένας λειτουργικός ορισμός για το φαινόμενο ώστε να υπάρξουν πιο αξιόπιστες μελέτες και πιο επιτυχημένα προγράμματα αντιμετώπισης (Smith, Del Barrio και Tokunaga, 2012, σελ. 32).

Οι Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell και Tippett (2008), ορίζουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ως μια «επιθετική, σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη πράξη, η οποία πραγματοποιείται από ένα άτομο ή μια ομάδα μέσω της χρήσης ηλεκτρονικών μορφών επικοινωνίας, εναντίον ενός θύματος, το οποίο δεν μπορεί εύκολα να υπερασπιστεί τον εαυτό του» (σελ. 376). Όταν αναφερόμαστε στα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας εννοούμε τα μηνύματα μέσω κινητών τηλεφώνων ή τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (Slonje, Smith και Frisen, 2013).

Η Li (2008), βασισόμενη στον ορισμό του Olweus (2009), υποστηρίζει ότι «ο διαδικτυακός εκφοβισμός αναφέρεται σε μια μορφή εκφοβισμού αφενός μέσω εργαλείων ηλεκτρονικής επικοινωνίας, όπως μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, κινητών τηλεφώνων, προγραμμάτων ανταλλαγής μηνυμάτων (instant messaging), αφετέρου μέσω του διαδικτύου (σελ. 224). Οι Juvenen και Gross (2008), παρόμοια, ορίζουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ως «τη χρήση του διαδικτύου ή άλλων ψηφιακών μέσων με στόχο την προσβολή ή τρομοκράτηση κάποιου ατόμου» (σελ. 497).

Η Willard (2007), εισάγει και την έννοια των εικόνων στο διαδικτυακό εκφοβισμό και αναφέρει ότι είναι «η διαδικασία αποστολής ή δημοσίευσης επιβλαβών ή σκληρών μηνυμάτων και εικόνων μέσω της χρήσης διαδικτύου ή άλλων ψηφιακών συσκευών» (σελ. 1).

Οι Finkelhor, Mitchel και Wolak (2000) βλέπουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ως παρενόχληση και υποστηρίζουν ότι η παρενόχληση αυτή περιλαμβάνει «απειλές ή άλλες προσβλητικές συμπεριφορές που στέλνονται

online στους νέους ή δημοσιεύονται για να τα δουν άλλα άτομα.» (οπ. αναφ. στο Tokunaga, 2010, σελ. 278).

Άλλοι ερευνητές επικεντρώνονται περισσότερο στην έννοια της επιθετικότητας για να ορίσουν το διαδικτυακό εκφοβισμό. Οι Patchin και Hinduja (2006) σημειώνουν ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι μια «εσκεμμένη και επαναλαμβανόμενη βλάβη που προκλήθηκε με τη μεσολάβηση ενός ηλεκτρονικού μηνύματος» (σελ. 172). Ανάλογα οι Slonje και Smith (2008) καταλήγουν ότι πρόκειται για «την επιθετικότητα που εμφανίζεται μέσω των σύγχρονων ηλεκτρονικών συσκευών και πιο συγκεκριμένα των κινητών τηλεφώνων και του διαδικτύου» (σελ. 147). Τέλος οι Ybarra και Mitchell (2004) θεωρούν ότι πρόκειται για μια μορφή «παρενόχλησης, μιας πράξης δηλαδή φανερά και σκόπιμη επιθετικότητας προς ένα άτομο που βρίσκεται online» (σελ. 1309).

Ο Tokunaga (2010), στην μελέτη του καταλήγει ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι «οποιαδήποτε συμπεριφορά ατόμων ή ομάδων μέσω ηλεκτρονικών ή ψηφιακών μέσων που επανειλημμένα επικοινωνούν εχθρικά ή επιθετικά μηνύματα τα οποία προορίζονται για να προκαλέσουν βλάβη ή ενόχληση στους άλλους» και συνεχίζει ότι στο διαδικτυακό εκφοβισμό «η ταυτότητα του θύτη μπορεί να είναι γνωστή ή όχι» (σελ. 278).

Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας φαίνεται ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές απόψεις για τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Η πρώτη, με εκπρόσωπο τη Li (2006), υποστηρίζει ότι πρόκειται για μια ακόμα μορφή εκφοβισμού που απλά λαμβάνει χώρα σε άλλη περιοχή, ενώ η δεύτερη άποψη, επεκτείνοντας τη θεωρία του Olweus (2009), τονίζει ότι πρόκειται για μια ξεχωριστή μορφή επιθετικότητας η οποία υποστηρίζεται από τη νέα τεχνολογία και κυρίως από τον παγκόσμιο ιστό (Smith, 2012, Slonje και Smith, 2008).

1.3.3. Μορφές διαδικτυακού εκφοβισμού

Οι αρχικές μορφές διαδικτυακού εκφοβισμού που παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία, τον διαχωρίζουν σε διαδικτυακό εκφοβισμό μέσω τηλεφώνων (μηνύματα) και διαδικτυακού εκφοβισμού μέσω διαδικτύου (mail, chat) (Rivers και Noret, 2010). Αργότερα οι δύο αυτές μορφές ενοποιήθηκαν σε μία η

οποία ονομάστηκε διαδικτυακός εκφοβισμός ηλεκτρονικών μορφών επικοινωνίας (Smith και συν., 2012).

Με την είσοδο των έξυπνων τηλεφώνων (smart phones) στην αγορά γίνεται ένας άλλος διαχωρισμός ο οποίος περιγράφει τον online διαδικτυακό εκφοβισμό, τον εκφοβισμό μέσω μηνυμάτων και τον εκφοβισμό μέσω τηλεφώνου (Ybarra, Boyd, Korchmaros, και Orpenheim, 2012).

Οι Hinduja και Pachin (2011), επισημαίνουν ότι κάθε μορφή που παίρνει ο διαδικτυακός εκφοβισμός εξαρτάται από το τεχνολογικό μέσο που χρησιμοποιούν οι θύτες. Έτσι καταλήγουν ότι υπάρχουν πολλές μορφές λόγω της συνεχόμενης δημιουργίας νέων μέσων τα οποία δίνουν τη δυνατότητα στους θύτες να αλλάζουν τον τρόπο που εκφοβίζουν.

Οι Nocentini, Calmaestra, Schultze-Krumbholz (2010), ταξινόμησαν τις μορφές του διαδικτυακού εκφοβισμού με βάση τον τρόπο επίθεσης και περιγράφουν τέσσερις μορφές: την γραπτή-λεκτική επίθεση που περιλαμβάνει τις τηλεφωνικές κλήσεις και τα μηνύματα, την οπτική επίθεση όταν χρησιμοποιούνται εικόνες και βίντεο, την πλαστοπροσωπία όπου γίνεται υποκλοπή κωδικού και τέλος τον αποκλεισμό όταν διαδίδονται φήμες με στόχο τον αποκλεισμό του ατόμου.

Στην έρευνα της, η Willard (2007), ταξινομεί τις μορφές του διαδικτυακού εκφοβισμού ανάλογα με τους τρόπους που επιλέγουν οι θύτες για να επιτύχουν το στόχο τους. Έτσι συγκεντρώνει επτά διαφορετικές μορφές (σελ. 6-9).

1. Αποστολή υβριστικών μηνυμάτων (Flaming)

Σύντομη και έντονη συναλλαγή μηνυμάτων ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα η οποία προκαλείται μέσω της επικοινωνίας της τεχνολογίας.

2. Παρενόχληση (Harassment)

Επαναλαμβανόμενα προσβλητικά μηνύματα που στέλνονται σε ένα στόχο.

3. Η δυσφήμιση (Denigration)

Υποτιμητική και αναληθής πληροφορία για κάποιον που στέλνεται σε ιστοσελίδες ή σε πολλά διαφορετικά άτομα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Αποδέκτες είναι ο περίγυρος του θύματος.

4. Προσωποποίηση (Impersonation)

Ο δράστης υποκλέπτει τους κωδικούς πρόσβασης του θύματος με στόχο να έχει πρόσβαση στους λογαριασμούς του. Κατόπιν ο δράστης επικοινωνεί

αρνητικές, σκληρές και ακατάλληλες πληροφορίες σε άλλους σαν το θύμα να εκφράζει αυτές τις σκέψεις.

5. Έξοδος και Απάτη (*Outing and Trickery*)

Η έξοδος περιλαμβάνει τη δημοσίευση πληροφοριών και εικόνων ενός ατόμου με στόχο να πάρει εκδίκηση ένα άλλο άτομο λόγω της διακοπής της σχέσης τους. Στην απάτη, το θύμα νομίζοντας ότι επικοινωνεί με ένα μόνο άτομο, αποκαλύπτει πληροφορίες (συνήθως ερωτικού περιεχομένου) σε κάποιο θύτη ο οποίος ταυτόχρονα τις αποκαλύπτει και σε άλλα άτομα.

6. Αποκλεισμός/Εξοστρακισμός (*Exclusion/Ostracism*)

Αποκλεισμός ατόμων από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης ή διαδικτυακά παιχνίδια λόγω της μη άμεσης ανταπόκρισης τους.

7. Καταδίωξη στο διαδίκτυο (*Cyberstalking*)

Επαναλαμβανόμενη παρενόχληση και τρομοκράτηση μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

Ο Kowalski και συν (2008), αργότερα πρόσθεσαν μια νέα μορφή στην ταξινόμηση της Willard (2007) που ονομάστηκε «χαρούμενο χαστούκισμα» (*happy slapping*). Είναι μια σχετικά καινούρια μέθοδος εκφοβισμού μεταξύ των εφήβων που άρχισε στα τρένα του μετρό της Αγγλίας. Η διαδικασία είναι απλή: ομάδες εφήβων, ενώ περπατούν χαστουκίζουν κάποιον τυχαία ή τον χτυπούν βίαια. Ταυτόχρονα ένα μέλος της ομάδας βιντεοσκοπεί το συμβάν και αργότερα το ανεβάζουν στο διαδίκτυο για να το δουν και άλλοι (σελ. 51).

1.3.4. Χαρακτηριστικά διαδικτυακού εκφοβισμού

Οι Hinduja και Patchin (2009), σε έρευνά τους για τη διαφορά των δύο βασικών μορφών, του εκφοβισμού (παραδοσιακός – διαδικτυακός), καταλήγουν ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός έχει πέντε χαρακτηριστικά: α) την ανωνυμία, β) την άρση των αναστολών, γ) την έλλειψη εποπτείας, δ) την ιογενή του φύση και ε) τον απεριόριστο κίνδυνο θυματοποίησης. (οπ. αναφ. στο Hinduja και Patchin 2013)

Άλλοι θεωρητικοί αναφέρουν πιο γενικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η ταχεία διάδοση (Kowalski και συν. 2008), και η ανωνυμία (Li 2006). Οι περισσότεροι πάντως επιστήμονες (Law, Shapka, Hymel, Olson, Waterhouse, 2012· Tokunaga, 2010· Smith, 2012), αναφέρουν ότι υπάρχουν πολλά

χαρακτηριστικά του διαδικτυακού εκφοβισμού που τον καθιστούν επικίνδυνο. Όλοι όμως δέχονται ότι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τον διαδικτυακό εκφοβισμό από άλλες μορφές είναι η ανωνυμία.

Η ανωνυμία και η ψευδωνυμία είναι η διαδικασία της επιλογής ανώνυμης ή ψεύτικης ταυτότητας που επιτρέπει στα άτομα η χρήση του διαδικτύου (Brown, Jackson, και Cassidy, 2006). Συνήθως παρατηρείται στις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης στις οποίες τα άτομα δημιουργούν προσωπικούς λογαριασμούς με μια νέα ταυτότητα και έτσι να είναι δύσκολο να τους αναγνωρίσουν τα θύματά τους (Patchin και Hinduja, 2006).

Ποιοτικές έρευνες έχουν δείξει ότι η ανωνυμία φαίνεται να αυξάνει το φόβο που βιώνουν τα θύματα, δεδομένου ότι, δυνητικά ο κάθε ένας, θα μπορούσε να είναι ο θύτης συμπεριλαμβανομένων και των έμπιστων φίλων (Mishna, Saini, και Solomon, 2009). Η Nocentini και συν. (2010), αναφέρουν ότι συναισθήματα όπως η απογοήτευση, η ανασφάλεια, και ο φόβος βιώνονται πιο έντονα στο διαδικτυακό εκφοβισμό λόγω της ανωνυμίας του θύτη.

Ο Smith και συν. (2008), στην έρευνα τους παρατήρησαν ότι οι νέοι θεωρούν ως πιο συχνό τρόπο εκφοβισμού τα μηνύματα λόγω της δυνατότητας της ανωνυμίας. Ανάλογα οι Vandebosch και van Cleemput (2009), συμπέραναν ότι μεγάλο ποσοστό των θυτών στο διαδικτυακό εκφοβισμό δεν εμπλέκονται με συμπεριφορές παραδοσιακού εκφοβισμού επειδή τους διευκολύνει η ανωνυμία.

Μια αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι τα άτομα που εμπλέκονται σε συμπεριφορές παραδοσιακού εκφοβισμού είναι δυνατό να μην σε διαδικτυακό εκφοβισμό, λόγω ακριβώς της ανωνυμίας, καθώς αυτή πιθανώς τους στερεί το αίσθημα της εξουσίας που επιθυμούν να έχουν πάνω στο θύμα (Fauman, 2008).

Από σχετικές έρευνες που γίνονται τα τελευταία χρόνια αναφορικά με την επίδραση της ανωνυμίας στον διαδικτυακό εκφοβισμό και το σημαντικότερο ίσως στοιχείο που φαίνεται να αναδεικνύεται είναι ότι η ανωνυμία αυξάνει τον εκφοβισμό (Moore, Nakano, Enomoto, Suda, 2012), δημιουργεί το έδαφος για την άρση των αναστολών (Sticca και Perren, 2013), ή την αδυναμία ελέγχου των παρορμήσεων (Hinduja και Patchin 2009 οπ. αναφ. στο Hinduja και Patchin, 2013).

1.3.5. Ρόλοι στο διαδικτυακό εκφοβισμό

Κατα τρόπο ανάλογο του παραδοσιακού εκφοβισμού, στο διαδικτυακό εκφοβισμό παρατηρούνται οι ίδιοι ρόλοι. Στο διαδικτυακό εκφοβισμό βέβαια, φαίνεται, να είναι πιο συχνό το φαινόμενο οι θύτες να είναι και θύματα, καθώς και οι παρατηρητές να είναι πολλοί περισσότεροι (Smith και συν., 2008). Παρακάτω θα παρουσιάσουμε τα χαρακτηριστικά των τριών ρόλων.

Θύτες: Οι Strom και Strom (2005), αναφέρουν ότι οι θύτες αισθάνονται λιγότερη μετάνοια, ενδιαφέρον και συμπόνια για τα θύματα τους σε σχέση με τους θύτες του παραδοσιακού εκφοβισμού. Υποστηρίζουν ότι η έλλειψη ενδιαφέροντος υποστηρίζουν, ότι μάλλον οφείλεται στην απρόσωπη φύση της ψηφιακής επικοινωνίας η οποία επιτρέπει στους θύτες να λειτουργούν με περισσότερο θράσος και λιγότερη επίγνωση για την ψυχολογική πίεση που μπορεί να προκαλούν στους άλλους. Άλλη έρευνα παρουσιάζει τους θύτες με μειωμένα επίπεδα ενσυναίσθησης και ενοχής (Law, Sharpa, Domene, και Gagne, 2012).

Οι θύτες δεν είναι απαραίτητα οι ηγετικοί και σκληροί μαθητές, μπορεί να είναι αρκετά ήρεμοι και να μην εμπλέκονται σε καυγάδες με τους συμμαθητές τους (Li, 2007b). Ταυτόχρονα, υπάρχουν και έρευνες που υποστηρίζουν το ακριβώς αντίθετο, όπως οι Feinberg και Robey (2009), που στη μελέτη τους για τη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού και της σχεσιακής επιθετικότητας, παρουσιάζουν τους θύτες να είναι αρκετά σκληροί, ηγετικοί και με συγκρουσιακές σχέσεις με τους συμμαθητές τους. Οι Hinduja και Patcin (2006) υποστηρίζουν ότι οι θύτες δυσκολεύονται να βρουν νόημα και χαρά στις ανθρώπινες σχέσεις.

Οι θύτες, σύμφωνα με έρευνες τείνουν να εγκρίνουν ηθικά τον εκφοβισμό και συνήθως είναι άτομα αποκομμένα από το σχολικό πλαίσιο (Williams και Guerra, 2007). Παρόμοια η Li (2007b), αναφέρει ότι οι θύτες δεν αισθάνονται το σχολικό πλαίσιο οικείο και με δυσκολία δέχονται παρατηρήσεις από τους εκπαιδευτικούς. Σημαντική είναι και η σχέση μεταξύ σχολικής επίδοσης και διαδικτυακού εκφοβισμού. Οι επιδόσεις των θυτών στα μαθήματα είναι συνήθως κάτω από το μέσο όρο (Li, 2007a).

Τα τελευταία χρόνια όμως, οι έρευνες φαίνεται να δείχνουν ότι πολλοί μαθητές, με καλές σχολικές επιδόσεις επίσης παρουσιάζονται να είναι δράστες (Pyzalski, 2011). Το γεγονός αυτό σχετίζεται με το ότι οι θύτες είναι πολλοί καλοί γνώστες της ψηφιακής τεχνολογίας και της πληροφορικής κάτι που απαιτεί γνώση και χρόνο (Patchin και Hinduja, 2006).

Στην έρευνα τους οι Feinberg και Robey (2009), αναφέρουν ότι οι θύτες είναι συνήθως μεγαλύτερης ηλικίας σε σχέση με τα θύματα τους, μπορεί να είναι εξίσου αγόρια ή κορίτσια και συνήθως είναι πιθανό να αποτελούν στόχους παραδοσιακού εκφοβισμού. Προέρχονται από οικογένειες με χαλαρούς δεσμούς, συμμετέχουν και σε άλλες παραβατικές πράξεις ή κάνουν χρήση ουσιών. Επίσης οι θύτες κατά ένα περίεργο τρόπο βλέπουν τους εαυτούς τους ως προστάτες των φίλων τους και εκφράζουν την εξουσία τους φοβίζοντας τους άλλους.

Πολύ συχνά παρατηρείται το φαινόμενο κάποιοι από τους θύτες να είναι και οι ίδιοι θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού αργότερα, ή το αντίθετο, δηλαδή θύματα παραδοσιακού ή διαδικτυακού εκφοβισμού να γίνονται αργότερα θύτες (Slonje και Smith, 2008). Έχουν δηλαδή το ρόλο του θύτη – θύματος. Ανεξάρτητα από αυτό το γεγονός οι περισσότεροι ερευνητές τείνουν να παρουσιάζουν τα άτομα αυτά ως θύτες (βλ. Shariff, 2008).

Ο Parry Aftab (2006) σκιαγράφησε τέσσερις τύπους παιδιών που εκφοβίζουν στο διαδίκτυο: (α) ο εκδικητικός άγγελος (the vengeful angel), (β) ο πεινασμένος για δύναμη (the power – hungry), (γ) κακά κορίτσια (mean girls) και (δ) ο απρόσεκτος εκφοβιστής (the inadvertent) στο διαδίκτυο ή «γιατί έτσι είμαι» (οπ. αναφ. στο Kowalski και συν., 2008).

Σύμφωνα με τον Aftab (2006), ο «εκδικητικός άγγελος» βλέπει τον εαυτό του ως κάποιο που ψάχνει για δικαιοσύνη σε λάθη που έχουν προκληθεί στον ίδιο ή σε άλλους. Πολλοί από αυτούς τους εκφοβιστές είναι παιδιά και νέοι που υπήρξαν οι ίδιοι θύματα εκφοβισμού στο σχολείο και που τώρα παίρνουν την εκδίκησή τους.

Ο «πεινασμένος για δύναμη» εκφοβιστής σύμφωνα με τον Aftab (2006), μοιάζει πιο στενά με τον παραδοσιακό τύπο εκφοβιστή του σχολείου που έχει την επιθυμία να ασκεί έλεγχο, δύναμη και εξουσία στους άλλους. Στο διαδίκτυο χρησιμοποιεί απειλές ή ταπεινωτικές θέσεις με σκοπό να δημιουργήσει φόβο. Τα παιδιά αυτά συνήθως αισθάνονται τη ζωή τους εκτός

ελέγχου και φαίνεται ότι την ανεπάρκεια τους αυτή την εκφράζουν με το θυμό και την επιθετικότητα.

Η κατηγορία του Aftab (2006), «κακά κορίτσια» χρησιμοποιείται για να αναφερθεί κανείς σε παιδιά που εκφοβίζουν μέσω διαδικτύου λόγω βαρεμάρας. Τέλος ο όρος «απρόσεκτος εκφοβιστής μέσω διαδικτύου» προσδιορίζει τα άτομα που γίνονται εκφοβιστές καθώς ανταποκρίνονται στις αρνητικές επικοινωνίες που δέχονται, ή που από απροσεξία μπήκαν σε μία διαδικασία εκφοβισμού.

Θύματα: Η Li (2006) υποστηρίζει ότι τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού έχουν καλές σχολικές επιδόσεις και βαθμούς που είναι πάνω από το μέσο όρο. Έχουν ασθενείς σχέσεις με τους συνομηλίκους τους και σέβονται τους κανόνες του σχολικού πλαισίου. Δεν έχουν ιδιαίτερη εξουσία και δεν είναι οι διάσημοι στο σχολείο τους. Ένα σημαντικό ποσοστό από αυτούς έχει δεχθεί και παραδοσιακό εκφοβισμό.

Οι Kowalski και συν. (2008) παρατήρησαν ότι τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού είναι άτομα που παρουσιάζουν υψηλό κοινωνικό άγχος και δυσκολία με τις διαπροσωπικές σχέσεις. Αποτελούν εύκολα θύματα για το λόγο ότι το άγχος τους τα αναγκάζει να αποσύρονται από πρόσωπα και κοινωνικές καταστάσεις για να μην έρχονται σε επαφή με την πίεση που αυτές προκαλούν.

Οι Feinberg και Robey (2009) αναφέρουν ότι συνήθως τα θύματα είναι άτομα απομονωμένα, αποζητούν έντονα την προσοχή των συνομηλίκων τους όταν βρίσκονται online και είναι εύκολοι στη χειραγώγηση. Όταν δέχονται τον εκφοβισμό συνήθως δεν το αναφέρουν σε κάποιο ενήλικα ή φίλο με αποτέλεσμα να απομονώνονται περισσότερο.

Ως προς το χρόνο χρήσης του υπολογιστή και του διαδικτύου οι Ybbara και Mitchel (2004), αναφέρουν ότι τα θύματα είναι άτομα που αφιερώνουν μεγάλο μέρος από τον προσωπικό τους χρόνο για να ασχοληθούν με το διαδίκτυο και με τον υπολογιστή. Ωστόσο, η Li (2007b), δεν επιβεβαιώνει αυτή τη διαπίστωση υποστηρίζοντας ότι δεν φαίνεται να υπάρχει σχέση μεταξύ του χρόνου ενασχόλησης και της θυματοποίησης.

Οι Patchin και Hinduja (2006) σημειώνουν ότι οι περισσότεροι έφηβοι, συμμετέχουν σε διαδικτυακές δραστηριότητες γιατί δεν φαντάζονται ότι

υπάρχει η πιθανότητα να γίνουν θύματα. Οι Vandebosch και van Cleemput (2009) επίσης σημειώνουν ότι τα θύματα δεν αντιλαμβάνονται ότι ο διαδικτυακός χώρος είναι τόσο επικίνδυνος και θεωρούν ότι οι περισσότεροι χρήστες δεν έχουν σαν στόχο να εκφοβίσουν ή να προκαλέσουν κακό. Το στοιχείο αυτό, όπως θα δούμε παρακάτω σχετίζεται με τις αξίες που υιοθετούν τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού.

Ανάλογα, οι Anderson και Sturm (2007) υποστηρίζουν ότι τα θύματα έχουν αυξημένη συναισθηματική νοημοσύνη, δείχνουν ενδιαφέρον για τους άλλους και για το καλό τους και δεν εκφράζονται μέσω της βίας. Παρουσιάζουν την τάση να σέβονται τη διαφορετικότητα και να προσπαθούν για το καλό των φίλων τους και της ομάδας τους. Σε καταστάσεις όπου απειλούνται, έχουν την τάση να το αντιμετωπίζουν με το διάλογο και το σεβασμό. Επίσης το στοιχείο αυτό σχετίζεται με την υπόθεση της παρούσας μελέτης που υποστηρίζει ότι τα θύματα θα χαρακτηρίζονται από αξίες Αυτοϋπέρβασης (Φιλανθρωπίας και Οικουμενισμού).

Πολλοί ερευνητές (Li, 2006· Patchin και Hinduja, 2006) αναφέρουν ότι η θυματοποίηση δεν σχετίζεται με το φύλο και ότι αγόρια και κορίτσια έχουν τις ίδιες πιθανότητες να αποτελέσουν θύματα εκφοβισμού. Από την άλλη, υπάρχουν και έρευνες που δίνουν μεγαλύτερες πιθανότητες στα κορίτσια (Smith και συν., 2008).

Παρατηρητές: Τα τελευταία χρόνια, ο ρόλος των παρατηρητών στον εκφοβισμό, γίνεται όλο και πιο σημαντικός. Συνήθως στον παραδοσιακό εκφοβισμό οι παρατηρητές είναι οι παρευρισκόμενοι στο συμβάν. Στον κυβερνοχώρο όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά. Η διαδικτυακή πράξη επιθετικότητας μπορεί να γίνει γνωστή μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα σε πολλά άτομα. Άρα οι παρατηρητές είναι κατά πολύ περισσότεροι. Το στοιχείο αυτό κάνει αφενός τον διαδικτυακό εκφοβισμό πιο επικίνδυνο και αφετέρου το ρόλο των παρατηρητών πιο κρίσιμο (Li, 2006).

Οι Kowalski και συν. (2008) σημειώνουν ότι οι παρατηρητές μπορούν εύκολα να συμμετέχουν στον εκφοβισμό μέσω της προώθησης των μηνυμάτων. Οι Slonje και συν. (2013), μελετώντας το φαινόμενο της γρήγορης διάδοσης αναφέρουν ότι παρατηρείται ένα φαινόμενο χιονοστιβάδας κατά το οποίο πολλοί από τους παρατηρητές λόγω της

ανωνυμίας και των μειωμένων αναστολών γίνονται πολύ εύκολα θύτες ενώ πριν δεν είχαν τέτοιο στόχο. Αυτό κυρίως συμβαίνει επειδή οι παρατηρητές δεν αντιλαμβάνονται ότι συμμετέχουν στον εκφοβισμό αλλά πιστεύουν ότι την ευθύνη την έχει ο πρώτος δράστης (Nichols και συν, 2012).

Ο Smith (2012) υποστηρίζει ότι στην παρενόχληση στον κυβερνοχώρο οι αντιλήψεις των παρευρισκομένων είναι ιδιαίτερα σημαντικές, επειδή: α) οι παρατηρητές είναι αριθμητικά περισσότεροι από τους θύτες και τα θύματα, β) μπορούν να επηρεάσουν την έκβαση και την ένταση του εκφοβισμού, και (γ) μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση ή ακόμη και να σταματήσει ο εκφοβισμός.

Συχνά τα προγράμματα πρόληψης και αντιμετώπισης του διαδικτυακού εκφοβισμού, επικεντρώνονται στην ευαισθητοποίηση των παρατηρητών με στόχο να μειωθεί το φαινόμενο. Η Willard (2007), στην έρευνα της για τα προγράμματα πρόληψης αναφέρει ότι οι παρατηρητές διακρίνονται σε δύο κύριες κατηγορίες σε αυτούς που βοηθούν το θύμα και σταματούν το φαινόμενο και σε αυτούς που συνεχίζουν τον εκφοβισμό και γίνονται θύτες. Η χρησιμοποίηση των παρατηρητών φαίνεται να είναι τα τελευταία χρόνια το κλειδί για τη μείωση του φαινομένου.

1.3.6. Αιτιολογία και θεωρίες ερμηνείας διαδικτυακού εκφοβισμού

Οι περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που ερμηνεύουν τον εκφοβισμό προέρχονται από έρευνες στην παραδοσιακή του μορφή. Λίγες είναι εκείνες που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ξεχωριστά.

Οι Τραυλός και Δουμά (2012), στην ανασκόπησή τους για τις θεωρίες ερμηνείας του εκφοβισμού, αναφέρονται σε έξι προσεγγίσεις:

α) στην αναπτυξιακή θεωρία, που ερμηνεύει τον εκφοβισμό ως μια επιλογή για να ενισχύσουν οι θύτες την κοινωνική τους επιρροή.

β) στη θεωρία της προσκόλλησης, που υποστηρίζει ότι παιδιά με ανασφαλή προσκόλληση είναι αυτά που γίνονται θύτες ή θύματα.

γ) στην εξελικτική θεωρία, που ερμηνεύει τον εκφοβισμό ως μια μορφή επιθετικότητας με στόχο να προστατέψει το κοινωνικό status των θυτών

δ) στη θεωρία επεξεργασίας της κοινωνικής πληροφορίας, όπου ο

εκφοβισμός είναι αποτέλεσμα εσφαλμένης επεξεργασίας της κοινωνικής πληροφορίας.

ε) στη θεωρία του νου που υποστηρίζει ότι οι θύτες επιλέγουν ως στόχο τα παιδιά εκείνα που ανέχονται τη θυματοποίηση και

στ) στη θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης που εξηγεί ότι οι θύτες διαθέτουν υψηλά επίπεδα ηθικής αποδέσμευσης (Τραυλός και Δουμα, 2012, σελ. 5-14).

Οι Kiriakidis και Kanoura (2010), μελετώντας τη βιβλιογραφία που αφορά στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, αναφέρουν ότι ο λόγος που οδηγεί τους νέους να εκφοβίζουν με τη βοήθεια των ηλεκτρονικών μέσων είναι για διασκέδαση, για αντίποινα ή επειδή οι θύτες αισθάνονται άσχημα με τον εαυτό τους. Ωστόσο, οι ίδιοι συγγραφείς σημειώνουν ότι οι λόγοι αυτοί, προσδιορίζουν περισσότερο τα κίνητρα που οδηγούν τους νέους να εκφοβίζουν, παρά τα αίτια της εκφοβιστικής συμπεριφοράς.

Τα τελευταία χρόνια, γίνονται προσπάθειες να μελετηθεί το φαινόμενο ανεξάρτητα από την παραδοσιακή μορφή, με τη βοήθεια τόσο ψυχολογικών όσο και κοινωνιολογικών θεωριών (Hinduja and Patchin, 2011).

Η Mesch (2009), για να ερμηνεύσει το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, χρησιμοποίησε τη θεωρία της καθημερινής δραστηριότητας (Routine Activity Theory). Σύμφωνα με τη θεωρία, μια αποκλίνουσα συμπεριφορά αποτελεί ένα καθημερινό φαινόμενο το οποίο συμβαίνει όταν υπάρξει σύγκλιση στο χρόνο και στο χώρο τριών παραγόντων: ενός πιθανού δράστη, ενός κατάλληλου στόχου και της απουσίας ενός κηδεμόνα ή κανόνα (Felson και Clarke, 1998, οπ. αναφ. στο Mesch, 2009, σελ. 389).

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τη θεωρία και συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο κίνδυνος για ένα έφηβο να δεχτεί διαδικτυακό εκφοβισμό, είναι μεγαλύτερος όταν έχει ενεργό προφίλ σε ιστότοπο κοινωνικής δικτύωσης και όταν χρησιμοποιεί chat rooms. Οι δραστηριότητες αυτές κάνουν τους έφηβους εύκολους στόχους στους θύτες. Επίσης παρατήρησε ότι τα περισσότερα θύματα αναφέρουν πως χρησιμοποιούν τα ηλεκτρονικά μέσα χωρίς γονική επιτήρηση (Mesch, 2009).

Ένα θεωρητικό πλαίσιο που έχει χρησιμοποιηθεί για τη διερεύνηση του διαδικτυακού εκφοβισμού είναι η κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση του Vygotsky (οπ. αναφ. στο Tokunaga, 2010). Σύμφωνα με τη θεωρία του, η

μάθηση είναι μια κοινωνική διαδικασία που συντελείται μέσα σε διαμεσολαβητικές αλληλεπιδράσεις. Ο Tokunaga (2010), υποστηρίζει ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι το αποτέλεσμα των περιορισμένων κοινωνικών σημάτων (social cues) και της ανωνυμίας που παρατηρείται στη διαδικτυακή επικοινωνία. Η έλλειψη αυτών των κοινωνικών αναφορών δίνει λιγότερες ευκαιρίες στα άτομα για διαμεσολαβητικές αλληλεπιδράσεις με αποτέλεσμα οι θύτες να μην κατανοούν ενσυναισθητικά το θύμα τους και να μην νιώθουν καθόλου μετάνοια για την πράξη τους (Suler, 2004).

Οι Smith και συν. (2008) θεωρούν ότι η προσέγγιση αυτή έχει ενδιαφέρον, αλλά υπεραπλουστεύει τη συμπεριφορά του διαδικτυακού εκφοβισμού, καθώς τα αποτελέσματα της έρευνάς τους δείχνουν ότι τα θύματα συχνά γνωρίζουν ποιοι είναι οι θύτες, και κατ' επέκταση δεν ισχύει πάντα η ανωνυμία. Επίσης, η Maher (2008), αναφέρει ότι συχνά τα άτομα που εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού δεν διαθέτουν όλο τους το χρόνο στη διαδικτυακή επικοινωνία αλλά κυρίως τον διαθέτουν στην παραδοσιακή επικοινωνία, καθώς έρχονται σε επαφή με αρκετές κοινωνικές καταστάσεις, και συνεπώς έχουν ευκαιρίες διαμεσολαβημένης μάθησης.

Αρκετές έρευνες (Menesini, Nocentini, και Camodeca, 2013·Pornari και Wood, 2010) υποστηρίζουν ότι το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού μπορεί να ερμηνευθεί μέσω της θεωρίας της ηθικής αποδέσμευσης (moral disengagement). Σύμφωνα με τον Bandura (1999, οπ. αναφ. στο Menesini και συν. 2013), η ηθική αποδέσμευση είναι μια κοινωνικογνωστική διαδικασία, μέσω της οποίας ο μέσος άνθρωπος μπορεί να διαπράξει φρικτές πράξεις κατά των άλλων. Στη θεωρία περιγράφονται τέσσερις κατηγορίες ψυχολογικών μηχανισμών με τους οποίους ο άνθρωποι μπορούν να δικαιολογούν την επιθετική τους συμπεριφορά. Οι μηχανισμοί αυτοί είναι η γνωσιακή αποδόμηση της επιβλαβούς συμπεριφοράς, η ελαχιστοποίηση της ευθύνης, η αγνόηση ή διαστρέβλωση των συνεπειών και τέλος η απόδοση πρότερης επιθετικής συμπεριφοράς του θύματος.

Οι Menesini Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile, και Lo Feudo (2003), διερεύνησαν το αν η θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης παρέχει ένα χρήσιμο πλαίσιο για την κατανόηση και ερμηνεία του εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα διερεύνησαν πως τα συναισθήματα των θυτών σχετίζονται με την ηθική

ευθύνη (ενοχή, ντροπή), ή την ηθική αποδέσμευση (αδιαφορία υπερηφάνεια), όταν καλούνται να περιγράψουν τη συμπεριφορά τους. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η ηθική αποδέσμευση των θυτών και των υποστηρικτών τους ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με αυτή των θυμάτων.

Παρόμοια αποτελέσματα παρουσιάστηκαν και στην έρευνα των Pornari και Wood (2010), οι οποίοι μελέτησαν τα επίπεδα της ηθικής αποδέσμευσης σε περιπτώσεις διαδικτυακού εκφοβισμού και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ηθική αποδέσμευση των δραστών είναι μεγαλύτερη από αυτή των θυμάτων.

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται έρευνες που προσπαθούν να δουν το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού από τη σκοπιά των εγκληματολογικών θεωριών. Κυρίως οι θεωρίες που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η θεωρία της έντασης (general strain theory) και η θεωρία της καθημερινής δραστηριότητας (Routine Activity Theory).

Η θεωρία της έντασης παρουσιάστηκε από τον Merton (1938), και βασική της υπόθεση είναι ότι η μη επίτευξη ενός επιθυμητού στόχου προκαλεί ένταση. Αρχικά η θεωρία εστίασε στο χρηματικό κέρδος, ως πηγή της έντασης τονίζοντας ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ της αξίας των στόχων και των νόμιμων μέσων για την επίτευξη τους. Συνήθως τα νόμιμα αυτά μέσα δημιουργούν την ένταση. Για την ανακούφιση από την πίεση αυτή, οι άνθρωποι παρακάμπτουν τους νόμιμους τρόπους επίτευξης στόχων, χρησιμοποιώντας διαφορετικούς (όπ. αναφ. στο Akins, Smith, και Misher, 2010).

Ο κοινωνιολόγος Agnew (2000), υποστήριξε ότι η ένταση που βιώνει ένα άτομο, εκδηλώνεται με δυσάρεστα συναισθήματα άγχους, απόγνωσης και θυμού τα οποία συνήθως οδηγούν σε αποκλίνουσα ή παραβατική συμπεριφορά. Με βάση τη θεωρία προτείνονται τρεις τύποι έντασης: η ένταση που προκαλείται από την αποτυχία επίτευξης επιθυμητών στόχων, η ένταση που προέρχεται λόγω της απουσίας θετικών ερεθισμάτων και η ένταση που προκύπτει από την παρουσία αρνητικών ερεθισμάτων. Ως απάντηση σ' αυτή την πίεση τα άτομα παίρνουν διορθωτικά μέτρα για να ανακουφιστούν από την ένταση (Agnew, 2000 οπ. αναφ. στο Patchin και Hinduja, 2011). Ο διαδικτυακός εκφοβισμός, επομένως, ίσως είναι ένα διορθωτικό μέτρο των εφήβων για να ρυθμίσουν τα δυσάρεστα συναισθήματα που προκαλεί η ένταση (Patchin και Hinduja, 2010).

Οι Hinduja και Patchin (2007) αναφέρουν ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός προκαλεί στα θύματα αρνητικά ερεθίσματα, τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν αυξημένη ένταση. Έτσι, σύμφωνα με τη θεωρία της έντασης, τα θύματα προσπαθούν να ανακουφιστούν από την πίεση και σε ορισμένες περιπτώσεις αυτό επιτυγχάνεται μέσα από τον εκφοβισμό σε άλλα άτομα.

Στην έρευνα τους (Patchin και Hinduja, 2011) χρησιμοποιούν στοιχεία από προηγούμενη έρευνα (Patchin και Hinduja, 2007) και το ερώτημα που διαμορφώθηκε ήταν «κατά πόσο οι νέοι που βιώνουν ένταση είναι πιθανότερο να εμπλέκονται σε συμπεριφορές εκφοβισμού;» (Patchin και Hinduja 2011, σελ. 728). Υποθέτουν ότι οι νέοι είναι πιθανό να καταλήγουν στον εκφοβισμό ως απάντηση σε στρεσογόνα γεγονότα της ζωής τους (αρρώστια, θάνατος, αποτυχία) τα οποία προκαλούν ένταση και αρνητικά συναισθήματα. Διερευνούν, λοιπόν τον εκφοβισμό ως ένα διορθωτικό μέτρο που υιοθετούν οι νέοι για τη μείωση της έντασης.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι υπάρχει σχέση μεταξύ έντασης και εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στο διαδικτυακό εκφοβισμό φάνηκε ότι είναι πιθανότερο οι νέοι να καταφεύγουν σε τέτοιου είδους πράξεις γιατί η μορφή αυτή επιτρέπει στο άτομο να μειώνει την ένταση μέσω της επίδειξης δύναμης και ταυτόχρονα να μη δέχεται καμία συνέπεια των πράξεων του λόγω της ανωνυμίας που του παρέχει η χρήση των νέων τεχνολογιών (Patchin και Hinduja, 2011).

1.3.7. Επιπτώσεις διαδικτυακού εκφοβισμού

Είναι ευρέως πλέον αποδεκτό ότι ο εκφοβισμός αποτελεί ένα πολύ σοβαρό ζήτημα κυρίως στην εφηβική αλλά και στην παιδική ηλικία. Η σοβαρότητα του επιβεβαιώνεται από τις έρευνες που γίνονται με σκοπό να μελετήσουν τις επιπτώσεις του. Οι Williams, Chambers, Logan, και Robinson (1996) βρήκαν ότι η θυματοποίηση σε παιδιά δημοτικού συνδέεται με σοβαρά προβλήματα υγείας όπως πόνους στο κεφάλι και στο στομάχι, διαταραχές στον ύπνο και ενούρηση. Επίσης αποδεικνύεται ότι προκαλεί άγχος, κατάθλιψη, χαμηλή αυτοεκτίμηση και σε πιο σοβαρές περιπτώσεις αυτοκτονία

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός φαίνεται να ασκεί σημαντική επίδραση τόσο στα θύματα όσο και στους θύτες. Οι σχετικές έρευνες διαπιστώνουν επιπτώσεις τόσο σε έφηβους γυμνασίου, (Kowalski και Limber, 2007, Li 2006, Smith και συν, 2008), όσο και σε μαθητές λυκείου (Kowalski και συν., 2008, Patchin και Hinduja 2006, 2010), και οι περισσότεροι δείχνουν σημαντικές επιδράσεις στα θύματα αλλά και στους θύτες. Οι Patchin και Hinduja (2006), σε μελέτη εφήβων στους χρήστες διαδικτύου, διαπιστώνουν ότι τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού βιώνουν έντονο θυμό και απόγνωση. Ο θυμός και η απόγνωση δυσκολεύει τα παιδιά να συγκεντρωθούν στις σχολικές υποχρεώσεις τους με αποτέλεσμα να μειώνονται οι επιδόσεις και να αρνούνται να πάνε στο σχολείο ή δυσκολεύονται συναισθηματικά όταν βρίσκονται στο σχολικό χώρο (Beran και Li, 2005).

Οι Patchin και Hinduja (2010) υποστηρίζουν ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός δεν έχει φυσικές ορατές συνέπειες στο σώμα, τον θεωρούν όμως πιο επικίνδυνο επειδή παίρνει πολλές μορφές, επιτρέπει στο θύτη να εκφοβίζει όλο το εικοσιτετράωρο, δεν υπάρχει φυσικός χώρος όπου διαδραματίζεται και επιτρέπει στο θύτη να αποποιηθεί των ευθυνών λόγω της ανωνυμίας. Η ανωνυμία μεγεθύνει την αίσθηση που βιώνει το θύμα ότι κανείς δεν μπορεί να τον βοηθήσει.

Οι Hoff και Mitchell (2009), συγκεντρώνοντας τις επιπτώσεις του διαδικτυακού εκφοβισμού, θεωρούν ότι λειτουργούν σε τέσσερα διαφορετικά επίπεδα. *Συναισθηματικά* τα θύματα βιώνουν έντονα δυσάρεστα συναισθήματα (άγχος, αμηχανία, θλίψη, κατάθλιψη και επιθετικότητα). Στο επίπεδο του *περιβάλλοντος* πολλά θύματα δεν θέλουν να βγουν από το σπίτι τους, στο επίπεδο *εαυτού*, βιώνουν ταπείνωση με αποτέλεσμα τη μειωμένη αυτοεκτίμηση και την αρνητική εικόνα εαυτού και τέλος στο *κοινωνικό επίπεδο* μπορεί να έχουμε διακοπή του σχολείου.

Υπάρχει ιδιαίτερη σύνδεση μεταξύ της κατάθλιψης στην εφηβεία και στο διαδικτυακό εκφοβισμό. Θύματα που παρενοχλούνται για μεγαλύτερη περίοδο παρουσιάζουν πιο έντονα καταθλιπτικά συμπτώματα σε σχέση με αυτούς που παρενοχλούνται για μικρότερο χρονικό διάστημα (Siebecker, 2010, οπ. αναφ. στο Swearer, Collins, Haye-Radliff και Wang, 2011). Επίσης οι Ybarra, Mitchel και Finkelhor (2007) δείχνουν ότι τα άτομα που βιώνουν

διαδικτυακό εκφοβισμό, παρουσιάζουν πιο έντονα καταθλιπτικά συμπτώματα σε σχέση με άτομα που δεν εμπλέκονται στο φαινόμενο.

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός επίσης έχει συνδεθεί με την εμφάνιση ψυχοσωματικών και ψυχοκοινωνικών συμπτωμάτων στα θύματα (Fekkes, Pijpers, Fredriks, Vogels, και Verloove-Vanhorick, 2006), τη μειωμένη κοινωνική λειτουργικότητα και κακή ποιότητα ζωής (Frisen και Bjarnelind, 2010) και την κατάχρηση ουσιών (Bauman και Pero, 2010). Η χρήση ουσιών δείχνει να είναι ένας κοινός τρόπος να αντιμετωπίζουν οι έφηβοι την εμπειρία του εκφοβισμού (Goebert, Else, Matsu, Chung-Do, και Chang, 2011).

Σε σχέση με το φύλο, τα κορίτσια θύματα εκφοβισμού παρουσιάζονται με περισσότερο κοινωνικό άγχος και κατάθλιψη σε σχέση με τα αγόρια (Li, 2006). Επίσης στα κορίτσια φαίνεται να υπάρχει σχέση μεταξύ του διαδικτυακού εκφοβισμού και των διαταραχών στην πρόσληψη τροφής (Sabella, 2009), καθώς και αυτοκαταστροφική συμπεριφορά (Hoff και Mitchel, 2009).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εργασίες των Hinduja και Patchin (2010, 2013) για τη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού με την αυτοκτονία. Στις έρευνες τους επισημαίνουν ότι το 20% των θυμάτων κάνει έντονες σκέψεις αυτοκτονίας ενώ το 19% των θυμάτων δήλωσαν ότι έχουν κάνει έστω και μια απόπειρα. Ως προς τους θύτες προσθέτουν ότι έχουν δύο φορές περισσότερες πιθανότητες να αποπειραθούν να αυτοκτονήσουν σε σχέση με τα άτομα που δεν εκφοβίζουν ή εκφοβίζονται.

Πέρα από τις επιπτώσεις, έρευνες επίσης έχουν γίνει για να βρεθούν οι παράγοντες εκείνοι που μπορούν να μειώσουν την βαρύτητα των συνεπειών του διαδικτυακού εκφοβισμού στα άτομα. Οι Feinberg και Robey (2009) τονίζουν ότι οι έφηβοι που έχουν ισορροπημένες οικογενειακές σχέσεις και φίλους που μπορούν να εμπιστευτούν τείνουν να αντιμετωπίζουν ευκολότερα το διαδικτυακό εκφοβισμό σε σχέση με τα άτομα που βρίσκονται σε ένα ανασφαλές οικογενειακό περιβάλλον. Γενικότερα η λύση για τη μείωση των επιπτώσεων του διαδικτυακού εκφοβισμού φαίνεται να είναι η συζήτηση για το συμβάν με κάποιον ενήλικα (Cross, Dooley, Gradinger, Spiel, και Strohmeier, 2010).

1.4. Διαφορά διαδικτυακού – παραδοσιακού εκφοβισμού

Η Campell (2005) σε άρθρο της αναφέρει ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι «ένα παλιό πρόβλημα με ένα καινούργιο πρόσωπο» (σελ.68), και ανάλογα η Li (2007a) σημειώνει ότι όταν αναφερόμαστε στο διαδικτυακό εκφοβισμό μιλάμε για ένα «παλιό κρασί σε ένα καινούργιο μπουκάλι» (σελ. 1777) ή αλλιώς ένας «καινούργιος παιδότοπος» (Li, 2007b, σελ. 435).

Οι παρομοιώσεις αυτές δεν είναι τυχαίες, περιγράφουν αυτό που πραγματικά συμβαίνει στη σύγχρονη εποχή, δηλαδή τον παραδοσιακό εκφοβισμό να παίρνει μια ακόμα μορφή και να επιτελείται με τη βοήθεια των τεχνολογικών μέσων. Αυτό που διαφοροποιεί τα δύο φαινόμενα είναι ο τρόπος και τα μέσα που χρησιμοποιούν οι θύτες (Li, 2007b).

Έχουν διενεργηθεί αρκετές έρευνες (Adams, 2010· Dooley, Pyszalski και Gross, 2009· Gradidger, Strohmeier και Spiel, 2009· Hinduja και Patchin, 2010, 2011· Kowalski και συν., 2008· Kowalski και Limber, 2007· Li, 2006, 2007a, 2007b·, Patchin και Hinduja, 2006· Pyszalski 2011· Slovak και Singer, 2011· Slonje και Smith, 2008· Smith 2012· Willard, 2007), που αναφέρονται στη διαφορά μεταξύ του διαδικτυακού με τον παραδοσιακό εκφοβισμό καταδεικνύοντας ως κυριότερες διαφορές το μέσο (Willard, 2007·Li, 2006), τον στόχο (Patchin και Hinduja, 2006·Slonje και Smith 2008) και την ταυτότητα των δραστών (Kowalski και Limber, 2007). Πέρα από τη διαφοροποίηση, ο Law και συν. (2012a), υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες από τις παραπάνω έρευνες έχουν στόχο να υποδείξουν την ανάγκη μελέτης του διαδικτυακού εκφοβισμού ως ξεχωριστού φαινομένου.

Οι Kowalski και συν. (2008) αναφέρουν ότι για την πλήρη κατανόηση του διαδικτυακού εκφοβισμού είναι σημαντικό να μελετηθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα τα οποία φαίνεται να παρουσιάζονται μόνο στο διαδικτυακό εκφοβισμό και όχι στον παραδοσιακό. Έτσι σύμφωνα με το OIweus (2009), η σύγκριση κυρίως γίνεται με άξονα τα τέσσερα χαρακτηριστικά του εκφοβισμού (αρνητική ενέργεια, πρόθεση πρόκλησης βλάβης, επαναληπτικότητα και ανισορροπία δύναμης).

Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι τόσο ο παραδοσιακός εκφοβισμός όσο και ο διαδικτυακός είναι μια αρνητική ενέργεια και υπάρχει

πρόθεση πρόκλησης βλάβης. Ωστόσο, η έρευνα δεν έχει ακόμα επιβεβαιώσει ότι η online επιθετικότητα ενέχει την έννοια της επαναληπτικότητας και της διαφοράς δύναμης με τον τρόπο που παρουσιάζεται στην φυσική της μορφή (Law και συν., 2012a).

Όσον αφορά στην επανάληψη της πράξης, οι Dooley και συν. (2009) αναφέρουν ότι ενώ στον παραδοσιακό εκφοβισμό η επανάληψη είναι απαραίτητη, όταν μιλάμε για τον διαδικτυακό εκφοβισμό τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα γιατί αρκεί να γίνει η πράξη μια φορά και τα υπόλοιπα τα αναλαμβάνει η τεχνολογία.

Οι Slonje και Smith (2008) υποστηρίζουν ότι σε κάποιες περιπτώσεις επανάληψη της πράξης έχει να κάνει με το πόσες φορές ένας θύτης στέλνει μηνύματα στο θύμα του μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή κινητών τηλεφώνων. Επανάληψη όμως μπορεί να θεωρηθεί και το γεγονός κατά το οποίο ένα άτομο δημοσιεύει μια εικόνα, θέλοντας να βλάψει κάποιον άλλον, την οποία βλέπουν ταυτόχρονα και άλλοι χρήστες και τη σχολιάζουν (Vandebosch και Van Cleemput, 2009).

Για το θέμα αυτό, οι Slonje και συν. (2013) προσθέτουν ότι όταν μια εκφοβιστική πράξη από έναν θύτη προς ένα θύμα γίνεται μια φορά και στη συνέχεια η πράξη επαναλαμβάνεται ή σχολιάζεται από άλλους χρήστες, τότε προκαλούνται πιο έντονα συναισθήματα στο θύμα από αυτά που παρατηρούνται στον παραδοσιακό εκφοβισμό. Στην έρευνα τους έδειξαν ότι το 9% των χρηστών που λαμβάνουν γνώση για το μήνυμα, το προωθούν σε φίλους τους, ενώ το 6% το επαναπροωθούν στο ίδιο θύμα.

Οι Wang, Iannotti και Nansel (2009) τέλος, καταλήγουν ότι στη βιβλιογραφία και στην έρευνα δεν είναι ξεκάθαρο το κατά πόσο η επανάληψη της πράξης είναι βασικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν μελετάμε το διαδικτυακό εκφοβισμό.

Σχετικά με το τέταρτο στοιχείο, της ανισοροπίας δύναμης μεταξύ θυτών και θυμάτων που παρατηρείται στον παραδοσιακό εκφοβισμό, δεν είναι ξεκάθαρο αν έχει την ίδια σημαντικότητα και στο διαδικτυακό εκφοβισμό. Η μια άποψη θεωρεί ότι δεν υπάρχει διαφορά δύναμης ενώ η άλλη άποψη υποστηρίζει ότι υπάρχει αλλά με άλλη μορφή.

Όσον αφορά στην πρώτη άποψη, οι Wolak, Mitchell και Finkelhor, (2007) υποστηρίζουν ότι στο διαδικτυακό εκφοβισμό ο θύτης, δεν υπερέχει σε

δύναμη σε σχέση με το θύμα. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και από τους Vandebach και van Cleemput, (2009) οι οποίοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ίδιοι οι θύτες, που γνωρίζουν τα θύματα τους, δεν τα αντιλαμβάνονται λιγότερο ή περισσότερο δυνατά.

Σχετικά με τη δεύτερη άποψη, οι ερευνητές πιστεύουν ότι η ανισορροπία δύναμης αναφέρεται στη διαφορά γνώσης για τα μέσα της τεχνολογίας μεταξύ των θυτών και των θυμάτων (Law και συν., 2012b). Οι θύτες στο διαδικτυακό εκφοβισμό αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως πιο ειδικούς στα ψηφιακά μέσα (Ybarra και Mitchell, 2004), και τη δύναμη την αποκτούν επειδή γνωρίζουν ότι αυτό που δημοσιεύουν ή στέλνουν, δύσκολα μπορεί να αφαιρεθεί ή να διαγραφεί. (Dooley και συν., 2009).

Ο Pyzalski (2011) υποστήριξε ότι όσο πιο καταρτισμένα είναι τα άτομα με την τεχνολογία τόσο πιο πιθανό είναι να εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού και επιβεβαιώνει ότι οι θύτες δείχνουν ιδιαίτερη πίστη στα επιτεύγματα της τεχνολογίας, τα οποία θεωρούν ότι έχουν τη δύναμη να τους προστατέψουν από την πιθανή τιμωρία για την πράξη τους.

Ένα σημαντικό στοιχείο που φαίνεται ότι διαφοροποιεί τις δύο μορφές του εκφοβισμού είναι η ανωνυμία (Hinduja και Patchin, 2008). Η δυνατότητα της ανωνυμίας των δραστών κάνει δύσκολη την ανακάλυψή τους, άρα και εύκολη τη δράση τους. Αντίθετα, στον παραδοσιακό εκφοβισμό η διαδικασία τις περισσότερες φορές είναι εμφανής, κάτι που αργά ή γρήγορα βοηθάει στην ταυτοποίηση του δράστη (Hinduja και Patchin, 2010).

Βασική επίσης διαφορά μεταξύ των δυο μορφών εκφοβισμού είναι ο χώρος και ο χρόνος. Οι θύτες του διαδικτυακού εκφοβισμού μετακινούνται πέρα από το προαύλιο του σχολείου, συνεχίζοντας τη δράση τους ακόμα και όταν το θύμα είναι στο σπίτι ή σε άλλες δραστηριότητες (Patchin και Hinduja, 2006). Ως προς τη διαφορά του χρόνου, οι Hinduja και Patchin (2011) σημειώνουν ότι η τεχνολογία δίνει τη δυνατότητα στους δράστες να μπορούν να λειτουργούν όλο το εικοσιτετράωρο.

Η σχέση του θύτη με την πράξη εκφοβισμού και το αποτέλεσμα της είναι επίσης ένα στοιχείο διαφοροποίησης. Στο διαδικτυακό εκφοβισμό δεν έχουμε ζωντανή επίθεση αλλά εικονική, ο θύτης δεν βλέπει άμεσα το αποτέλεσμα της πράξης του (Adams, 2010). Οι Law και συν. (2012b) υποστηρίζουν ότι η επαφή του θύματος με το αποτέλεσμα της πράξης του

ίσως να μειώσει το κίνητρο για εκφοβισμό. Στον παραδοσιακό εκφοβισμό, λόγω της άμεσης επαφής είναι δυνατό να ενεργοποιηθούν συναισθήματα ντροπής, ενοχής και ενσυναισθητικής κατανόησης, γεγονός που μπορεί να βοηθήσει στη μη εκτέλεση της πράξης. Τα συναισθήματα αυτά όμως, στο διαδικτυακό εκφοβισμό συνήθως εμφανίζονται μετά την πράξη.

Ως προς τη διαφορά των δύο μορφών ένα θέμα έντονης συζήτησης που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια αφορά στο ρόλο των παρατηρητών στον εκφοβισμό. Ο Shariff (2008) αναφέρει ότι ενώ στον παραδοσιακό εκφοβισμό κάποιοι από τους παρατηρητές μπορεί να μην έχουν ενεργό ρόλο, στον διαδικτυακό εκφοβισμό οι περισσότεροι παρατηρητές μπορεί να γίνουν θύτες μέσω της επαναπροώθησης των μηνυμάτων, καθώς η ανωνυμία της τεχνολογίας τους δίνει το κίνητρο να συμμετέχουν.

Ο Smith (2012), συγκεντρώνοντας τις διαφορές μεταξύ των δύο ειδών εκφοβισμού καταλήγει σε έξι σημεία διαφοροποίησης: α) τα επίπεδα γνώσης αναφορικά με τα ηλεκτρονικά μέσα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των δύο ειδών εκφοβισμού β) ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι κυρίως έμμεσος, άρα μπορεί να είναι και ανώνυμος γ) ο δράστης στον online εκφοβισμό δεν μπορεί να δει την αντίδραση του θύματος, τουλάχιστον σε σύντομο χρονικό διάστημα δ) η ποικιλία των ρόλων των παρευρισκόμενων στο διαδικτυακό εκφοβισμό είναι πιο περίπλοκη ε) ένα βασικό κίνητρο στον παραδοσιακό εκφοβισμό εκτιμάται ότι είναι η ανάδειξη του δράστη μέσω της επίδειξης στους άλλους, ενώ στο διαδικτυακό εκφοβισμό αυτό φαίνεται να μην ισχύει, και στ) στον διαδικτυακό εκφοβισμό το μέγεθος του κοινού που παρατηρεί την παρενόχληση είναι αρκετά μεγαλύτερο σε σχέση με τον παραδοσιακό εκφοβισμό.

1.5. Διαδικτυακός εκφοβισμός στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει αρκετές έρευνες που να περιγράφουν το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, οι περισσότερες αφορούν στον παραδοσιακό εκφοβισμό. Ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι, ενώ άλλα κράτη της Ευρώπης και της Αμερικής μελετούν το φαινόμενο και προτείνουν προγράμματα αντιμετώπισης, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κάποια έρευνα που να δείχνει τη διάστασή του γενικά.

Η πρώτη έρευνα που δημοσιεύτηκε από την Ελλάδα ήταν της Καπατζιά (2008), όπου εξέτασε 544 μαθητές γυμνασίου και λυκείου στη Θεσσαλονίκη. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 14,7% των μαθητών έχει δεχθεί εκφοβισμό μία ή δύο φορές το μήνα, το 2,9% τρεις φορές το μήνα, ενώ το 0,9% δέχεται μια φορά την εβδομάδα και το 2% δέχεται εκφοβισμό πολλές φορές μέσα στην εβδομάδα.

Μία ακόμα έρευνα έγινε από τη Γκουντσίδου το 2009, σε πρωτοετείς φοιτητές του Α.Π.Θ. και έδειξε ότι, το ποσοστό φοιτητών που δέχτηκαν κάποια μορφή διαδικτυακού εκφοβισμού βρίσκονταν στο 44%, το ποσοστό των θυτών έφθανε το 16% και το ποσοστό των φοιτητών που είδαν συμφοιτητές τους να δέχονται κάποια μορφή διαδικτυακού εκφοβισμού έφθανε μέχρι και το 54% (όπ. αναφ. στο Τσορμπατζούδης και Αγγελακόπουλος, 2012, σελ 96-97).

Η σημαντικότερη έρευνα που αφορά στο διαδικτυακό εκφοβισμό στην Ελλάδα έγινε στην Κω σε δύο χρονικές περιόδους και είχε στόχο να μελετήσει τη διάσταση της χρήσης Η/Υ, την εξάρτηση από το διαδίκτυο και το διαδικτυακό εκφοβισμό. Η πρώτη έγινε το 2008 από τους Αγγελόπουλο, Γερούκαλη, Ιωαννίδη, Σιώμο και Φισούν, σε δείγμα 1221 εφήβων ηλικίας 14-19 ετών (Γ΄ Γυμνασίου και Λυκείου). Η δεύτερη έρευνα έγινε το 2010 σε 2017 έφηβους ηλικίας 12-19 ετών, έχοντας ως δείγμα όλους τους μαθητές των Γυμνασίων και Λυκείων του νησιού. Το σημαντικό σε αυτή την έρευνα είναι ότι είναι απογραφική, έγινε σε δύο διαφορετικές χρονικές περιόδους και αποτελεί παγκοσμίως μια σπάνια περίπτωση μέτρησης όλου του πληθυσμού μιας περιοχής (Floros, Siomos, Fisoun, Dafouli, και Geroukalis, 2013).

Τα αποτελέσματα αυτής της διαχρονικής έρευνας ήταν πρωτοφανή ως προς τη διάσταση του διαδικτυακού εκφοβισμού για την Ελληνική πραγματικότητα. Το 2008 το ποσοστό διαδικτυακού εκφοβισμού ήταν 14,7% ενώ το 2010 το ποσοστό είναι διπλάσιο 30,4%. Ως προς το φύλο, και στις δύο έρευνες, τα θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού είναι συχνότερα κορίτσια, ενώ οι θύτες είναι συχνότερα αγόρια. Τόσο για τα θύματα όσο και για τους θύτες προκύπτει μείωση σχολικής επίδοσης. Η εμπειρία χρήσης Η/Υ δεν αποτελεί και μέτρο προστασίας για τον διαδικτυακό εκφοβισμό και τέλος, η εμπειρία διαδικτυακού εκφοβισμού επηρεάζει την υποκειμενική αίσθηση ευτυχίας του

ατόμου (Fisoun, Floros, Siomos, Geroukalis, και Navridis, 2012, Floros και συν, 2013).

Από τα παραπάνω διαπιστώνει κανείς ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός αποτελεί ένα μεγάλο πρόβλημα παγκοσμίως. Το δυσάρεστο είναι ότι οι περισσότερες έρευνες που γίνονται στην Ελλάδα αφορούν τον παραδοσιακό εκφοβισμό και λιγότερο τον διαδικτυακό. Η ερευνητική έλλειψη στην Ελλάδα υπήρξε το έναυσμα για το σχεδιασμό και υλοποίηση της παρούσας μελέτης, ελπίζοντας να αποτελέσει συμβάλει τόσο στην κατανόηση του φαινομένου όσο και στην καταγραφή του διαδικτυακού εκφοβισμού στην Κρήτη καθώς μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει παρόμοια διερεύνηση.

1.6. Η μελέτη του διαδικτυακού εκφοβισμού υπό το πρίσμα των αξιών

Ο Tokunaga (2010), στην επισκόπηση του για τους τρόπους μελέτης του διαδικτυακού εκφοβισμού, διαπιστώνει δύο μεθοδολογικά λάθη. Το πρώτο αφορά στον διαφορετικό ορισμό που η κάθε έρευνα χρησιμοποιεί για το φαινόμενο, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται ο τρόπος που οι συμμετέχοντες ανταποκρίνονται στα στοιχεία της μέτρησης και έτσι μελετάται κάθε φορά κάτι διαφορετικό, χρησιμοποιώντας τον ίδιο τίτλο. Το δεύτερο σχετίζεται με τη τάση να μελετάται ο διαδικτυακός εκφοβισμός σε σύγκριση με τον παραδοσιακό ενώ πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι πρόκειται για δύο διαφορετικά φαινόμενα. Για του λόγους αυτούς, υποστηρίζει ότι αφενός υπάρχει ανάγκη έγκυρων μετρήσεων οι οποίες, κατά τον ίδιο, θα προέλθουν όταν υπάρξει κοινή νοηματοδότηση της έννοιας του διαδικτυακού εκφοβισμού, μεταξύ των ερευνητών και αφετέρου, είναι προτιμότερο ο διαδικτυακός εκφοβισμός να μελετάται ανεξάρτητα από τον παραδοσιακό για να αποφεύγονται μεθοδολογικά λάθη.

Από την εποχή που ο Olweus παρουσίασε τον εκφοβισμό μέχρι τις μέρες μας πολλά είναι εκείνα που έχουν αλλάξει στη μελέτη του φαινομένου. Ως προς το διαδικτυακό εκφοβισμό, τα τελευταία χρόνια η έρευνα επικεντρώνεται στο συσχετισμό του με στοιχεία της προσωπικότητας (Nichols και συν., 2012), με τις κοινωνικές σχέσεις των εφήβων (Feinberg και Robey, 2009), τις αντιλήψεις και τις στάσεις απέναντι στο φαινόμενο (Smith και συν., 2008· Vandebosch και Van Cleemput, 2008), τα συναισθήματα (Hinduja και

Patchin, 2007· Kowalski και συν. 2008· Slonje, Smith και Frise, 2012) και τις αξίες (Knafo, Daniel, και Khoury-Kassabri, 2008· Menesini και συν. 2013). Βασική επιδίωξη των ερευνών αυτών είναι να συμβάλουν στο σωστό σχεδιασμό προγραμμάτων παρέμβασης για τον έλεγχο και την αντιμετώπιση του φαινομένου (Law και συν., 2012b).

Οι Arsenio και Lamerise (2001), προσπαθώντας να ερμηνεύσουν την εκφοβισμό, υποστήριξαν ότι αυτού του είδους η συμπεριφορά λαμβάνει χώρα μέσω μιας διαδικασίας δύο σταδίων. Αρχικά ενεργοποιείται ένα κίνητρο που οδηγεί τους θύτες να εκφοβίσουν και, στη συνέχεια, ενεργοποιείται μια γνωστική διαδικασία για να δικαιολογήσουν την πράξη τους. Για το λόγο αυτό δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην έννοια των αξιών, σημειώνοντας ότι «για να κατανοήσουμε τη φύση του εκφοβισμού σε ένα ηθικό επίπεδο είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη τις αξίες των εφήβων » (σελ. 60). Η τοποθέτηση αυτή φαίνεται να συμβαδίζει με τον τρόπο που οι αξίες έχουν παρουσιαστεί από το Schwartz (1992), ο οποίος τις θεωρεί αφηρημένες κατευθυντήριες αρχές που κινητοποιούν τα άτομα να συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο και τα βοηθούν να δικαιολογήσουν τόσο τις δικές τους πράξεις όσο και των άλλων.

Παρόλο που τα ερευνητικά στοιχεία δείχνουν να υπάρχει σχέση μεταξύ των αξιών και του εκφοβισμού, δεν έχουν γίνει αρκετές μελέτες ώστε να εξακριβωθεί αυτή η σχέση. Συνήθως οι αξίες που υποστηρίζουν τέτοιες συμπεριφορές των εφήβων είναι άγνωστες και δεν είναι σαφές αν υπάρχει διαφορετικό αξιακό σύστημα μεταξύ των θυτών, των θυμάτων και των εφήβων που δεν εμπλέκονται σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού.

Τα άτομα σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο μπορεί να διαφέρουν ως προς τις αξίες που καθοδηγούν τη συμπεριφορά, άρα να διαφέρουν στο τι θεωρούν λάθος ή σωστό (Knafo και συν., 2008). Έτσι, κάποια άτομα μπορεί να εκφοβίζουν επειδή επιδιώκουν ένα στόχο Αυτο-ενίσχυσης (Self - Enhancement), αντί για ένα στόχο που ενισχύει τη σχέση, ή επειδή στοχεύουν στη Δύναμη (Power), στον έλεγχο των πόρων και την επιτυχία (Menesini και συν., 2013).

Η σημαντικότητα της συσχέτισης των αξιών και του διαδικτυακού εκφοβισμού στηρίζεται σε δύο στοιχεία. Από τη μία, οι αξίες επηρεάζουν και καθοδηγούν τη συμπεριφορά προκαλώντας ένα ισχυρό κίνητρο για

στοχοκατευθυνόμενες ενέργειες (Schwartz και Bilsky, 1987) και από την άλλη οι έφηβοι που κυρίως εμπλέκονται σε τέτοιες συμπεριφορές έχουν ήδη δομήσει ένα σταθερό και συγκεκριμένο αξιακό σύστημα, ανάλογο αυτού των ενηλίκων, που θα επηρεάζει τη συμπεριφορά τους (Schwartz, 2012).

Σχετικά με το πρώτο στοιχείο, σύμφωνα με τη θεωρία των αξιών του Schwartz (1992,1994a), που θα αναλυθεί παρακάτω, ο ρόλος των αξιών στην καθοδήγηση της συμπεριφοράς θεωρείται δεδομένος (Bardi και Schwartz, 2003). Ο Rokeach (1979) αναγνωρίζει ότι τα συστήματα αξιών και οι εκ των προτέρων πεποιθήσεις οδηγούν τη συμπεριφορά, σε ειδικές κατευθύνσεις με βάση συγκεκριμένα κίνητρα, αλλά δεν παρουσιάζει συγκεκριμένα στοιχεία για να εξηγήσει την τοποθέτησή του περί σύνδεσης αξιών και συμπεριφοράς (οπ. αναφ. στο Johnston 1995).

Οι Hitlin και Piliavin (2004) υποστηρίζουν ότι οι αξίες έχουν σημαντικές διαφορές από τα άλλα τρία στοιχεία, που κατά τους ίδιους, επηρεάζουν τη συμπεριφορά του ατόμου. Οι αξίες είναι πιο σταθερές και αφηρημένες από τις στάσεις και τοποθετούνται υψηλότερα στην ιεραρχία στο αξιολογικό σύστημα του ατόμου. Ενώ οι στάσεις έχουν σχέση με πιο συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, οι αξίες αξιολογούν με ευνοϊκό ή δυσμενή τρόπο αυτές τις καταστάσεις, καθώς επικεντρώνονται στα ιδανικά.

Οι Hitlin και Piliavin (2004) θεωρούν ότι οι αξίες αναφέρονται σε στόχους, ενώ τα χαρακτηριστικά αναφέρονται σε προδιαθέσεις. Μέσω των αξιών το άτομο δικαιολογεί και κρίνει συμπεριφορές, κάτι που δεν συμβαίνει με τη βοήθεια των χαρακτηριστικών. Κάποιος μπορεί, για παράδειγμα, να έχει προδιάθεση για επιθετικότητα αλλά ταυτόχρονα, η επιθετικότητα να είναι χαμηλά στο ιεραρχικό σύστημα των αξιών και να μην εκφράζεται. Τέλος υποστηρίζουν ότι οι αξίες – σε αντίθεση με τις νόρμες - δεν εμπεριέχουν το «πρέπει», γιατί στηρίζονται σε πολιτισμικά ιδεώδη τα οποία δεν προκαλούν πίεση κανονιστικού χαρακτήρα.

Στη μελέτη τους για τις σχέσεις μεταξύ των αξιών και της συμπεριφοράς, οι Bardi και Schwartz (2003) βρίσκουν ότι οι αξίες κινητοποιούν τη συμπεριφορά και ο Schwartz (2006a) εξηγεί ότι η σύνδεση αυτή λαμβάνει χώρα σε τέσσερα στάδια. Αρχικά, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχει ένα ενεργοποιημένο σύστημα αξιών. Αυτή η προϋπόθεση σημαίνει ότι οι αξίες υπάρχουν συνειδητά ή ασυνείδητα και ότι είναι

σημαντικές ώστε τα άτομα να αξιολογήσουν μια δεδομένη κατάσταση. Δεύτερον, δεδομένου ότι αξίες σχετίζονται με τα κίνητρα, οδηγούν σε μια αυτόματη, ασυνείδητη προτίμηση συγκεκριμένων δράσεων που συμβάλλουν στην επίτευξη στόχων. Στο τρίτο στάδιο εμπλέκονται αξίες για τη λειτουργία της εστίασης, της προσοχής, της αντίληψης και της ερμηνείας και τέλος, όταν αυτές οι λειτουργίες ενεργοποιηθούν, τότε οι αξίες επηρεάζουν το σχεδιασμό και την υλοποίηση της δράσης προκειμένου να οδηγήσει σε συμπεριφορά τέτοια που να είναι συνεπής με υψηλότερες αξίες.

Σχετικά με το δεύτερο στοιχείο, ο Schwartz (2012) επισημαίνει ότι, κατά την περίοδο της μέσης εφηβείας ηλικίας η δυναμική δομή των συγκρούσεων και των συμπτώσεων των αξιών, οι οποίες τελικά, δίνουν συνοχή στο αξιακό σύστημα των ενηλίκων, έχει ήδη αναπτυχθεί τόσο ατομικά όσο και πολιτισμικά. Ενώ οι έφηβοι, όπως και οι ενήλικες κατανοούν και οργανώνουν τις δέκα καθολικές αξίες, υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των δύο ηλικιακών κατηγοριών ως προς την ιεράρχηση των αξιών. Οι έφηβοι δεν δίνουν τόση έμφαση όση οι ενήλικες, σε αξίες της Φιλανθρωπίας και του Οικουμενισμού, αλλά δίνουν προτεραιότητα σε αξίες Υπερεκτίμησης Εαυτού (Επίδοση και Δύναμη) και σε αξίες που ενθαρρύνουν την επιδίωξη του ενθουσιασμού (Παρώθηση) και της απόλαυσης (Ηδονισμός). Όσο για την αξία του Αυτοπροσδιορισμού ο ίδιος αναφέρει ότι ξεκινάει να αποτελεί προτεραιότητα στην ύστερη εφηβεία ηλικία και συνεχίζεται να είναι σημαντική ως την ηλικία των 30 ετών.

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται περισσότερο στην περίοδο της εφηβείας και σημαντικές έρευνες μας δείχνουν ότι στις ηλικίες 14-17 το φαινόμενο είναι πιο έντονο (Ybarra και Mitchell, 2004· Hinduja και Patchin, 2013· Slonje και Smith, 2008). Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ανάπτυξης και συγκρότησης της ταυτότητας, οι έφηβοι καθορίζουν ποιες αξίες πρέπει να υιοθετήσουν ώστε να καθοδηγήσουν την ατομική τους συμπεριφορά, τους στόχους και τους τρόπους που παίρνουν αποφάσεις. Ταυτόχρονα, δομείται και το σύστημα των αξιών που, πέρα των υπολοίπων ελέγχει τις συμπεριφορές στις κοινωνικές σχέσεις (Knafo, 2003).

Η δόμηση του αξιακού συστήματος στην εφηβεία είναι μια διαδικασία που καθορίζεται από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το περιβάλλον (γονείς, εκπαίδευση, θεσμοί) (Bardi και Schwartz, 2003). Ο Piaget (1958, οπ.

αναφ. στο Cole και Cole (2002), θεωρεί ότι στη φάση αυτή εμφανίζεται το στάδιο των τυπικών ενεργειών (formal operational) όπου οι έφηβοι αντιμετωπίζουν κριτικά την πραγματικότητα, ανακαλύπτοντας έτσι τις πλευρές του εαυτού τους. Οι έφηβοι χρησιμοποιούν τη νέα προηγμένη γνωστική ικανότητα για να «ξανασκεφτούν» θεμελιώδη θέματα της ζωής. Ελέγχουν τα κίνητρα τους και σκέφτονται πώς θα πράξουν «κάτι σωστά» (σελ. 100). Τέλος δίνουν ιδιαίτερη σημασία τόσο στις δικές τους στάσεις και αξίες, όσο και των άλλων, με τους οποίους σχετίζονται στη βάση των κοινών στάσεων και αξιών.

Στον 21^ο αιώνα η δόμηση του αξιακού συστήματος στην εφηβεία είναι μια δύσκολη διαδικασία, καθώς οι νέοι σήμερα, έρχονται σε επαφή με μια πραγματικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από ετερογενή συστήματα αξιών. Από τη μία διατηρούνται κολεκτιβιστικές αξίες του παρελθόντος και από την άλλη ο σύγχρονος τρόπος ζωής αποζητά την ενίσχυση των ατομικιστικών αξιών που είναι πιο κοντά στον τρόπο ζωής των δυτικών κοινωνιών (Triandis, 1995).

Η ετερογένεια αυτή γίνεται πιο έντονη καθώς οι διαδικασίες που καθορίζουν τη δόμηση των αξιών δεν είναι πλέον μόνο η οικογένεια, η εκπαίδευση και οι υπόλοιποι θεσμοί. Με την είσοδο του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή εγκαινιάστηκαν ψηφιακές μορφές αλληλεπίδρασης οι οποίες βοηθούν στη δόμηση οικουμενικών και καθολικών αξιών που πολλές φορές έρχονται σε αντίθεση με τις αξίες που χαρακτηρίζουν την παραδοσιακή κοινωνία.

Στην ελληνική κοινωνία η οποία έτεινε να χαρακτηρίζεται περισσότερο ως κολεκτιβιστική, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μικρή μετακίνηση προς τον ατομικισμό, δηλαδή προς ένα πιο δυτικό τρόπο συμπεριφοράς (Georgas, 1989). Η μετάβαση αυτή γίνεται πιο γρήγορα με τη βοήθεια των νέων συστημάτων επικοινωνίας, και κυρίως του διαδικτύου. Οι έφηβοι σε τέτοιες καταστάσεις κοινωνικών μεταβάσεων αποτελούν ισχυρό δέκτη των αλλαγών στις αξίες και δείχνουν την πιθανή εξέλιξη αυτών των μεταβάσεων (Θεοδοσάκης, 2004).

Σύμφωνα με τα παραπάνω και δεχόμενοι ότι κάθε αξία με βάση τον Schwartz (1992, 1994a) συνδέεται με ένα στόχο και ένα αντίστοιχο κίνητρο, οι αξίες αποτελούν στοιχείο ουσιώδους σημασίας στη μελέτη του διαδικτυακού εκφοβισμού. Η συσχέτιση των αξιών με το διαδικτυακό εκφοβισμό θα

βοηθούσε στην πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου και ίσως να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα που σχετίζονται με το είδος του κινήτρου του θύτη, το οποίο, σε άλλες έρευνες, συνδέεται με την επιβεβαίωση της δύναμης και της συναισθηματικής ικανοποίησης (Kowalski και συν., 2008).

Ταυτόχρονα, η διερεύνηση τη σχέσης των αξιών με τον διαδικτυακό εκφοβισμό θα βοηθήσει στο σχεδιασμό παρεμβάσεων που θα εμπεριέχουν και τις αξίες, πέρα από τα συναισθήματα και τις δεξιότητες, ως τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου.

2. Αξίες

2.1. Η έννοια της αξίας

Οι ανθρώπινες αξίες είναι ένα πυρηνικό στοιχείο σε όλους τους πολιτισμούς και πλέον θεωρούνται ύψιστης σημασίας στην καθημερινή ζωή. Η επίσημη γέννηση της έννοιας της αξίας εντοπίζεται στην Αρχαία Ελλάδα, την περίοδο που η ηθική καθιερώθηκε ως μια μορφή της φιλοσοφικής έρευνας. Ο Σωκράτης πίστευε ότι η ύψιστη αξία για τον άνθρωπο είναι η καλή ζωή και όχι η απλή ζωή (Thomson, Austin, Devine - Wright & Mills, 2003).

Ο Πλάτωνας αναγνώριζε την υπεροχή της αντικειμενικότητας των αξιών όπως της αλήθειας, του κάλους και της ομορφιάς. Επίσης έκανε μία σημαντική διάκριση των αξιών σε εργαλειακές, ενδιάμεσες και εγγενείς (οπ. αναφ. στο Kahle, Beatty και Homer, 1986). Τέλος η Αριστοτελική ηθική ασχολείται με ιδιότητες και αξίες του χαρακτήρα, που κάνουν ένα μέλος της κοινωνίας ικανό να λειτουργήσει στο πλαίσιο του κοινωνικού ιστού (οπ. αναφ. στο Meyton, Ball-Rokeach και Loges, 1994).

Οι Thomson και συν. (2003) θεωρούν ότι οι λέξεις «αξία» και «αξίες» συχνά συγχέονται και συμπληρώνουν ότι η λέξη «αξίες» δεν είναι ο πληθυντικός της «αξίας». Η αξία ερμηνεύεται υπό την έννοια της νομισματικής αξίας, η τιμή δηλαδή που ένα άτομο αποδίδει σε κάποιο αντικείμενο. Οι αξίες από την άλλη πλευρά, χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν κάτι πέρα από τα αντικείμενα, είναι κυρίως κρίσεις που διατυπώνονται από τα άτομα (σελ. 335)

Ο Rohan (2000) υποστηρίζει ότι η λέξη «αξίες» έχει επενδυθεί με πλήθος εννοιολογικών κατασκευών, οι οποίες αντιφάσκουν, με αποτέλεσμα να υπάρχει σύγχυση ορισμού. Θέλοντας να περιγράψει την έννοια, αναφέρει ότι η αξία ως λέξη έχει διαφορετική σημασία όταν χρησιμοποιείται ως ουσιαστικό (value) ή ως ρήμα (value), («αξία» ή «αξίζει», αντίστοιχα). Η αξία ως ρήμα αναφέρεται στη διαδικασία εξακρίβωσης των πλεονεκτημάτων μιας οντότητας, ενώ η αξία ως ουσιαστικό αφορά το αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής (σελ. 258). Ταυτόχρονα, σημειώνει ότι υπάρχει σημαντική επικάλυψη στους ορισμούς που έχουν δώσει διάφοροι θεωρητικοί από τους κλάδους της Κοινωνιολογίας, της Ανθρωπολογίας και της Ψυχολογίας (σελ. 255). Παρόλη

τη σύγχυση, το 1980 η Zavalloni υποστήριξε ότι «η μελέτη των αξιών αντιπροσωπεύει τη συμβολή των επιστημών της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας και της Ανθρωπολογίας» (οπ. αναφ. στο Γεώργας, 1986, σ. 124).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι αξίες φαίνεται να παρουσιάζονται ως αφηρημένες έννοιες, τόσο σε επίπεδο περιεχομένου όσο και σε επίπεδο θεμελίωσης. Πολλοί είναι εκείνοι οι επιστήμονες που προσπάθησαν να αποδώσουν νόημα στην έννοια και να βρεθεί ένας λειτουργικός ορισμός, ο οποίος θα βοηθήσει στην έρευνα (Rohan, 2000).

2.1.2. Ορισμός των αξιών

Το 1952 Lewin υποστήριξε ότι οι αξίες επηρεάζουν τη συμπεριφορά, αλλά δεν έχουν το χαρακτήρα ενός στόχου (δηλαδή ενός δυναμικού πεδίου). Για παράδειγμα, το άτομο δεν προσπαθεί να 'κατακτήσει' την αξία της δικαιοσύνης, αλλά η δικαιοσύνη "καθοδηγεί" τη συμπεριφορά του. Αναφέρει ότι είναι πιθανώς σωστό να πούμε ότι οι αξίες καθορίζουν ποια είδη δραστηριοτήτων έχουν θετικό και ποια έχουν αρνητικό σθένος για ένα άτομο σε μια δεδομένη κατάσταση. Με άλλα λόγια, οι αξίες δεν έχουν δυναμικά πεδία, αλλά "προκαλούν" δυναμικά πεδία. Αυτό σημαίνει ότι οι αξίες είναι κατασκευάσματα που έχουν την ίδια ψυχολογική διάσταση με τα πεδία του ηλεκτρισμού (οπ. αναφ. στο Rohan, 2000, σελ. 257).

Ίσως ο πιο σημαντικός ορισμός των αξιών δόθηκε από τον Kluckhohn (1951), ο οποίος θεωρεί ότι η «αξία είναι μια σαφής ή υπονοούμενη σύλληψη του επιθυμητού, χαρακτηριστική ενός ατόμου ή κάποιας ομάδας και η οποία επηρεάζει την επιλογή των προτύπων, μέσων και δράσεων που υπάρχουν στην κοινωνία» (οπ. αναφ. στο Γεώργας, 1986, σελ. 124). Ο συγκεκριμένος ορισμός, εκείνη τη χρονική περίοδο, ήταν σημαντικός, επειδή εισήγαγε τη συσχέτιση της έννοιας της αξίας με τη δυνατότητα δράσης, και επειδή ταυτόχρονα περιέκλειε τόσο τα άτομα όσο και τις ομάδες (Rohan, 2000).

Η λέξη «σύλληψη» στον ορισμό δίνει στις αξίες το χαρακτηριστικό των λογικών κατασκευών, καθώς βασίζονται σε όσα το άτομο πράττει και εκφράζει λεκτικά αλλά και μη λεκτικά. Η έννοια του «επιθυμητού» δηλώνει ότι το άτομο (ή μια ομάδα ατόμων) επιθυμεί, και πιστεύει ότι οφείλει να επιθυμεί, για το

άτομο ή την πλειοψηφία των ατόμων. Η φράση «σαφής ή υπονοούμενη» αναφέρεται στην δυνατότητα έκφρασης των αξιών. Τέλος η λέξη «επιλογή» είναι μια ουδέτερη έννοια που σημαίνει ότι το άτομο επιλέγει ανάμεσα σε διαφορετικές πιθανότητες υπό διαφορετικές συνθήκες (Γκαρή, 1992, σελ. 11).

Οι Lesthaeghe και Moors (2000), υποστήριξαν ότι ο Kluckhohn με την τοποθέτησή του για τις αξίες, μας δίνει μία λειτουργική, αιτιοκρατική άποψη, στην οποία οι αξίες αποτελούν πολιτιστικές επιταγές που οδηγούν σε ορισμένες ενέργειες (οπ. αναφ. στο Hitlin & Piliavin, 2004). Αυτός ο λειτουργικός ορισμός, ο οποίος επικεντρώθηκε στις δυνατότητες δράσης, ήταν 'ριζωμένος' στη βιβλιογραφία μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70 (Rohan, 2000, σελ. 258).

Οι Guth και Tagiuri (1965), παρόμοια με τον Kluckhohn, υποστηρίζουν ότι «μια αξία μπορεί να θεωρηθεί ως μια αντίληψη, σαφής ή υπονοούμενη, σχετικά με αυτό που ένα άτομο ή μια ομάδα θεωρεί επιθυμητό, και με βάση τι το άτομο ή η ομάδα επιλέγει μεταξύ εναλλακτικών διαθέσιμων τρόπων» (οπ. αναφ. στο Cheng & Fleischmann, 2010, σελ. 2).

Περίπου την ίδια περίοδο που ο Kluckhohn παρουσίασε τον ορισμό του, οι Allport, Vernon και Lindzey (1951, 1960), που ασχολήθηκαν με το θέμα των αξιών, αναφέρουν ότι οι αξίες έχουν έξι βασικά κίνητρα (κοινωνικά θεωρητικά, θρησκευτικά, οικονομικά, πολιτικά και αισθητικά). Η θεωρία των έξι βασικών κινήτρων προέρχεται από το βιβλίο του Eduard Spranger (1928) «Types of Men» ο οποίος παρουσίασε έξι τύπους αξιών (οπ. αναφ. στο Braithwaite και Scott, 1991, σελ.670).

Ο Allport (1961) αργότερα, ορίζει την αξία ως «μια πεποίθηση κατά την οποία ένας άνθρωπος δρα με βάση την προτίμηση του» (οπ. αναφ. στο Prabhu, 2011, σελ. 1728). Η εργασία των Allport και συν. (1951, 1960) είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας κλίμακας μέτρησης των αξιών (AVL scale) με 45 ερωτήσεις. Αργότερα ο Allport ερεύνησε τη διαδικασία με την οποία οι αξίες αποδίδονται σε μία ομάδα και όχι σε άλλη (οπ. αναφ. στο Braithwaite και Scott, 1991, σελ.671).

Οι παραπάνω ορισμοί παρουσιάζουν τις αξίες ως σταθερές έννοιες, ωστόσο, η ιδέα μιας τυπολογίας, με σταθερές αξίες ως ξεχωριστά και στατικά στοιχεία, σταδιακά εγκαταλείφθηκε υπέρ της έννοιας ότι κάθε άτομο δημιουργεί μια πολύ προσωπική και ευέλικτη ιεραρχία από τις αξίες που

διατίθενται στον πολιτισμό του. Επί του παρόντος, οι αξίες έχουν συλληφθεί ως κατευθυντήριες αρχές στη ζωή, που υπερβαίνουν συγκεκριμένες καταστάσεις, μπορεί να αλλάξουν με την πάροδο του χρόνου, καθοδηγούν τη συμπεριφορά του ατόμου και αποτελούν μέρος ενός δυναμικού συστήματος με εγγενείς αντιφάσεις (Rohan, 2000).

Αυτή η αλλαγή στον τρόπο σκέψης σχετικά με τη φύση των ανθρώπινων αξιών έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από το έργο του Milton Rokeach (1973). Ο Rokeach (1976) ορίζει την έννοια της αξίας ως «μία διαρκή πεποίθηση ότι ένας συγκεκριμένος τρόπος συμπεριφοράς (mode of conduct) ή μία τελική κατάσταση ύπαρξης (end state of existence) είναι προσωπικά ή κοινωνικά προτιμότερη από τον αντίθετο τρόπο συμπεριφοράς ή την αντίθετη τελική κατάσταση ύπαρξης» (σελ. 125). Για τον Rokeach (1973) οι αξίες είναι ατομικά χαρακτηριστικά που μπορούν να επηρεάζουν τομείς όπως «οι στάσεις, οι αντιλήψεις, οι ανάγκες και τα κίνητρα του ατόμου και εμφανίζονται ως προϊόν μάθησης και εμπειρίας εντός του πολιτισμικού περιβάλλοντος, στο οποίο ζει» (οπ. αναφ. στο Rokeach, 1976, σελ.125).

Η δημοσίευση του βιβλίου του Rokeach «Φύση των ανθρώπινων αξιών» προκάλεσε ένα κύμα από εμπειρικές μελέτες που διερεύνησαν το ρόλο των ανθρώπινων αξιών σε πολλούς κλάδους της ψυχολογίας και της κοινωνιολογίας (Debats, και Bartelds, 1996).

Ανάλογα με τον Rokeach, ο Hutcheon (1972) υποστηρίζει ότι οι αξίες δεν ταυτίζονται με τα ιδανικά, τα πρότυπα, ή τις υιοθετημένες πεποιθήσεις σχετικά με τον «καλό», αλλά, αντίθετα, είναι κριτήρια λειτουργίας για δράση (οπ. αναφ. στο Cheng και Fleischmann, 2010, σελ.2).

Ο Feather (1995) αργότερα ορίζει τις αξίες ως “πεποιθήσεις σχετικά με επιθυμητούς ή ανεπιθύμητους τρόπους συμπεριφοράς” και εντοπίζει σ’ αυτές τις ακόλουθες ιδιότητες:

- Είναι ιδέες για επιθυμητή συμπεριφορά
- Εμπεριέχουν την έννοια του καλού και του κακού
- Παρέχουν κριτήρια για την αξιολόγηση των πράξεων
- Επηρεάζουν το σχηματισμό των στάσεων
- Οργανώνονται σε ιεραρχίες που συχνά αλλάζουν με βάση τη σπουδαιότητα τους (σελ. 1136).

Οι Braithwaite και Blamey (1998), πιο πρόσφατα, αναφέρουν ότι οι αξίες είναι οι αρχές για την ανάληψη δράσης, περιλαμβάνουν αφηρημένους στόχους και τρόπους συμπεριφοράς που ένα άτομο ή μια συλλογικότητα κρίνει ως προτιμότερες σε σχέση με άλλες σε ορισμένα πλαίσια και καταστάσεις” (σελ. 364). Επίσης οι Friedman, Kahn, και Borning (2006), σημειώνουν ότι «μια αξία αναφέρεται σε αυτό που ένα άτομο ή μια ομάδα ανθρώπων θεωρούν σημαντικό στη ζωή» (οπ. αναφ. στο Cheng και Fleischmann, 2010 σελ. 2).

Ο πιο σημαντικός ίσως από τους θεωρητικούς των αξιών, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι ο S. Schwartz, η κλίμακα του οποίου χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα έρευνα. Σύμφωνα λοιπόν με τον Schwartz, «οι αξίες είναι οι επιθυμητοί σκοποί που διαφέρουν σε σπουδαιότητα και λειτουργούν ως καθοδηγητικές αρχές στις ζωές των ανθρώπων» (Schwartz και Sagiv, 1995, σελ. 93).

Παρόμοια με τον Schwartz, οι Inglehart και Weltzel (2005), αναφέρουν ότι «οι αξίες καθορίζουν πρότυπα για επιθυμητούς και ανεπιθύμητους στόχους» (αναφ. στο Becker, Siegers και Kuntz, 2012, σελ.14). Η θεωρία του Inglehart (1977) για τις αξίες βασίστηκε στην υπόθεση ότι τα άτομα τις χρησιμοποιούν για να αξιολογούν τους στόχους που σχετίζονται με εκπλήρωση αναγκών, οι οποίες δεν έχουν ακόμα ικανοποιηθεί (οπ. αναφ. στο Inglehart, 2008). Ο Inglehart (1977) διακρίνει τις αξίες σε «υλιστικές» (materialistics) και «μετα-υλιστικές» (post - materialistics). Οι υλιστίες αντανakλούν την ικανοποίηση βασικών αναγκών (τροφή και ασφάλεια) ενώ οι μετα - υλιστικές έχουν επίκεντρο τον εαυτό και την ομάδα. Η διάκριση αυτή βασίστηκε στη θεωρία του Maslow για τις ανθρώπινες ανάγκες (οπ. αναφ. στο Inglehart, 2006).

2.1.3. Συμπεράσματα

Με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, παραπάνω και από τη μελέτη της βιβλιογραφίας μπορούμε να συνοψίσουμε τους ορισμούς των αξιών και να ομαδοποιήσουμε τα χαρακτηριστικά που προσδίδουν σ’ αυτές οι θεωρητικοί. Συνοψίζοντας, λοιπόν, με βάση τα όσα προαναφέρθηκαν, διαπιστώνουμε τα εξής:

1. Οι αξίες είναι οι πεποιθήσεις, οι γνωστικές δομές που συνδέονται στενά μεταξύ τους και επηρεάζουν το άτομο. Όταν ενεργοποιούνται οι αξίες, γίνεται ταυτόχρονα ενεργοποίηση του συναισθήματος και της επιθυμίας (Rohan, 2000).
2. Οι αξίες αναφέρονται σε επιθυμητούς στόχους. Για παράδειγμα, η κοινωνική ισότητα, η δικαιοσύνη, και η εξυπηρετικότητα είναι αξίες (Kluckhohn, 1951).
3. Οι αξίες υπερβαίνουν συγκεκριμένες ενέργειες και καταστάσεις. Η υπακοή και η ειλικρίνεια, για παράδειγμα, είναι αξίες που μπορεί να υπερिशύουν στη δουλειά ή στο σχολείο, στον αθλητισμό, στο χώρο των επιχειρήσεων και της πολιτικής, στην οικογένεια, στους φίλους ή σαγνώστους. Αυτό το χαρακτηριστικό των αξιών τις διακρίνει από στενότερες έννοιες όπως πρότυπα και συμπεριφορές, έννοιες που συνήθως αναφέρονται σε συγκεκριμένες δράσεις, αντικείμενα ή καταστάσεις (Hitlin και Piliavin, 2004).
4. Οι αξίες χρησιμεύουν ως πρότυπα ή κριτήρια. Εμπλέκονται στην επιλογή ή την αξιολόγηση των δράσεων, των πολιτικών, των ανθρώπων και των συμβάντων. Οι άνθρωποι αποφασίζουν αν οι δράσεις, οι πολιτικές, οι άνθρωποι, ή τα γεγονότα είναι καλά ή κακά, δικαιολογημένα ή παράνομα, αν αξίζει να τα προσεγγίσουν ή να τα αποφεύγουν (Braithwaite και Scott, 1991).
5. Οι αξίες ταξινομούνται με βάση τη σημασία και τη σχέση που έχουν μεταξύ τους. Η ταξινόμηση του συνόλου των αξιών σχηματίζει ένα σύστημα ιεράρχησης. Οι πολιτισμοί και τα άτομα μπορούν να χαρακτηρίζονται από *συστήματα αξιών* (Schwartz και Sagiv, 1995).
6. Κάθε στάση ή συμπεριφορά έχει συνήθως επιπτώσεις σε πολλαπλές αξίες. (Braithwaite και Scott, 1991).

Οι Roe και Ester (1999), έπειτα από μία μετα-ανάλυση των προηγούμενων σχετικών ερευνών, συμπερνούν ότι οι αξίες:

- είναι έννοιες ή πιστεύω
- αναφέρονται σε επιθυμητές τελικές καταστάσεις ή συμπεριφορές
- υπερβαίνουν συγκεκριμένες καταστάσεις, έχουν, δηλαδή, γενική παρά ειδική φύση
- έχουν σχέση με πολλά είδη συμπεριφοράς

- κατατάσσονται σε επίπεδα σημαντικότητας
- καθοδηγούν την επιλογή ή εκτίμηση της συμπεριφοράς και των γεγονότων.

Οι Cheng και Fleischmann (2010) συμπεραίνουν ότι οι αξίες είναι μία σημαντική κοινωνικο-ψυχολογική κατασκευή, απαραίτητη στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών. Έχουν αναγνωριστεί ως βασικός προβλεπτικός και ερμηνευτικός παράγοντας στην έρευνα για την ανθρώπινη και κοινωνική δυναμική, μέσα από το πρίσμα διαφορετικών επιστημονικών κλάδων. Για την ψυχολογία οι αξίες σχετίζονται με την προσωπικότητα. Οι κοινωνιολόγοι θεωρούν ότι οι αξίες είναι χρήσιμες για να περιγράψουν τη συλλογική συνείδηση της κοινωνίας. Τέλος για τις πολιτικές επιστήμες, οι αξίες χρησιμεύουν ως σημαντικοί προγνωστικοί παράγοντες της στάσης απέναντι στην κυβερνητική πολιτική, τα πολιτικά κόμματα, και τα θεσμικά όργανα (σελ.2).

2.2. Κυριότερες θεωρίες των αξιών

Αρκετές είναι οι θεωρίες που προσπαθούν να περιγράψουν τις αξίες και τον τρόπο που μπορούν να αναλυθούν. Οι περισσότερες από αυτές, πέρα από τον ορισμό, προσπαθούν να δείξουν τους τρόπους που λειτουργούν και επηρεάζουν τα άτομα αλλά και τις κοινωνίες, επίσης προτείνουν τρόπους και εργαλεία για τη μελέτη τους. Αν θέλαμε να κατηγοριοποιήσουμε τις θεωρίες των αξιών, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πρώτη κατηγορία αφορά σε θεωρίες που επικεντρώνονται στο άτομο (Rokeach,1976· Schwartz, 1992, 1994a, 2004, 2006a) και η δεύτερη κατηγορία σε θεωρίες που επικεντρώνονται στην κοινωνία και τον πολιτισμό (Hofstade,1983· Triandis, 1994· Schwartz, 1994, 2006b).

Κύριος εκφραστής της διάσταση των αξιών σε ατομικό επίπεδο είναι ο Rokeach (1973), ο οποίος υποστηρίζει ότι υπάρχει κοινό ιεραρχικό σύστημα αξιών μεταξύ των ατόμων, ο τρόπος όμως με τον οποίο τα άτομα σηματοδοτούν κάθε μια από αυτές τις αξίες είναι διαφορετικός. Κάθε ξεχωριστό άτομο δομεί το δικό του σύστημα αξιών, ανάλογα με την σημασία που δίνει στην κάθε αξία για την ζωή του. Ο Johnston (1995) αναφέρει ότι ο Rokeach (1977) διέκρινε τις αξίες σε συντελεστικές αξίες (instrumental values)

και σε τερματικές αξίες (terminal values) Οι συντελεστικές αξίες είναι οι πεποιθήσεις σχετικά με επιθυμητούς τρόπους συμπεριφοράς, ενώ οι τερματικές αξίες είναι πεποιθήσεις σχετικά με την προτίμηση στην τελική κατάσταση (end-state), και έχουν να κάνουν με τους στόχους του ατόμου (Cheng και Fleischmann, 2010, σελ. 4).

Πέρα από τη μελέτη των αξιών σε ατομικό επίπεδο, η διερεύνηση της ύπαρξης καθολικών αξιών απασχόλησε και την έρευνα στη διαπολιτισμική ψυχολογία ήδη από τη δεκαετία του '80. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι κοινωνικο-πολιτισμικές προσεγγίσεις που διαχωρίζουν τις αξίες ως προς τη διάσταση ατομικισμού-κολεκτιβισμού. Οι ατομικιστικές αξίες εστιάζονται στο άτομο και την ανάπτυξη του, ενώ οι κολεκτιβιστικές αξίες εστιάζονται στην ομάδα και στην εξέλιξη της (Γκαρή, 1992).

Ένας από τους κύριους εκφραστές αυτής της προσέγγισης είναι ο Hofstede (1980), ο οποίος μελέτησε τις εργασιακές αξίες και τις στάσεις των εργαζομένων της IBM (το δείγμα του αποτελούνταν από 116.000 εργαζομένους), σε περισσότερες από 60 χώρες, από το 1968 έως το 1972. Στην ανάλυσή του καθορίζει τέσσερις θεμελιώδεις κατευθύνσεις ή διαστάσεις του πολιτισμού, που αφορούν στην κοινωνική ανισότητα, στη σχέση του ατόμου με την ομάδα, στην ασφάλεια και στην αποφασιστικότητα έναντι στη σεμνότητα και στη φροντίδα και τέλος στην αντιμετώπιση της αβεβαιότητας. Η διάσταση που περιγράφει κάθε κοινωνία καθορίζει και τις κατευθύνσεις των αξιών των ατόμων που την αποτελούν (Hofstede, 1983).

Η διάκριση του Hofstede συνεχίζει ακόμα και σήμερα να αποτελεί τη βάση για πολλές διαπολιτισμικές έρευνες. Το σημαντικό στη διάκριση αυτή είναι ότι προέρχεται από μία μεγάλη μελέτη και ενσωματώνει πολλές έννοιες και ιδέες από την βιβλιογραφία των αξιών (Taras, Rowney, και Steel, 2009).

Αργότερα ο Triandis (1994), επηρεασμένος από την εργασία του Hofstede (1980), υποστηρίζει ότι οι αξίες και οι πεποιθήσεις που κατέχουν τα μέλη ενός πολιτισμού, επηρεάζουν το βαθμό εδραίωσης των θεσμών και των συμπεριφορών ατόμων και ομάδων. Στην πραγματικότητα, επηρεάζουν το βαθμό με τον οποίο τα άτομα και οι ομάδες αντιλαμβάνονται ως νόμιμη και αποδεκτή τη συμπεριφορά τους (Singelis, 1994). Ο Triandis (1994) θεωρεί ότι οι αξίες σχετίζονται με το δίπολο του ατομικισμού - κολεκτιβισμού. Το δίπολο αυτό είναι ένα σύνδρομο του πολιτισμού που δημιουργείται από τον

τρόπο που οργανώνονται σε κάθε κοινωνία τα υποκειμενικά στοιχεία του πολιτισμού (κανόνες, ρόλοι, αξίες).

Σε δεύτερο επίπεδο ανάλυσης αναφέρει ότι υπάρχουν τέσσερα διαφορετικά πολιτισμικά σύνδρομα (ή διαστάσεις) τα οποία είναι: η πολυπλοκότητα, η ακαμψία, ο ατομικισμός και ο κολεκτιβισμός (Triantis, 1996). Με στόχο τη σωστότερη διαφοροποίηση των πολιτισμών σε ατομικιστικούς και κολεκτιβιστικούς, ο Triantis (1995) εισήγαγε αργότερα δύο ακόμα διαστάσεις, την οριζόντια και την κάθετη. Η οριζόντια διάσταση αναφέρεται σε μια αίσθηση ανοχής μεταξύ των μελών, τα μέλη αισθάνονται ισότιμα στην ομάδα τους, με υψηλό αίσθημα της ενότητας, ενώ ταυτόχρονα, δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι ίσοι όσον αφορά στο status τους. Από την άλλη, η κάθετη διάσταση αναφέρεται στην αίσθηση συμμόρφωσης προς την ομάδα, τα μέλη θυσιάζονται προς όφελος της ομάδας και υπάρχει έντονη αποδοχή της ανισότητας (Triandis, 2001).

2.2.1. Κριτική των θεωριών

Πιο πρόσφατες προσεγγίσεις (Schwartz, 1992) θεωρούν ότι οι αξίες δεν είναι οργανωμένες σε τόσο άκαμπτα ιεραρχικά συστήματα, αλλά ότι τα υποκείμενα τις χρησιμοποιούν σε πολύ διαφορετικές καταστάσεις σαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα όπου οι αξίες είναι ίσης σπουδαιότητας.

Ο Schwartz (1999) υποστηρίζει ότι η θεωρία του Inglehart για τις αξίες μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα, επειδή δεν είναι βέβαιο σε απόλυτο βαθμό ότι κοινωνίες χαμηλού οικονομικού επιπέδου επικεντρώνονται μόνο στις υλιστικές αξίες αλλά μπορεί να δίνουν βάση και στις μετα-υλιστικές.

Ενώ ο Schwartz αρχικά συμφωνούσε σε μεγάλο βαθμό με την προσέγγιση του Rokeach (1976) και με τη διάκριση του για τις τερματικές και τις συντελεστικές αξίες (Schwartz και Bilsky, 1987, 1990) αργότερα, υποστήριξε ότι η θεωρία του Rokeach δεν περιγράφει πλήρως την υποκείμενη δομή των συστημάτων αξιών και πιο συγκεκριμένα δεν περιγράφει τις σχέσεις που έχουν οι ατομικές αξίες μεταξύ τους. Επίσης προτείνει ότι η θεωρία του Rokeach χρειάζεται περαιτέρω βελτίωση, δεδομένου ότι ο αριθμός και το είδος των αξιών στο μοντέλο του βασιζόταν

σε μεγάλο βαθμό στη διαίσθηση και σε δείγματα που προέρχονταν μόνο από τη Βόρεια Αμερική (Schwartz, 1992).

Για την εργασία του Hofstede (1980), ο Triandis (1989) υποστήριξε ότι υπάρχει μια αυθαιρεσία στην μελέτη, καθώς παραλληλίζονται οι αξίες ενός οργανισμού με τις αξίες ενός λαού. Ο Schwartz (1992), επίσης, θεωρεί ότι δεν υπάρχει ακριβής ορισμός των κατηγοριών, καθώς επίσης και ότι υπάρχει αυθαιρεσία στη μεθοδολογία.

Η βασική κριτική στη θεωρία του Triandis (1989), προέρχεται από τον Schwartz (1994b), ο οποίος αναφέρει ότι υπάρχει ανάγκη να βελτιωθούν οι έννοιες και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για να υπάρχει μεγαλύτερη ακρίβεια στη μέτρηση. Θεωρεί ότι η διάκριση ατομικισμού και κολεκτιβισμού αγνοεί τις αξίες που εξυπηρετούν τη συλλογικότητα εκτός της ομάδας. Επίσης πιστεύει ότι η διάκριση αυτή τείνει να παρουσιάζει τα δύο στοιχεία αντίθετα μεταξύ τους και η αντίθεση αυτή οδηγεί στη μελέτη των αξιών μόνο ως τρόπους εξυπηρέτησης ατομικών και κοινωνικών συμφερόντων (Schwartz, 1994b).

Η θεωρία και ταξινόμηση του Schwartz (1992, 1994b), που θα αναλυθεί παρακάτω θεωρείται πιο σύνθετη και αρτιότερη από την ταξινόμηση του Hofstede του Rokeach και του Triandis. Οι Levie και Hunt (2004) υποστηρίζουν ότι η διάκριση του Schwartz είναι περισσότερο «έγκυρη και αξιόπιστη», επίσης θεωρούν ότι είναι πιο αντιπροσωπευτική γιατί φαίνεται να καλύπτει δείγμα από όλα τα έθνη (σελ. 530). Τέλος σε άλλη μελέτη σημειώνεται ότι το δείγμα του Schwartz απαρτιζόταν από εκπαιδευτικούς, και άρα φορείς πολιτισμού, ενώ στην περίπτωση της μελέτης του Hofstede χρησιμοποιήθηκαν στελέχη επιχειρήσεων που τα χαρακτηρίζει έντονος θετικισμός (Drogendijk, και Slangen, 2006).

Ένα στοιχείο που κάνει τη θεωρία του Schwartz, περισσότερο άρτια είναι ότι εισάγει ένα χαρακτηριστικό που δεν υπάρχει στις άλλες θεωρίες. Ο Schwartz (1992), εισαγάγει την έννοια της δομής και της δυναμικής σχέσης των αξιών και υποστηρίζει ότι, όταν ένα άτομο επιδιώκει μια συγκεκριμένη αξία, αυτόματα έρχεται σε αντίθεση με μια άλλη αξία δηλαδή οι ενέργειες που εκφράζονται από κάθε αξία έχουν πρακτικές, ψυχολογικές και κοινωνικές συνέπειες που ενδέχεται να συγκρούονται ή να μην είναι συμβατές με την επιδίωξη άλλων αξιών.

Πέρα από την άμεση σχέση των αξιών με τη συμπεριφορά που μας εξηγεί η θεωρία του Schwartz, ένα επίσης βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι επιτρέπει να γίνεται εύκολα αλλά και αξιόπιστα η συσχέτιση των αξιών με άλλες μεταβλητές (Fischer, Vauclair, Fontaine, και Schwartz, 2010). Πολλές είναι οι έρευνες που έχουν χρησιμοποιήσει τη συγκεκριμένη θεωρία ώστε για να συσχετίσουν τις αξίες με άλλες μεταβλητές όπως τα συναισθήματα (Schwartz και Rubel, 2005), τις συμπεριφορές υψηλού κινδύνου (Tremblay και Eward, 2005), την κατάθλιψη και χρήση ουσιών (Simons, Whitbeck, Conger, και Melby, 1991) και την επιθετικότητα (Knafo, 2003)

Τέλος το SVS – 57 που χρησιμοποιείται και στην παρούσα εργασία είναι το πιο ευρέως διαδεδομένο ερωτηματολόγιο μελέτης των αξιών παγκοσμίως και θεωρείται από τα πιο έγκυρα και αξιόπιστα εργαλεία που υπάρχουν στη μελέτη των αξιών (Fischer και συν, 2010).

2.3. Η θεωρία αξιών του Schwartz

Η θεωρία των αξιών του Schwartz (1992, 1994a, 1996) είναι μια εμπειρική προσπάθεια να αποδειχθεί η βασική δομή των αξιών σε σχέση με το κατά πόσο οι αξίες είναι παρόμοιες ή διαφορετικές στις βασικές διαστάσεις τους. Η θεωρία ακολουθεί την παραδοσιακή άποψη ότι οι αξίες είναι γνωστικές αναπαραστάσεις των παγκόσμιων καθολικών αναγκών του ανθρώπου. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί τις αξίες ως γνωστικές αναπαραστάσεις των τριών καθολικών απαιτήσεων: (α) των βιολογικών αναγκών του οργανισμού, (β) της ανάγκης για συντονισμένη κοινωνική αλληλεπίδραση και (γ) τις απαιτήσεις της κοινωνίας για την ευημερία της ομάδας και την επιβίωση της (Schwartz και Bilsky, 1990, σελ. 878).

Αναλύοντας τις εργασίες των άλλων θεωρητικών των αξιών, ο Schwartz (2006a) συγκεντρώνει έξι βασικά χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε όλες τις έννοιες των αξιών:

- α) Οι αξίες είναι πεπιοιθήσεις που συνδέονται με το συναίσθημα και όχι με αντικειμενικές ιδέες
- β) Οι αξίες είναι δομές κινήτρων και αναφέρονται σε επιθυμητούς στόχους που κάποιο άτομο αξίζει να αγωνίζεται για τους πετύχει

- γ) Οι αξίες υπερβαίνουν συγκεκριμένες καταστάσεις, ο αφηρημένος χαρακτήρας των αξιών τις διακρίνει από τους κανόνες και τις συμπεριφορές, οι οποίες αφορούν σε πιο συγκεκριμένες ενέργειες, αντικείμενα ή καταστάσεις
- δ) Οι αξίες αποτελούν οδηγό επιλογής ή αξιολόγησης (των δράσεων, των πολιτικών, των ανθρώπων και των γεγονότων), επομένως, μπορεί να θεωρηθούν ως πρότυπα ή κριτήρια
- ε) Οι αξίες ιεραρχούνται αξιοκρατικά, ταξινομούνται με βάση τη σχετική τους σημασία. Τα άτομα διαθέτουν συστήματα αξιών με βάση την προτεραιότητα τους. Έτσι, η ιεραρχική φύση των αξιών τις διαφοροποιεί και από τις νοοτροπίες και από τους κανόνες.
- στ) Η σχετική σημασία των πολλαπλών αξιών καθοδηγεί τη δράση, με αποτέλεσμα, συνήθως διαφορετικά είδη συμπεριφοράς να επηρεάζονται ταυτόχρονα από περισσότερες από μία αξίες.

Η θεωρία του Schwartz (1992, 1994a) διακρίνει δύο γενικές κατηγορίες αξιών, ανάλογα με το αν η εστίαση είναι στο άτομο (Ατομικές Αξίες) ή στον πολιτισμό (Πολιτιστικές Αξίες). Στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης, οι αξίες αντικατοπτρίζουν την ψυχολογική δυναμική των συγκρούσεων και των συμβατοτήτων που βιώνει ένα άτομο κατά τη διάρκεια της επιδίωξης συγκεκριμένων αξιών Schwartz (1992). Από την άλλη, σε πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης, οι αξίες σχετίζονται με τις διαφορετικές λύσεις που αναπτύσσουν οι κοινωνίες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ρύθμισης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων καθώς και με το διαφορετικό τρόπο που διαμορφώνονται οι θεσμοί (Schwartz 1994b). Αρχικά θα περιγραφεί το ατομικό επίπεδο ανάλυσης και στη συνέχεια, το πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης.

2.3.1. Η πρώτη προσπάθεια περιγραφής των αξιών

Οι Schwartz και Bilsky (1987, 1990) ακολουθώντας τη θεωρία του Rokeach, ομαδοποίησαν 57 καθολικές αξίες. Η ομαδοποίηση έγινε με βάση αφενός τις πτυχές κινήτρων που μοιράζονται οι αξίες αφετέρου τα συμβατά ή ανταγωνιστικά συμφέροντα που προκύπτουν από την κάθε αξία. Έτσι μετά από εμπειρικές μελέτες καταλήγουν σε επτά ξεχωριστές αξίες – τύπους κινήτρων.

1. Προ- κοινωνική: αφορά στην προστασία ή τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των άλλων
2. Περιοριστική συμμόρφωση: αφορά στη συγκράτηση των δράσεων και των παρορμήσεων που ενδέχεται να βλάψουν τους άλλους και να παραβιάσουν τους κανόνες
3. Απόλαυση: αξία που σχετίζεται με την ευχαρίστηση και την συναισθηματική ικανοποίηση
4. Επίτευξη: αξία που επικεντρώνεται στην προσωπική επιτυχία και την κατάκτηση των στόχων
5. Ωριμότητα: σχετίζεται με την εκτίμηση, την κατανόηση και την αποδοχή του εαυτού, των άλλων και του κόσμου
6. Αυτοπροσδιορισμός: επικέντρωση στην ανεξάρτητη σκέψη και δράση καθώς και στις προσωπικές επιλογές με στόχο τη δημιουργία
7. Ασφάλεια: αξία που επικεντρώνεται στην αρμονία και στη σταθερότητα της κοινωνίας και της ομάδας.

Σύμφωνα με τη θεωρία των Schwartz και Bilsky (1987), οι αξίες δημιουργούν δυναμικές σχέσεις μεταξύ τους. Έτσι αργότερα οι Schwartz and Bilsky (1990), στη δεύτερη τους έρευνα, παρατήρησαν συμβατότητα μεταξύ των αξιών ανάλογα με το στόχο τους. Επομένως, συμβατές είναι οι αξίες που στοχεύουν στη διασφάλιση ομαλών κοινωνικών σχέσεων, οι αξίες που επικεντρώνονται στην υπερεκτίμηση *εαυτού* και οι αξίες που εκφράζουν την *άνεση*. Επίσης παρατήρησαν ότι κάποιες αξίες συγκρούονται μεταξύ τους, οι αξίες του Αυτοπροσδιορισμού συγκρούονται με τις αξίες της περιοριστικής συμμόρφωσης και οι φιλοκοινωνικές αξίες συγκρούονται με τις αξίες επίδοσης.

2.3.2. Ατομικό επίπεδο ανάλυσης

Το 1992, μετά από μελέτη σε 20 χώρες, ο Schwartz δημοσιεύει το διάσημο άρθρο του σχετικά με τις αξίες προτείνοντας μια καινούρια θεωρία. Στο άρθρο αυτό αναφέρει ότι οι αξίες στη θεωρία του Rokeach δεν αναγνωρίζονται στο σύνολο τους από όλους τους πολιτισμούς και έτσι αυτός προτείνει 11 καθολικές αξίες. Ο Schwartz (1992) καταλήγει σε αυτές τις αξίες

αφαιρώντας κάποιες που δεν αναγνωρίζονται οικουμενικά και προσθέτοντας νέες όπως αυτές της Δύναμης και της Παράδοσης.

Στο δεύτερο του άρθρο ο Schwartz (1994a) αναφέρεται στην καθολικότητα της δομής και του περιεχομένου των αξιών. Τα αποτελέσματα προέρχονται από 44 χώρες και γίνονται υποθέσεις σχετικά με τους τύπους και τις δομικές σχέσεις των αξιών. Στην έρευνα αυτή ο Schwartz καταλήγει σε δέκα καθολικές αξίες που λειτουργούν ως κίνητρα, οι οποίες αναγνωρίζονται από όλους τους πολιτισμούς. Επίσης καθορίζει τη δομή των αξιών προτείνοντας ένα σύστημα το οποίο στηρίζεται στις συγκρούσεις και τις συμβατότητες που παρατηρούνται μεταξύ των αξιών.

Ενώ από το πρώτο άρθρο ο Schwartz (1992) θεωρεί ότι οι αξίες λειτουργούν ως στόχοι, αργότερα εξηγεί ότι, βλέποντας τις αξίες ως στόχους ενισχύουμε το επιχείρημα που υποστηρίζει ότι οι αξίες εξυπηρετούν το συμφέρον του ατόμου, της ομάδας και της κοινωνίας (Schwartz, 1994a). Κρίσιμο στοιχείο στη θεωρία του είναι ότι το περιεχόμενο της κάθε αξίας αποτελείται από το κίνητρο – στόχο που αυτή εκφράζει. Το κίνητρο – στόχος, σύμφωνα με τον Schwartz (1994a), είναι το στοιχείο που μας βοηθάει να διαχωρίσουμε τις αξίες.

Ο Schwartz (2006a) σε έρευνα σε 73 χώρες επιβεβαιώνει τις δέκα καθολικές αξίες οι οποίες είναι η Δύναμη (Power), η Επίτευξη (Achievement), ο Ηδονισμός (Hedonism), η Παρώθηση (Stimulation), ο Αυτοπροσδιορισμός (Self-Direction), η Οικουμενικότητα (Universalism), η Φιλανθρωπία (Benevolence), η Παράδοση (Tradition), η Συμμόρφωση (Conformity) και η Ασφάλεια (Security). Παρακάτω περιγράφεται αναλυτικά η καθεμία.

- **ΔΥΝΑΜΗ:** ο Schwartz (1994a) υποστήριξε ότι η αξία της Δύναμης στηρίζεται σε καθολικές απαιτήσεις που χαρακτηρίζουν ένα άτομο ή μια ομάδα. Οι αξίες της Δύναμης είναι μεταμορφώσεις των αναγκών του ατόμου για κυριαρχία και έλεγχο, οι στόχοι της αξίας αυτής είναι η απόκτηση υψηλού status και γοήτρου, καθώς και ο έλεγχος και η κυριαρχία άλλων ανθρώπων. Οι αξίες που δομούν την Δύναμη είναι η εξουσία, ο πλούτος, η κοινωνική ισχύς και η κοινωνική αναγνώριση (Schwartz, 1992).

- **ΕΠΙΔΟΣΗ:** η αξία αυτή αναδύεται από την ανάγκη συντονισμένης κοινωνικής αλληλεπίδρασης και επιβίωσης της ομάδας (Schwartz, 1994a). Κίνητρα – στόχοι της Επίδοσης είναι η ανάγκη των ατόμων να αποκτήσουν πόρους για την επιβίωση και την κοινωνική αλληλεπίδραση, ενώ οι υποκείμενες αξίες, σχετίζονται με τη φιλοδοξία την επιτυχία και την επιρροή (Schwartz, 1992). Τόσο οι αξίες της Δύναμης όσο και της Επίδοσης σχετίζονται με την αυτοεκτίμηση του ατόμου (Schwartz, 1994a).
- **ΗΔΟΝΙΣΜΟΣ:** σύμφωνα με τον Schwartz (1994a), ο Ηδονισμός προέρχεται από την τάση του ανθρώπινου οργανισμού για ικανοποίηση της ανάγκης της απόλαυσης. Κίνητρα – στόχοι του Ηδονισμού είναι η ευχαρίστηση και η αισθησιακή αυτοϊκανοποίηση. Στο άρθρο του 1992 ο Schwartz, με τον Ηδονισμό αντικατέστησε την απόλαυση που είχε χρησιμοποιηθεί από τους Schwartz και Bilsky (1987, 1990). Οι αξίες που συνθέτουν την υπερ-δομή 'Ηδονισμό' σχετίζονται με την απόλαυση και την ευχαρίστηση (Schwartz, 1992).
- **ΠΑΡΩΘΗΣΗ:** η αξία αυτή προέρχεται από την πανανθρώπινη ανάγκη για ποικιλία και διέγερση, προκειμένου να διατηρηθεί ένα βέλτιστο επίπεδο ενεργοποίησης (Schwartz, 1994a). Κίνητρα – στόχοι της Παρώθησης είναι ο ενθουσιασμός, η καινοτομία, και οι προκλήσεις στη ζωή. Οι αξίες που την συνθέτουν είναι η ποικιλία στη ζωή, η συναρπαστική ζωή και η τόλμη (Schwartz, 1992).
- **ΑΥΤΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ:** προέρχεται από την ανάγκη για έλεγχο γνώση, αυτονομία και ανεξαρτησία (Schwartz, 1994a). Κίνητρο – στόχος της αξίας αυτής είναι η ανεξαρτησία της σκέψης και της δράσης, ενώ οι αξίες που υπόκεινται του Αυτοπροσδιορισμού είναι η ελευθερία, η δημιουργικότητα, η ανεξαρτησία, η επιλογή των προσωπικών στόχων, η περιέργεια και ο αυτοσεβασμός (Schwartz, 1992).

- **ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ:** ο Schwartz (1992), αναφέρει ότι η αξία αυτή αντικαθιστά την αξία της Ωριμότητας που προτάθηκε από τους Schwartz και Bilsky (1990). Προέρχεται από τις ανάγκες επιβίωσης των ομάδων και των ατόμων όταν έρχονται σε επαφή με όσους βρίσκονται εκτός της κύριας ομάδας. Το κίνητρο – στόχος της Οικουμενικότητας είναι η κατανόηση, η εκτίμηση, και η προστασία με στόχο την ευημερία όλων των ανθρώπων και της φύσης και οι υποκείμενες αξίες του Οικουμενισμού είναι ο σεβασμός και το ενδιαφέρον για την ομάδα (Schwartz, 1992).
- **ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ:** είναι η αξία που αντικαθιστά την Προ –Κοινωνική αξία που προτάθηκε από τους Schwartz και Bilsky (1990). Σύμφωνα με τον Schwartz (1992), η αξία αυτή προέρχεται από την ανάγκη θετικής αλληλεπίδρασης, προκειμένου να προωθήσει αφενός την ανάπτυξη των ομάδων και αφετέρου να ικανοποιήσει την ανάγκη του ατόμου για την υπαγωγή σε αυτές (Schwartz, 1994a). Η Φιλανθρωπία ικανοποιεί κίνητρα – στόχους που αφορούν στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων με τους οποίους κάθε άτομο έρχεται σε επαφή (Schwartz, 1992). Οι αξίες που εμπεριέχονται στη Φιλανθρωπία σχετίζονται με την αληθινή φιλία, την ώριμη αγάπη, την εξυπηρετικότητα, την αφοσίωση, τη συγχώρεση, την ειλικρίνεια, και την ευθύνη (Schwartz, 1992).
- **ΠΑΡΑΔΟΣΗ:** θεωρείται πολύ σημαντική αξία για το Schwartz (1992), και προέρχεται από την πανανθρώπινη ανάγκη της ομαλής λειτουργίας και της επιβίωσης της ομάδας. Τα κίνητρα – στόχοι της Παράδοσης είναι ο σεβασμός, η δέσμευση, και η αποδοχή των εθίμων και των ιδεών που επιβάλλει ο πολιτισμός ή η θρησκεία (Schwartz, 1994a). Οι αξίες που εμπεριέχονται στην Παράδοση είναι ο σεβασμός, η ταπεινοφροσύνη και η ευλάβεια (Schwartz, 1992).
- **ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗ:** προέρχεται από την ανάγκη των ατόμων να απέχουν από συμπεριφορές που ενδέχεται να διαταράξουν την ομαλή κοινωνική αλληλεπίδραση και να δημιουργήσουν πρόβλημα στην ομάδα. Το

κίνητρο – στόχος της Συμμόρφωσης σχετίζεται με την αυτοσυγκράτηση και τον έλεγχο των δράσεων και των παρορμήσεων οι οποίες μπορεί να βλάψουν τους άλλους και να αποσταθεροποιήσουν τα πρότυπα της κοινωνίας. Οι αξίες που ενέχονται στη Συμμόρφωση περιλαμβάνουν την υπακοή, την αυτοπειθαρχία, την ευγένεια, και το σεβασμό στους γονείς και τους υπερήλικες (Schwartz, 1992).

- **ΑΣΦΑΛΕΙΑ:** προέρχεται από τη βασική ατομική και ομαδική απαίτηση της ύπαρξης ενός ασφαλούς περιβάλλοντος. Ορισμένες αξίες ασφάλειας εξυπηρετούν ατομικά συμφέροντα και άλλες εξυπηρετούν κυρίως συλλογικά (Schwartz, 1992). Τα κίνητρα – στόχοι που περιέχει η αξία αυτή σχετίζονται με την αρμονία, τη σταθερότητα της κοινωνίας, των σχέσεων, και του εαυτού (Schwartz, 1994a). Το σύνολο των αξιών που εμπεριέχονται στην Ασφάλεια αφορούν την κοινωνική τάξη, την ασφάλεια της οικογένειας, την εθνική ασφάλεια, την καθαριότητα, την αίσθηση του ανήκειν, και την καλή υγεία (Schwartz, 1992).

Εκτός από αυτές τις δέκα αξίες, ο Schwartz (1992) πρότεινε επίσης και την αξία της Πνευματικότητας. Ισχυρίστηκε ότι ο κινητήριο στόχος της Πνευματικότητας είναι η εσωτερική αρμονία μέσα από την υπέρβαση της καθημερινής πραγματικότητας. Στην έρευνα του όμως το 1994, αναφέρει ότι η Πνευματικότητα αντιπροσωπεύει διαφορετικές ιδέες σε διάφορους πολιτισμούς και έτσι δεν τη θεωρεί καθολική αξία. Σε κάποιους πολιτισμούς η πνευματικότητα εμπεριέχεται στις αξίες της παράδοσης της ασφάλειας και της συμμόρφωσης (Schwartz, 1992).

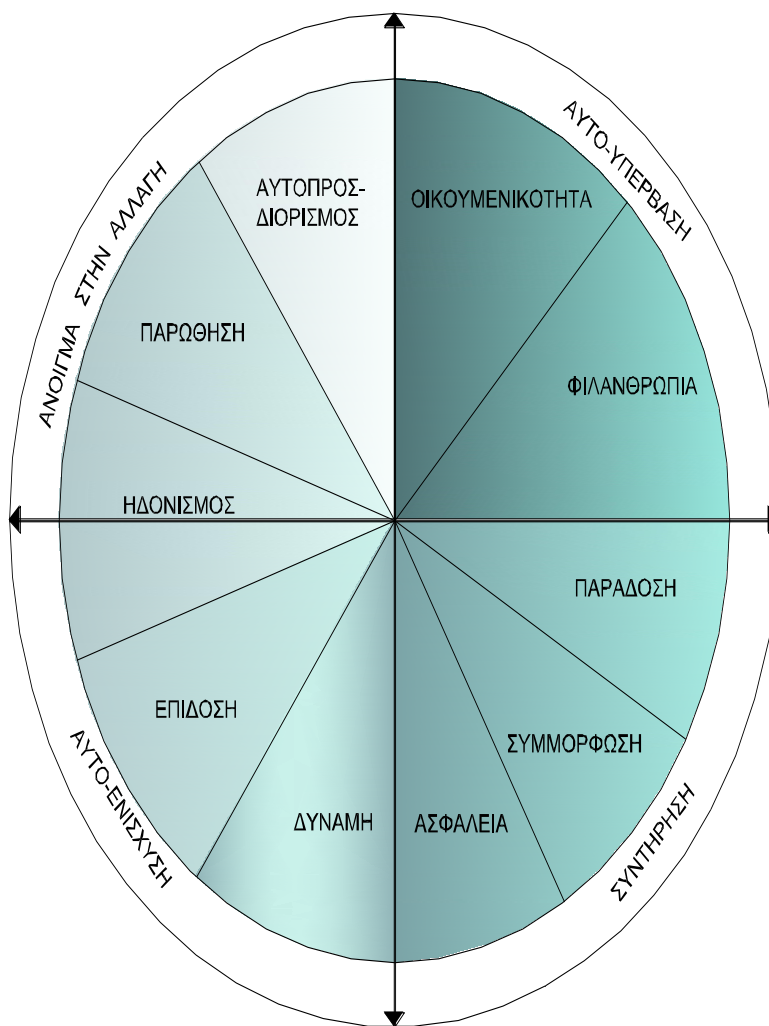
2.3.3. Η δομή των αξιών

Η Θεωρία του Schwartz (1992, 1994a) εκτός από την παρουσίαση των δέκα καθολικών αξιών περιγράφει επίσης και τον τρόπο που οι αξίες συνδέονται δυναμικά μεταξύ τους. Κάποιες αξίες μπορεί να είναι συμβατές μεταξύ τους, ενώ κάποιες άλλες μπορεί να έρχονται σε αντίθεση. Η συμπεριφορά που συνδέεται με την επιδίωξη μιας αξίας μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με μια συμπεριφορά που σχετίζεται με μια άλλη αξία. Για παράδειγμα, η επιδίωξη της αξίας της Επίδοσης μπορεί να έρχεται σε

αντίθεση με την αξία της Φιλανθρωπίας. Σε έρευνα τους οι Ros, Schwartz και Surkiss (1999), υποστήριξαν ότι όταν τα άτομα αναζητούν την προσωπική επιτυχία είναι πιθανό να μη στοχεύουν σε δράσεις που έχουν ως σκοπό την ευημερία και το καλό των άλλων. Με βάση αυτές τις δυναμικές σχέσεις ο Schwartz (1992, 1994a) παρουσιάζει τη μορφή της δομής των αξιών που σαν στόχο έχει να περιγράψει καλύτερα τον τρόπο που οι αξίες συνδέονται με τη συμπεριφορά.

Η δομή των αξιών προέρχεται από συγκρούσεις που οι άνθρωποι βιώνουν, όταν ενεργούν με βάση τις αξίες τους. Συγκεκριμένα, τα δέκα είδη αξίας είναι δομημένα σε έναν κύκλο όπου οι γειτονικές περιοχές είναι πιο συμβατές, δηλαδή οι αξίες μοιράζονται όμοια κίνητρα και απέναντι είναι οι περιοχές σύγκρουσης όπου μοιράζονται διαφορετικά κίνητρα. Έτσι, κάθε ένας από τους δέκα τύπους αξίας θεωρείται ότι έχουν είτε μια συμπληρωματική είτε μια αντιθετική σχέση με τα άλλα είδη αξίας, ανάλογα με το βαθμό κινήτρου τον οποίο μοιράζονται. Την κυκλική αυτή διάταξη των αξιών ο Schwartz την ονόμασε circumplex (Schwartz's circumplex model) (βλ. Εικόνα 1). Σε αυτή την κυκλική γραφική απεικόνιση φαίνεται η διάταξη των αξιών καθώς και ο βαθμός συμβατότητας και αντίθεσης που έχουν μεταξύ τους οι αξίες (Schwartz, 1994a, 2004).

Η κυκλική απεικόνιση των αξιών στη θεωρία του Schwartz (1992, 1994a, 2004, 2006a), βασίστηκε στην κυκλική διάταξη των μεταβλητών που εισήγαγε ο Guttman (1954) για τη σωστότερη διάρθρωση των ποσοτικών δεδομένων. Είναι μια εναλλακτική επιλογή διάταξης στην οποία οι συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών είναι υψηλότερες όταν οι μεταβλητές είναι κοντά η μία στην άλλη και στη συνέχεια μειώνεται σταδιακά όσο απομακρύνονται. Έτσι σχηματίζεται ένα κυκλικό συνεχές ανάλογα με τη σχέση των μεταβλητών (Rounds, Tracey, και Hubert, 1992).



Εικόνα 1

Η κυκλική απεικόνιση των αξιών σύμφωνα με τη θεωρία του Schwartz (1992, 1994a).

Οι Rounds, Tracey, και Hubert (1992) αναφέρουν ότι η μορφή της κυκλικής γραφικής απεικόνισης είναι πολύ βοηθητική, γιατί επιτρέπει ασφαλή και γρήγορα συμπεράσματα σε σχέση με τις μεταβλητές. Αν για παράδειγμα

υπολογιστεί η σχέση δύο αντίθετων μεταβλητών τότε είναι δυνατό άμεσα να υπολογιστεί και η σχέση με τις υπόλοιπες. Επίσης δεύτερος λόγος είναι ότι σε ανώτερο επίπεδο ανάλυσης, επιτρέπει τη δημιουργία πολλών διπολικών διαστάσεων για πιο γενικά συμπεράσματα.

Ο Schwartz (1992) διατύπωσε την άποψη ότι οι ακόλουθες αξίες είναι συμβατές: (α) η δύναμη με την επίδοση, (β) η επίδοση με τον ηδονισμό (γ) ο ηδονισμός με την παρώθηση, (δ) η παρώθηση με τον αυτοπροσδιορισμό, (ε) ο αυτοπροσδιορισμός με την οικουμενικότητα, (στ) η οικουμενικότητα με την φιλανθρωπία, (ζ) η παράδοση με τη συμμόρφωση, (η) η συμμόρφωση με την ασφάλεια, και (ι) η ασφάλεια με τη δύναμη. Συνεχίζοντας διατύπωσε ότι οι ακόλουθες αξίες δεν είναι συμβατές και μπορεί ακόμη και να συγκρούονται: (α) ο αυτοπροσδιορισμός και η παρώθηση συγκρούονται με τη συμμόρφωση, την παράδοση και την ασφάλεια, (β) η οικουμενικότητα και η φιλανθρωπία συγκρούονται με την επίδοση και τη δύναμη και (γ) ο ηδονισμός συγκρούεται με τη συμμόρφωση και την παράδοση (Fontaine, Poortinga, Delbeke και Schwartz, 2008).

Όσο πιο κοντά βρίσκονται κάθε δύο αξίες μέσα στον κύκλο τόσο παρόμοια κίνητρα τις διέπουν, ενώ όσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση μεταξύ δύο αξιών τόσο περισσότερο ανταγωνιστικά κίνητρα τις χαρακτηρίζουν. Για παράδειγμα η Δύναμη (Power) και η Επίδοση (Achievement) είναι σχετικά συμπληρωματικές αξίες καθώς και οι δύο δίνουν έμφαση στην Αυτοενίσχυση (Self-Enhancement) η οποία σχετίζεται με την αυτοεκτίμηση και την κοινωνική υπεροχή. Η Επίδοση και ο Ηδονισμός (Hedonism) είναι σχετικά συμπληρωματικές αξίες δίνοντας έμφαση στην ικανοποίηση του εαυτού. Ο Ηδονισμός και η Παρώθηση μοιράζονται την επιθυμία για ευχαρίστηση και διέγερση. Η Παρώθηση με τη σειρά της είναι συμπληρωματική με τον Αυτοπροσδιορισμό και την Επίδοση και μοιράζονται κίνητρα της καινοτομίας και της γνώσης. Ο Αυτοπροσδιορισμός με την Οικουμενικότητα μοιράζονται την ανάγκη του ατόμου να έχει δική του κρίση λαμβάνοντας υπόψη την ύπαρξη και των άλλων. Η Οικουμενικότητα και η Φιλανθρωπία έχουν ως κίνητρο την ενίσχυση των άλλων και την υπέρβαση των εγωιστικών συμφερόντων δηλαδή στην υπέρβαση του εαυτού. Η Φιλανθρωπία και η Παράδοση μαζί στοχεύουν στη αφοσίωση του ατόμου στην ομάδα του ενώ η Φιλανθρωπία και η Συμμόρφωση στοχεύουν στην κανονιστική συμπεριφορά

που προωθεί στενές σχέσεις. Η Συμμόρφωση και η Παράδοση είναι συμπληρωματικές και εκφράζουν την υποταγή του εαυτού υπέρ των κοινωνικά επιβαλλόμενων προσδοκιών. Η Παράδοση και η Ασφάλεια έχουν ως κίνητρο τη διατήρηση των κοινωνικών ρυθμίσεων ώστε να υπάρχει βεβαιότητα στη ζωή. Η Συμμόρφωση και η Ασφάλεια μοιράζονται το κίνητρο της προστασίας της τάξης και της αρμονίας στις σχέσεις και τέλος η Ασφάλεια και η Δύναμη έχουν στόχο την αντιμετώπιση των απειλών και των έλεγχω των πόρων (Schwartz, 2006a, σελ. 7-8).

Το μοντέλο του Schwartz τονίζει τη δυσκολία ενός ατόμου στο να επιδιώκει ταυτόχρονα αξίες οι οποίες είναι σε σύγκρουση, βρίσκονται δηλαδή σχεδόν απέναντι στην κυκλική απεικόνιση (circumplex). Για παράδειγμα, σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι δύσκολο για ένα άτομο να επιδιώκει αξίες της Επίδοσης δηλαδή την προσωπική επιτυχία, ενώ την ίδια στιγμή να υποστηρίζει την Παγκοσμιότητα ή Οικουμενικότητα και την Φιλανθρωπία. Επίσης σε ένα άλλο παράδειγμα, για ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να είναι δύσκολο να επιδιώκει κάποιος αξίες της Παρώθησης ή Διέγερσης, οι οποίες σχετίζονται με την ενεργητικότητα και τη συναρπαστική ζωή, ενώ την ίδια στιγμή να ακολουθεί ή να τηρεί τη Συμμόρφωση ή την Παράδοση, οι οποίες είναι αξίες που σχετίζονται με την υπακοή και την πίστη στους κοινωνικούς κανόνες.

Ο Schwartz (1994a) δεν υποστηρίζει στη θεωρία του ότι κάποιες από τις αξίες, όπως η Συμμόρφωση ή η Παράδοση, είναι «καλές» ή «κακές», απλά ότι οι αξίες αυτές μπορεί να μην είναι τόσο σημαντικές όσο αυτές του Αυτοπροσδιορισμού ή της Ηδονής για ένα άτομο που εκτιμά ιδιαίτερα τη Διέγερση. Αυτή η δομή των σχέσεων μεταξύ των αξιών και των κινήτρων που περιγράφουν, σε συνάρτηση με τη συμβατότητα ή την αντίθεση που έχουν μεταξύ τους, δημιουργεί ένα πρότυπο προβλεψιμότητας. Ακολουθώντας κάποιος αυτό το πλαίσιο είναι δυνατό να κατανοήσει ότι περισσότερο τα *συστήματα αξιών* παρά οι *ατομικές αξίες* σχετίζονται με άλλες μεταβλητές της συμπεριφοράς.

Ο Schwartz (1992, 1994a) εμπλουτίζοντας την κυκλική αναπαράσταση με μια δισδιάστατη απεικόνιση και σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης, υποστηρίζει ότι σχηματίζονται δύο δίπολα. Στο πρώτο δίπολο ο ένας πόλος αποτελείται από τις αξίες της Αυτο-υπέρβασης (Self-transcendence), οι οποίες

είναι η Φιλανθρωπία και ο Οικουμενισμός και ο δεύτερος πόλος τις αξίες της Αυτοενίσχυσης (Self-Enhancement), οι οποίες είναι η Δύναμη και η Επίδοση. Το δεύτερο δίπολο έχει στο ένα άκρο το Άνοιγμα στην αλλαγή (Openness to change) που απαρτίζεται από τις αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, της Παρώθησης και του Ηδονισμού, ενώ στο δεύτερο άκρο υπάρχουν οι αξίες της Συντήρησης (Conservation), δηλαδή η Παράδοση, η Συμμόρφωση και η Ασφάλεια.

Ο Schwartz και συν. (2012) θεωρούν ότι οι ανθρώπινες αξίες στη γραφική τους απεικόνιση είναι ένα συνεχές κινήτρων που μοιάζει περισσότερο με τον τροχό των χρωμάτων, θέλοντας να δείξουν ότι οι περιοχές δεν είναι απόλυτα διακριτές, αλλά η μία μπορεί να εμπεριέχει στοιχεία της διπλανής μια και οι διπλανές αξίες στην κυκλική απεικόνιση μοιράζονται όμοια κίνητρα. Συνεπώς, έχουμε ασφαλέστερα συμπεράσματα όταν επικεντρωνόμαστε στις διπολικές διαστάσεις.

Το δίπολο της Αυτοενίσχυσης – Αυτουπέρβασης αντανακλά το κατά πόσο οι άνθρωποι προσπαθούν για την κοινοκτημοσύνη και τη δικαιοσύνη ή εκτιμούν περισσότερο τον ανταγωνισμό και το προσωπικό κέρδος ακόμα και εις βάρος των άλλων. Από την άλλη, το δίπολο Άνοιγμα στην Αλλαγή – Συντήρηση μας δείχνει τη σύγκρουση που υπάρχει μεταξύ της ανάγκης για καινοτομία, για συμπεριφορική και συναισθηματική αυτονομία με της ανάγκης για αυτοπεριορισμό, τάξη και διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας (Schwartz και συν, 2012).

Αν παρατηρήσουμε το μοντέλο του Schwartz, θα διακρίνουμε ότι δεν είναι απόλυτα συμμετρικό. Πρώτον, ο Ηδονισμός σχετίζεται και με το Άνοιγμα στην αλλαγή αλλά και με την Αυτοενίσχυση. Αυτό συμβαίνει γιατί οι αξίες του Ηδονισμού προέρχονται από οργανικές ανάγκες και η ευχαρίστηση που βιώνει ένα άτομο όταν τις ικανοποιεί είναι σημαντική τόσο για το Άνοιγμα στην αλλαγή όσο και για την Αυτοενίσχυση (Schwartz, 2007). Δεύτερον, οι αξίες Συμμόρφωσης και Παράδοσης είναι κοντά σε επίπεδο κινήτρου επειδή μοιράζονται το στόχο της υποταγής του εαυτού υπέρ των κοινωνικά επιβαλλόμενων προσδοκιών. Η τοποθέτηση αυτή σημαίνει ότι οι αξίες της Παράδοσης συγκρούονται πιο έντονα με τις αντίθετες αξίες του Ηδονισμού, και, σε μικρότερο βαθμό, με τις αξίες της Παρώθησης και της Επίδοσης (Schwartz, 2006a).

Μια πιο πρόσφατη (Schwartz, 2006a) προσπάθεια θεωρητικοποίησης της δυναμικής δομής των αξιών προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο για να αντιληφθούμε την δυσδιάστατη δομή. Ο Schwartz ομαδοποιεί τις αξίες με βάση τον τρόπο που ρυθμίζουν την έκφραση των προσωπικών συμφερόντων (Person-focused) και των κοινωνικών συμφερόντων (Social-focused). Στην ατομο-κεντρική (Person-focused) διάσταση έχουμε τις αξίες της του Αυτοπροσδιορισμού, της Παρώθησης, του Ηδονισμού, της Επίδοσης και της Δύναμης. Η κοινωνικο-κεντρική (Social-focused) διάσταση αποτελείται από τις αξίες της Οικουμενικότητας, της Φιλανθρωπίας, της Παράδοσης, της Συμμόρφωσης και της Ασφάλειας (Fontaine και συν, 2008). Οι αξίες της Ασφάλειας και της Οικουμενικότητας είναι οριακές, γιατί ενώ κατά κύριο λόγο αφορούν τα συμφέροντα των άλλων, ταυτόχρονα στοχεύουν εν μέρει και σε ατομικά συμφέροντα (Schwartz, 2006a).

Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο ο Schwartz, (2006a), ομαδοποιεί τις αξίες σε αυτές που δεν εκφράζουν άγχος – αξίες ανάπτυξης (growth values) - και σε αυτές που εκφράζουν άγχος και αυτοπροστασία - αξίες προστασίας (protection values). Έτσι σχηματίζεται ένα δίπολο που έχει να κάνει με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι την αβεβαιότητα στον κοινωνικό και φυσικό κόσμο. Το ένα άκρο του δίπολου (growth), αποτελείται από τις αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, της Οικουμενικότητας, της Φιλανθρωπίας, της Παρώθησης και του Ηδονισμού οι οποίες περιέχουν κίνητρα που δεν προκαλούν άγχος. Στο άλλο άκρο (protection) βρίσκουμε τις αξίες της Ασφάλειας, της Επίδοσης, της Δύναμης, της Συμμόρφωσης και της Παράδοσης που περιέχουν κίνητρα που βοηθούν τα άτομα να αποφύγουν τη σύγκρουση και να διατηρήσουν την υπάρχουσα κατάσταση, βιώνοντας άγχος (Fontaine και συν, 2008). Ο Schwartz (2006a), υποστήριξε, ότι η αξία της Επίδοσης είναι οριακή, καθώς μπορεί να ελέγχει το άγχος και ταυτόχρονα να επιβεβαιώνει την αίσθηση της επάρκειας.

Ο Rohan (2000) τονίζει ότι αυτή η δυναμική δομή των αξιών υπερτονίζει τη διάσταση των κινήτρων σε σχέση με δύο θεμελιώδη ανθρώπινα προβλήματα που απαιτούν λύση: α) την εξεύρεση μιας ισορροπίας μεταξύ των προσωπικών, επικεντρωμένων στον εαυτό αξιών και των κοινωνικών αξιών (person-focus vs social-focus) και β) την εξεύρεση

μιας ισορροπίας ανάμεσα στην επιδίωξη για την ανάπτυξη – ανεξαρτησία και στην αντίσταση για αλλαγή - διατήρηση της τάξης (growth vs protection).

Σύμφωνα με τον Schwartz (1994a), η δυναμική δομή των δέκα βασικών αξιών είναι χρήσιμη, όταν μελετούμε διαφορές στις προτεραιότητες των αξιών. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, μια δυναμική δομή επιτρέπει μια συνολική σύγκριση ολόκληρου του συστήματος αξιών σε σχέση με μία εξωτερική μεταβλητή. Οι ορθογώνιες διαστάσεις επιτρέπουν επίσης πολλές παραλλαγές στον τρόπο που τα κίνητρα των αξιών αξιολογούνται (Rohan, 2000).

Οι Schwartz και Sagiv (1995) διπλασίασαν τη βάση δεδομένων που ο Schwartz (1992) χρησιμοποίησε και έβγαλαν συμπεράσματα βασιζόμενοι σε 88 δείγματα από 40 χώρες (το 1992 τα δείγματα ήταν 44). Οι ερευνητές επιβεβαίωσαν τις δέκα καθολικές αξίες, αλλά και τη δισδιάστατη δομή τους. Επίσης, στην ίδια έρευνα μελέτησαν και τις προτεραιότητες των υποκειμένων αναφορικά με τις αξίες ανάλογα με την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Εν συντομία, οι σημαντικές πτυχές της θεωρίας των αξιών του Schwartz είναι ότι, οι αξίες απευθύνονται στις ατομικές και κοινωνικές ανάγκες, οι οποίες είναι οργανωμένες σε τρία επίπεδα: ατομικές αξίες, είδη αξιών, διαστάσεις αξιών. Οι άνθρωποι μπορεί να διαφέρουν ως προς τη σημασία που αποδίδουν σε κάθε ένα από τα δέκα είδη αξιών, ωστόσο οι αξίες τους γενικά οργανώθηκαν στη βάση μιας παρόμοιας δομής αντίθετων και συμβατικών κινήτρων (Fontaine και συν., 2008).

Το έργο του Schwartz δείχνει ότι όλες οι αξίες που μοιράζεται μια συλλογικότητα είναι δυναμικά διαφορετικές από τις αξίες που επιλέγει το άτομο. Τόσο οι πολιτισμικές όσο και οι ατομικές αξίες εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς και προέρχονται από διαφορετικές πηγές. Σε ατομικό επίπεδο οι αξίες είναι πιο βαθιά ριζωμένες στις προσωπικές ανάγκες των ατόμων, ενώ σε πολιτισμικό επίπεδο οι αξίες αφορούν κοινωνικά ζητήματα όπως ο συντονισμός της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Schwartz, 2011).

2.3.4. Κοινωνικό επίπεδο ανάλυσης

Ο Knafo και συν. (2011) αναφέρουν ότι σε ατομικό επίπεδο οι αξίες στην ουσία εκφράζουν κίνητρα και στόχους, επηρεάζουν την ερμηνεία των

ατόμων σε καταστάσεις, τις προτιμήσεις τους, τις επιλογές και τις δράσεις τους. Σε κοινωνικό επίπεδο οι αξίες αντανakλούν τις λύσεις που οι ομάδες αναπτύσσουν για την αντιμετώπιση των υπαρξιακών προκλήσεων που αφορούν στον τρόπο που οι κοινωνικοί δεσμοί λειτουργούν.

Οι αξίες είναι ικανές να χαρακτηρίσουν άτομα, αλλά και πολιτισμικές ομάδες. Όταν οι πολιτισμικές ομάδες καθορίζονται με την βοήθεια των αξιών τότε χρησιμοποιούμε την έννοια των πολιτισμικών αξιών (Fisher και συν., 2010). Ο Schwartz (2006b) επισημαίνει ότι υπάρχει αμοιβαία επιρροή μεταξύ των ατομικών αξιών και των αξιών του πολιτισμού κυρίως μέσω της κοινωνικοποίησης.

Ο Schwartz (2006b) και οι Sagin και Schwartz (2007), εισάγουν μια νέα τυπολογία η οποία στηρίζεται στις 57 βασικές αξίες, που αποτελούν τη βάση των ατομικών αξιών. Η νέα τυπολογία παρουσιάζει τις πολιτισμικές αξίες (cultural values) και τη θεωρία της πολιτισμικότητας και βασίζεται στην ίδια υπόθεση ότι οι ατομικές και οι κοινωνικές αξίες είναι ανεξάρτητες έννοιες.

Στη θεωρία των πολιτισμικών αξιών, ο Schwartz (2006b), διακρίνει τρεις διαστάσεις, σύμφωνα με τις οποίες, οι κοινωνίες μπορούν να συγκριθούν. Κάθε διάσταση παρέχει δύο αντίθετες απαντήσεις σε ένα συγκεκριμένο βασικό θέμα με το οποίο έρχεται αντιμέτωπη η κοινωνία κατά τη ρύθμιση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τα βασικά θέματα που καλείται μια κοινωνία να επιλύσει είναι α) ο καθορισμός της σχέσης μεταξύ του ατόμου και της ομάδας, β) ο καθορισμός της συμπεριφοράς που απαιτείται για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και γ) ο καθορισμός της σχέσης ανάμεσα στα ανθρώπινα όντα και το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον (Sagin και Schwartz, 2007).

Η πρώτη διάσταση της θεωρίας του Schwartz αφορά στη δημιουργία ενός σταθερού κοινωνικού ιστού μέσα σε μια κοινωνία, περιλαμβάνει τον απαραίτητο συντονισμό μεταξύ των ανθρώπων και την διαχείριση των ανθρώπινων αλληλεξαρτήσεων, ώστε να μπορούν τα άτομα να είναι παραγωγικά και όχι καταστροφικά όσον αφορά στο καλό της κοινωνίας. Η διάσταση αυτή αποτελείται στον ένα πόλο από την Ισονομία (egalitarianism) και την Ιεραρχία (Hierarchy) στον άλλον.

Η Ισονομία προάγει την ισότητα των ανθρώπων, η κοινωνική δικαιοσύνη και η αμοιβαία ευθύνη είναι βασικά της στοιχεία. Η ανθρώπινη

παραγωγικότητα επιβάλλεται μέσω της εσωτερικευμένης δέσμευσης να συνεργαστούν με στόχο την ευημερία (Schwartz, 2011).

Ο πόλος της Ιεραρχίας, προωθεί τη νομιμοποίηση των διαφορών σε μια κοινωνία και τονίζει ότι η άνιση κατανομή της εξουσίας στο εσωτερικό μιας κοινωνίας είναι μια φυσική και επιθυμητή κατάσταση. Οι ρόλοι είναι ιεραρχικά δομημένοι με ορισμένους ανθρώπους να είναι ανώτεροι και άλλοι υποδεέστεροι (Schwartz 2008). Ο Schwartz βασίστηκε για να καθορίσει τη διάσταση αυτή σε δικά του ερευνητικά δεδομένα και στη διάσταση απόσταση ισχύος του Hofstade (Schwartz, 1999).

Η δεύτερη διάσταση είναι της Αυτονομίας (Autonomy) σε αντιδιαστολή με την Εδραίωση (Embeddedness). Η διάσταση αυτή αναφέρεται στις σχέσεις και τα όρια μεταξύ ατόμου και ομάδας, περιγράφει το βαθμό στον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται ως άτομα ή ως μέλη μιας ομάδας και ουσιαστικά βασίζεται στη διάσταση Ατομικισμού-Κολεκτιβισμού του Hofstade. Στις κοινωνίες αυτονομίας το άτομο ενθαρρύνεται να σκέφτεται, να αισθάνεται και να ενεργεί ως ξεχωριστό. Η αυτονομία διακρίνεται σε πνευματική αυτονομία (intellectual autonomy) - δηλαδή το άτομο να ακολουθεί τις δικές του ιδέες και σκέψεις - και στη συναισθηματική αυτονομία (affective autonomy), όπου το άτομο ενεργεί ώστε να δημιουργούνται θετικά συναισθηματικές καταστάσεις - δηλαδή να επικεντρώνεται σε συμπεριφορές οι οποίες προκαλούν προσωπική χαρά (Schwartz, 2008).

Η Εδραίωση τονίζει την ενσωμάτωση σε μια κοινωνική οντότητα με κοινούς στόχους και τρόπους ζωής, το νόημα της ζωής έρχεται μέσα από κοινωνικές σχέσεις και την ένταξη σε ομάδες. Σε κοινωνίες Εδραίωσης τα συμφέροντα της ομάδας προηγούνται των ατομικών συμφερόντων (Schwartz, 2011).

Η διάσταση Αρμονίας (Harmony) σε αντιδιαστολή με την Κυριαρχία (Mastery) ασχολείται με τους ανθρώπινους και φυσικούς πόρους και πιο συγκεκριμένα παρουσιάζει το βαθμό στον οποίο το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον θα πρέπει να χρησιμοποιείται ή να ελέγχεται. Η διάσταση αυτή βασίζεται στη διάσταση του Hofstade 'Αρρενωπότητα – Θηλυκότητα'. Οι αξίες της Αρμονίας εκφράζουν την ενότητα με το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον και σ' αυτό το πλαίσιο, το άτομο θα πρέπει να αγωνίζεται για την ειρήνη και την προστασία του περιβάλλοντος. Αντίθετα, οι αξίες της Κυριαρχίας

περιγράφουν συμπεριφορές κυριαρχίας και επιρροής του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

Οι επτά τύποι αξιών (Ισονομία, Ιεραρχία, Αυτονομία, Εδραίωση ή Διατήρηση, Αρμονία, Κυριαρχία) συνιστούν τους πόλους των τριών διαστάσεων, οι οποίες είναι δομημένες σε μια δυναμική σχέση αντιφάσεων και συμβατοτήτων, (βλέπε Εικόνα 3). Η επιδίωξη των αξιών που βρίσκονται στον ένα πόλο αντιβαίνει στην επιδίωξη αξιών του αντίθετου πόλου. Οι αξίες σχηματίζουν μια κυκλική διάταξη όπου οι αντικρουόμενες αξίες βρίσκονται στις αντίθετες πλευρές του κύκλου. Αυτό επίσης σημαίνει ότι όσο πιο κοντά βρίσκονται οι αξίες στον κύκλο τόσο πιο συμβατές είναι και άρα είναι πιθανό μια πολιτισμική ομάδα να επιδιώκει ταυτόχρονα αυτές τις γειτονικές αξίες (Schwartz, 2006b).

Ο Schwartz (2006b) μελέτησε τις πολιτισμικές αξίες σε μεγάλο αριθμό χωρών και δημιούργησε ένα χάρτη χωρών με βάση τη σχετική τους θέση στις τρεις διαστάσεις. Οι Knafo και συν. (2011) αναφέρουν ότι ο χάρτης αυτός έχει ομοιότητες με τη διάκριση που είχε κάνει ο Holstade για τον Ατομικισμό και τον Κολεκτιβισμό (Knafo και συν., 2011). Ωστόσο ο Schwartz (1994b) εκτιμά ότι η θεωρία αυτή είναι περισσότερο περιεκτική, διαφέρει σε έναν αριθμό θεωρητικών και εμπειρικών πτυχών και είναι μια εμπειρική επέκταση, των προηγούμενων ερευνών.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι αξίες μπορούν να περιγράψουν άτομα αλλά και πολιτισμούς. Ωστόσο προκύπτει ένα θέμα για το αν οι ατομικές και πολιτισμικές αξίες είναι ίδιες. Ο Fisher (2012) υποστήριξε ότι η ομοιότητα της δομής των αξιών σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο έχει γίνει θέμα συζήτησης τα τελευταία χρόνια. Αυτό που παραμένει ασαφές είναι αν η δομή των αξιών σε ατομικό επίπεδο έχει εφαρμογή στη δομή των αξιών σε πολιτισμικό επίπεδο, με άλλα λόγια αν οι δύο διαστάσεις είναι συγκρίσιμες.

Το ζήτημα που προκύπτει εδώ σχετίζεται με το δομικό ισομορφισμό, ο οποίος περιγράφει το βαθμό στον οποίο μια έννοια έχει την ίδια σημασία τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο (Fisher, 2012). Σε πολυεπίπεδη ανάλυση ο βαθμός ισομορφισμού μπορεί να διακριθεί σε τρεις διαφορετικές μορφές. Πρώτον ο αυστηρός ισομορφισμός που μας δείχνει ότι οι έννοιες είναι πανομοιότυπες σε ατομικό και πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης. Δεύτερον ο μη-ισομορφισμός που δείχνει ότι οι έννοιες στα δύο επίπεδα ανάλυσης δεν έχουν

άμεση σχέση. Τρίτον ο μερικός ισομορφισμός που δείχνει ότι υπάρχει μερική ομοιότητα σε ατομικό και πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης (Fisher και Poortinga, 2012).

Άλλοι θεωρητικοί των αξιών όπως ο Hofstade (1983) υποστηρίζουν ότι η διάσταση των αξιών όπως την πρότεινε, μπορεί να εφαρμοστεί μόνο για τον πολιτισμό. Επίσης ο Triandis (1994), για να διαφοροποιήσει τα επίπεδα ανάλυσης, περιέγραψε ότι η διάσταση Ατομικισμός - Συλλογικότητα περιγράφει τον πολιτισμό, ενώ για τις ατομικές αξίες εισήγαγε τις έννοιες του Ιδιοκεντρισμού και Αλλοκεντρισμού (Fisher, 2012).

Οι Fisher και συν. (2010) έδειξαν εμπειρικά ότι τα μοντέλα του Schwartz για το ατομικό και το πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης δεν φαίνεται να έχουν πλήρη ισομορφισμό. Για το λόγο αυτό ο Schwartz προτείνει δύο επίπεδα, υποστηρίζοντας ότι όταν γίνεται αναφορά στο πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης, αναφερόμαστε στις επτά βασικές αξίες, ενώ σε ατομικό επίπεδο ανάλυσης χρησιμοποιούμε τη δομή των δέκα ατομικών αξιών.

Το έργο του Schwartz για τις αξίες υποστηρίζει στην ουσία ότι οι αξίες που επιδιώκονται από τις κοινωνίες είναι «δομικά» διαφορετικές από αυτές των ατόμων και ότι εξυπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς (Schwartz, 2011). Οι ατομικές αξίες σχετίζονται περισσότερο με τις προσωπικές ανάγκες των ανθρώπων και με τις απαιτήσεις για κοινωνική συνεύρεση. Οι πολιτισμικές αξίες, αφορούν κοινωνικά θέματα όπως τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τη δημιουργία μιας κοινωνικής τάξης ή την κατανομή των πόρων (Fisher και Schwartz, 2011).

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας χρησιμοποιούμε το ατομικό επίπεδο ανάλυσης των αξιών. Πιο συγκεκριμένα, συσχετίζουμε τις ατομικές αξίες - κατευθυντήριες αρχές της ζωής - με τη νέα μορφή βίας μέσα και έξω από το σχολικό περιβάλλον το διαδικτυακό εκφοβισμό.

3. Εμπειρική Διερεύνηση

3.1. Σημασία της παρούσας έρευνας

Όπως ήδη έχει αναφερθεί δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες που να έχουν μελετήσει το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού στο επίπεδο των αξιών. Οι μελέτες που προσπαθούν να μελετήσουν το φαινόμενο σε συνάρτηση με τις αξίες προέρχονται από τη δουλειά των Knafo (2003), Knafo και συν. (2008), και Menesini και συν. (2013). Στην πρώτη του έρευνα, ο Knafo (2003), υποστήριξε ότι η διαφοροποίηση των αξιακών προτεραιοτήτων μπορεί να προβλέψει τις επιθετικές συμπεριφορές των εφήβων όπως του παραδοσιακού εκφοβισμού, ενώ σε πιο πρόσφατη έρευνα (Knafo και συν. 2008), έγινε προσπάθεια να περιγραφούν τα συστήματα αξιών των εφήβων που εμπλέκονται σε επιθετικές συμπεριφορές όπως στον παραδοσιακό εκφοβισμό.

Ο Knafo και συν. (2008) θεωρούν ότι οι έφηβοι διαφέρουν ως προς το βαθμό της επιθετικής συμπεριφοράς και βασικό δείκτη του βαθμού της επιθετικής συμπεριφοράς αποτελεί ο εκφοβισμός που παρατηρείται σε κάποια σχολεία. Στη μελέτη του υπέθεσε ότι *οι αξίες μπορούν να αποτελέσουν προγνωστικούς παράγοντες της βίαιης συμπεριφοράς*, συμπεριλαμβανομένου και του παραδοσιακού εκφοβισμού. Στη μελέτη του συμμετείχαν 907 έφηβοι από 33 σχολεία του Ισραήλ. Οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ερωτηματολόγιο που αφορούσε τις δέκα καθολικές αξίες του Schwartz και σε ερωτηματολόγιο για τη βίαιη συμπεριφορά και τον εκφοβισμό. Οι ερευνητές εστίασαν σε τέσσερις βασικές αξίες: της Δύναμης, της Συμμόρφωσης, του Οικουμενισμού και της Ασφάλειας οι οποίες συνδέθηκαν τόσο με τη βίαιη συμπεριφορά όσο και με τον εκφοβισμό.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι από τις τέσσερις διαφορετικές αξίες, μόνο η αξία της Δύναμης συνδέεται άμεσα με τη συμπεριφορά εκφοβισμού. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη συγκεκριμένη μελέτη δεν μελετήθηκε η αξία της Επίδοσης (Knafo και συν. 2008).

Στην πρόσφατη έρευνα των Menesini και συν. (2013), μελετήθηκε η διαφορά του παραδοσιακού εκφοβισμού με τον διαδικτυακό, υπό το πρίσμα της θεωρίας των αξιών του Schwartz. Στόχος της μελέτης ήταν να διερευνηθούν οι ηθικές πλευρές και οι αξίες του παραδοσιακού και του

διαδικτυακού εκφοβισμού. Το δείγμα περιλάμβανε 390 έφηβους ηλικίας 14-18 ετών. Δόθηκε ερωτηματολόγιο για τον εκφοβισμό, την ηθική αποδέσμευση και για τις αξίες του Schwartz. Στις αξίες δεν μετρήθηκαν οι δέκα καθολικές αξίες αλλά οι κατευθύνσεις τους (Αυτοενίσχυση, Αυτο-υπέρβαση, Άνοιγμα στην Αλλαγή και Συντήρηση). Η έρευνα αυτή έδειξε ότι, ανεξάρτητα από το φύλο, οι αξίες Αυτοενίσχυσης προβλέπουν συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού. Επίσης οι αξίες αυτές έχουν αρνητική συνάφεια με τον παραδοσιακό εκφοβισμό και ασθενή σχέση με το διαδικτυακό. Τέλος, οι αξίες του Ανοιγματος στην Αλλαγή προβλέπουν συμπεριφορές παραδοσιακού αλλά όχι διαδικτυακού εκφοβισμού. Χαρακτηριστικό είναι ότι στη συγκεκριμένη μελέτη δεν έγιναν μετρήσεις για το πώς η κάθε αξία (από τις 10 καθολικές) ξεχωριστά επηρεάζει το διαδικτυακό εκφοβισμό.

Συμπερασματικά, από τις λίγες σχετικές έρευνες, μπορούμε να υποθέσουμε ότι υπάρχει μια σχέση μεταξύ αξιακού συστήματος και εκφοβισμού. Στην παρούσα μελέτη, επιχειρείται να διερευνηθεί κατά πόσο *οι αξίες της Αυτοενίσχυσης σχετίζονται με την διαδικτυακή εκφοβιστική συμπεριφορά*. Δεδομένου ότι οι κατεύθυνση της Αυτοενίσχυσης αποτελείται από δύο αξίες (Επίδοση και Δύναμη), είναι απαραίτητο να διερευνηθεί αν οι θύτες και τα θύματα διαφοροποιούνται και στις δύο από αυτές τις αξίες ή μόνο στη μία. *Αν δηλαδή η συμπεριφορά των χρηστών επηρεάζεται περισσότερο από αξίες της Δύναμης ή της Επίδοσης*. Στην έρευνα των Menesini και συν. (2013), η συγκεκριμένη διάσταση δεν μελετήθηκε.

3.2. Στόχοι και υποθέσεις

Ο βασικός στόχος της παρούσας ερευνητικής μελέτης εστιάζεται στην διερεύνηση του συστήματος αξιών των εφήβων που εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού. Σκοπός μας είναι να δούμε ποιες είναι οι αξίες που χαρακτηρίζουν τους εφήβους που εκφοβίζουν χρησιμοποιώντας τα τεχνολογικά και ηλεκτρονικά μέσα.

Επιμέρους στόχοι είναι να καταγράψουμε τις διαστάσεις του διαδικτυακού εκφοβισμού (μέσω χρήσης κινητού τηλεφώνου και διαδικτύου) σε άτομα εφηβικής ηλικίας, και πιο συγκεκριμένα να απαντήσουμε στα εξής ερωτήματα:

1. ποιες είναι οι μορφές που παίρνει το φαινόμενο στην εφηβεία;

2. ποιες είναι οι πιθανές επιδράσεις του φύλου, της ηλικίας και της γνώσης Η/Υ στην τάση εμπλοκής σε διαδικτυακές εκφοβιστικές συμπεριφορές;
3. ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του δράστη – θύτη;
4. ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του αποδέκτη-θύματος;
5. ποιες είναι οι αντιλήψεις των εφήβων για τις συνέπειες του διαδικτυακού εκφοβισμού σε σχέση με τον παραδοσιακό;

Βασικές υποθέσεις της παρούσας έρευνας είναι οι εξής:

- Υ1. Τα άτομα που εκφοβίζουν ψηφιακά θα έχουν υψηλότερες τιμές στη διάσταση Αυτοενίσχυσης (self-enhancement), με κυρίαρχες αξίες την Δύναμη και την Επίδοση (Power and Achievement), σε σχέση με τα άτομα που δεν εκφοβίζουν.
- Υ2. Η κυρίαρχη αξία που θα χαρακτηρίζει τα άτομα που εκφοβίζουν θα είναι αυτή της Δύναμης και όχι της Επίδοσης.
- Υ3. Τα άτομα που εκφοβίζονται ψηφιακά υποθέτουμε ότι θα έχουν υψηλότερες τιμές στη διάσταση αξιών Αυτο-υπέρβασης (Self-transcendence) με κυρίαρχες αξίες τη Φιλανθρωπία και τον Οικουμενισμό.
- Υ4. Οι θύτες αναμένεται ότι θα παρουσιάζουν χαμηλότερες τιμές στον Οικουμενισμό από ότι τα θύματα και οι μη εμπλεκόμενοι σε περιστατικά εκφοβισμού.

3.3. Μέθοδος

Με βάση τη βιβλιογραφία και την εμπειρία προηγούμενων ερευνών στην Ελλάδα και διεθνώς, πραγματοποιήσαμε μια δειγματοληπτική έρευνα χρησιμοποιώντας ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς για τη συλλογή των δεδομένων.

3.3.1. Συμμετέχοντες

Το δείγμα στη συγκεκριμένη έρευνα είναι συμπτωματικό και προέρχεται από δύο Γυμνάσια της πόλης του Ηρακλείου. Έλαβαν μέρος συνολικά 139 μαθητές και μαθήτριες από δύο Γυμνάσια της πόλης του Ηρακλείου. Για τις ανάγκες της έρευνας επιλέχθηκαν οι μαθητές Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου. Πιο συγκεκριμένα συμμετείχαν 71 μαθητές Β΄ Γυμνασίου και 68 μαθητές Γ΄ Γυμνασίου. Η ηλικία των μαθητών, κυμαίνεται από 13 έως 16 ετών, με την πλειοψηφία των μαθητών της Β΄ Γυμνασίου να είναι 14 ετών και την πλειοψηφία των μαθητών της Γ΄ Γυμνασίου να είναι 15 ετών. Το 10, 1% των συμμετεχόντων είχε ηλικία 13 ετών, το 87,8% ηλικία από 14 έως 15 ετών και μόλις ένα 2,2% των συμμετεχόντων είχε ηλικία 16 ετών. Ο μέσος όρος της ηλικίας των συμμετεχόντων είναι τα 14,29 έτη. Το 86,3% του δείγματος είναι Έλληνες, το 7,2% είναι Έλληνες από την Αλβανία, ενώ το υπόλοιπο μικρό ποσοστό είναι κάποιας άλλης εθνικότητας.

Στη συγκεκριμένη έρευνα δεν επιλέχθηκε η Α΄ Γυμνασίου, επειδή, στην πιλοτική έρευνα οι περισσότεροι μαθητές ηλικίας 12 ετών είχαν δυσκολία με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και πιο συγκεκριμένα της κλίμακας των αξιών.

3.3.2. Μετρήσεις

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας όπως αναφέρθηκε χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς με κλειστές ερωτήσεις. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε τέσσερα μέρη.

1. Ερωτήσεις για τα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία του δείγματος (ηλικία, φύλο, εθνικότητα, εκπαιδευτική βαθμίδα γονέων, με ποιους συμβιώνει, οικονομική κατάσταση γονέων, και τέλος γνώσεις και ηλικία έναρξης χρήσης Η/Υ και διαδικτύου).
2. Ερωτηματολόγιο που αφορά στη χρήση Η/Υ και διαδικτύου (χώρος χρήσης, είδος συσκευής, χρόνος χρήσης και online δραστηριότητες). Συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε το τμήμα του ερωτηματολογίου της

απογραφικής μελέτης της Κω (2008 – 2010) που και είχε στόχο να μελετήσει τη διάσταση της χρήσης Η/Υ, την εξάρτηση από το διαδίκτυο και το διαδικτυακό εκφοβισμό (Floros και συν., 2013). Μετά από επικοινωνία με τον κ. Φλώρο Γ και τον κ. Σιώμο Κ. επετράπη η χρησιμοποίηση του στην παρούσα έρευνα. Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε έξι ερωτήσεις. Η πρώτη αφορούσε τις συσκευές που χρησιμοποιούν οι έφηβοι για πρόσβαση στο διαδίκτυο. Οι τρεις επόμενες ερωτήσεις σχετίζονταν με τα μέρη (σπίτι ή άλλο μέρος) από τα οποία έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και τη συχνότητα χρήσης διαδικτύου. Η πέμπτη και η έκτη ερώτηση αφορούσε το είδος των δραστηριοτήτων των εφήβων όταν είναι συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο και τους λόγους χρήσης των σελίδων κοινωνικής δικτύωσης αντίστοιχα (βλ.Παράρτημα).

3. Ερωτηματολόγιο για τον Διαδικτυακό Εκφοβισμό. Συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε μέρος του Cyberbullying Questionnaire που κατασκευάστηκε από τους Smith, Mahdavi, Carvalho, και Tippett (2006) μια ερευνητική ομάδα από το Goldsmiths College, University of London, που στηρίχθηκε στο ερωτηματολόγιο του Olweus “Bully/Victim Questionnaire” (1996). Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο μεταφράστηκε και τροποποιήθηκε μετά τη συναίνεση του Peter Smith από την Καπατζιά (2008), ώστε να περιοριστεί ο αριθμός των ερωτήσεων και να είναι περισσότερο λειτουργικό. Μετά από επικοινωνία με την κ. Καπατζιά επετράπη να χρησιμοποιηθεί και στην παρούσα εργασία. Το ερωτηματολόγιο στη μορφή που χρησιμοποιήθηκε περιλάμβανε 10 κλειστές ερωτήσεις. Έγινε χρήση μιας σύντομης μορφής του ερωτηματολογίου, επειδή η συγκεκριμένη κλίμακα περιελάμβανε αναλυτικά και στοιχεία για το χώρο που παρατηρείται ο διαδικτυακός εκφοβισμός (μέσα ή έξω από το σχολικό πλαίσιο), κάτι που δεν αφορούσε τη συγκεκριμένη μελέτη. Το βασικό μέρος του ερωτηματολογίου περιλάμβανε τέσσερις ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής σχετικά με την εμπειρία (ως δράστες και θύματα) και το μέσο (τηλέφωνο ή διαδίκτυο). Οι επόμενες τέσσερις ερωτήσεις αφορούσαν στο φύλο των εμπλεκομένων (θύτες και θύματα) και τη χρονική διάρκεια του

εκφοβισμού (για τους θύτες και για τα θύματα). Τέλος μια ερώτηση αφορούσε στο κατά πόσο τα θύματα ενημερώνουν κάποιο άλλο πρόσωπο για τον εκφοβισμό και η τελευταία ερώτηση είχε να κάνει με την αντίληψη των συμμετεχόντων σχετικά με την επίδραση του διαδικτυακού εκφοβισμού στα θύματα, σε σύγκριση με τον παραδοσιακό εκφοβισμό (βλ. Παράρτημα).

4. Για τη μέτρηση των αξιών χορηγήθηκε το ερωτηματολόγιο SVS – 57. Το Schwartz Value Survey (SVS) (Schwartz, 1992, 1994a) αποτελείται από 57 στοιχεία αξιών, τα οποία σχετίζονται με τους 10 τύπους αξιών της θεωρίας του Schwartz (1992, 1994a, 2006a). Αποτελείται από δύο λίστες στοιχείων. Η πρώτη περιέχει 30 στοιχεία αξιών με τη μορφή ουσιαστικού τα οποία περιγράφουν επιθυμητές τελικές καταστάσεις. Η δεύτερη περιέχει 27 στοιχεία αξιών, με τη μορφή επιθέτων, που περιγράφουν τρόπους συμπεριφοράς που μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο σημαντικοί για τη ζωή των ατόμων.

Η κλίμακα αξιολόγησης αποτελείται από μια μη συμμετρική 9 βάρη κλίμακα που κυμαίνεται από το (7) έως το (- 1). Η αξία που βαθμολογείται με το (7) είναι υψηλής σημασίας για τη ζωή του ατόμου, ενώ η αξία που βαθμολογείται με το (- 1) αποτελεί την αξία που είναι εντελώς αντίθετη με το αξιακό σύστημα του ατόμου. Σε κάθε λίστα τα άτομα επιλέγουν μια αξία ύψιστης σημασίας (7) και μια αξία αντίθετη με το αξιακό τους σύστημα (-1). Έτσι με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου έχουμε δυο αξίες ύψιστης σημασίας και δύο αξίες αντίθετες με τη ζωή τους.

Η μη-συμμετρική κλίμακα αντανακλά το ότι οι αξίες των ανθρώπων ποικίλουν από μέτριες έως πολύ σημαντικές, και επομένως η κλίμακα απλώνεται στο άνω της άκρο και συμπυκνώνεται στο κατώτερο της άκρο ώστε να χαρτογραφήσει τον τρόπο που οι άνθρωποι σκέφτονται για τις αξίες τους (Schwartz και Bilsky, 1987). Κάθε ένα από τα 57 στοιχεία αξιών ακολουθείται από μία επεξηγηματική φράση σε παρένθεση η οποία αποσαφηνίζει το νόημα της αξίας - π.χ. ΕΠΙΤΥΧΗΣ (που επιτυγχάνει τους στόχους του).

Το κάθε στοιχείο αξίας εκφράζει μια πτυχή του κινήτρου και αποτελεί

δείκτη για έναν από τους 10 τύπους αξίας. Καθένας από τους δέκα τύπους αξιών εκφράζεται από τις μέσες τιμές τριών έως οκτώ στοιχείων αξιών.

Διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου: αρχικά ζητείται από τους συμμετέχοντες να διαβάσουν προσεκτικά την πρώτη λίστα και να επιλέξουν μια αξία που είναι πιο σημαντική και να τη βαθμολογήσουν με +7 και μια αξία που είναι αντίθετη με τη ζωή τους και να τη βαθμολογήσουν με - 1. Στη συνέχεια τους ζητείται να ιεραρχήσουν τις υπόλοιπες αξίες βαθμολογώντας τις από 0 έως 6. Ανάλογη διαδικασία ακολουθείται και στη δεύτερη λίστα (βλ. Παράρτημα).

3.3.3. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2013 έπειτα από έγκριση των διευθυντών των σχολικών μονάδων. Αρχικά έγινε επαφή με το διευθυντή της κάθε σχολικής μονάδας και με εκπαιδευτικούς του συλλόγου του σχολείου.

Πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε δείγμα 24 μαθητών από συγκεκριμένο φροντιστήριο ξένων γλωσσών της πόλης. Το δείγμα της πιλοτικής έρευνας αποτελούνταν από 8 μαθητές Α΄ Γυμνασίου, 9 μαθητές Β΄ Γυμνασίου και 7 μαθητές Γ΄ Γυμνασίου. Μετά την πιλοτική έρευνα αναδιατυπώθηκαν κάποιες ερωτήσεις που δυσκόλευαν τους συμμετέχοντες και αποφασίστηκε να μην γίνει χορήγηση σε μαθητές της Α΄ Γυμνασίου, επειδή δυσκολεύτηκαν στην συμπλήρωση του SVS.

Στην κύρια έρευνα συμπληρώθηκαν ερωτηματολόγια από δύο σχολεία. Ο ερευνητής ήταν παρών καθόλη τη διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου σε όλα τα τμήματα. Η διάρκεια χορήγησης κυμαίνονταν στα 25 λεπτά για τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου και στα 30 λεπτά στους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου. Αρχικά γινόταν μια μικρή ενημέρωση για το είδος και το σκοπό της έρευνας, οι μαθητές ενημερώνονταν ότι το ερωτηματολόγιο που θα απαντήσουν είναι ανώνυμο και ότι η συμμετοχή τους δεν είναι υποχρεωτική.

Πριν την έναρξη της συμπλήρωσης ζητήθηκε από τους μαθητές να διαβάσουν προσεκτικά την πρώτη σελίδα του ερωτηματολογίου όπου υπήρχαν οι οδηγίες και η ενημέρωση για το διαδικτυακό εκφοβισμό. Στη

συνέχεια γινόταν μια σύντομη ενημέρωση σχετικά με το διαδικτυακό εκφοβισμό για την αποσαφήνιση της έννοιας. Κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης, οι μαθητές μπορούσαν να ρωτήσουν τον ερευνητή για τυχόν απορίες με ένα συγκεκριμένο τρόπο χωρίς να ενοχλούνται οι υπόλοιποι συμμετέχοντες.

3.3.4. Στατιστική Ανάλυση

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 16.0 (Statistical Package for Social Sciences). Αρχικά χρησιμοποιήθηκαν μέθοδοι περιγραφικής στατιστικής για την ταυτότητα των θυτών και των θυμάτων και για την καταγραφή της διάστασης του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού. Στη συνέχεια ακολούθησαν στατιστικές δοκιμασίες ανάλυσης διακύμανσης (ANOVA) και t-test για συγκρίσεις πάνω σε συνεχείς μεταβλητές. Για τις κατηγορικές μεταβλητές διεξήχθη έλεγχος χ^2 .

3.4. Αποτελέσματα

Στο πρώτο μέρος αυτής της ενότητας περιγράφεται, μέσω περιγραφικής στατιστικής, το δείγμα και τα χαρακτηριστικά του. Στο δεύτερο μέρος παρατίθενται οι συσχετίσεις των ρόλων του διαδικτυακού εκφοβισμού με άλλες μεταβλητές όπως το φύλο, τη γνώση Η/Υ και διαδικτύου, και τις δραστηριότητες στο διαδίκτυο και σε σελίδες κοινωνικής δικτύωσης

Στο τρίτο μέρος η ανάλυση επικεντρώνεται στις αξίες των συμμετεχόντων στην έρευνα. Στην αρχή παρουσιάζονται οι δέκα αξίες των υποκειμένων καθώς και οι αντίστοιχες κατευθύνσεις των αξιών. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι αξίες και κατευθύνσεις αξιών των συμμετεχόντων που εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού.

3.4.1. Περιγραφή του δείγματος

Κοινωνιοδημογραφικά στοιχεία: ως προς την οικογενειακή κατάσταση, 121 άτομα (87,1%) αναφέρουν ότι οι γονείς τους είναι μαζί, ενώ 18 άτομα (12,9%) αναφέρουν ότι οι γονείς τους είναι χωρισμένοι ή σε διάσταση. Σχετικά

με το ερώτημα για το ποια άτομα ζουν στο σπίτι, 135 άτομα (97,1%) αναφέρουν ότι ζουν με την μητέρα και 124 άτομα (89,2%) με τον πατέρα, επίσης 109 άτομα (78,4%) ζουν με αδέρφια και τέλος σε μικρό ποσοστό (9,4%) αναφέρουν άλλα συγγενικά πρόσωπα (παππούς, γιαγιά ή άλλοι συγγενείς).

Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων του δείγματος, η πλειοψηφία αναφέρει ότι έχουν τελειώσει ανώτατη σχολή (26,6% και για τους δύο γονείς), ενώ 28 άτομα (20,1%) αναφέρουν για τον πατέρα ότι είναι απόφοιτος Λυκείου και 30 άτομα (21,6%) για την μητέρα ότι είναι απόφοιτη λυκείου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι 19 (13,7%) και 17 συμμετέχοντες (12,2%) δεν γνωρίζουν για την εκπαιδευτική βαθμίδα του πατέρα και της μητέρας αντίστοιχα. Για το οικονομικό επίπεδο των γονέων, 54 άτομα (38,8%) αναφέρουν ότι το συνολικό μηνιαίο εισόδημα των γονέων κυμαίνεται από 1000 έως 2000 ευρώ και 39 άτομα (28,1%) αναφέρουν ότι το εισόδημα κυμαίνεται από 500 έως 1000 ευρώ. Υψηλό εισόδημα που κυμαίνεται από 2000 – 4000 ευρώ δηλώνουν 25 άτομα (18,0%) ενώ χαμηλό εισόδημα (έως 500 ευρώ) αναφέρουν 14 άτομα (10,1%).

Όσον αφορά στην αντιληπτή ευτυχία, 70 άτομα (50,4%) αναφέρουν ότι είναι σχεδόν ευτυχισμένοι, 44 άτομα (31,7%) λίγο ευτυχισμένοι, ενώ πολύ ευτυχισμένοι δηλώνουν 25 άτομα (18,0%). Ανάλογα, για τη διαμονή τους στο Ηράκλειο, 84 άτομα (60,4%) δηλώνουν ότι είναι ευχάριστη, 32 άτομα (23,0%) τη θεωρούν πολύ ευχάριστη και τέλος 20 άτομα (14,4%), την αντιλαμβάνονται ως μέτρια. Σχετικά με την αυτοεκτίμηση, 104 άτομα (74,8%) θεωρούν τον εαυτό τους τόσο έξυπνο όσο είναι και οι περισσότεροι συμμαθητές τους, ενώ 33 άτομα (23,7%) πιστεύουν ότι είναι περισσότερο έξυπνοι από το μέσο όρο των συμμαθητών τους.

Για την επίδοση στα μαθήματα, 84 άτομα (60,5%) δηλώνουν ότι ο μέσος όρος της βαθμολογίας τους είναι πάνω από 17. Μέσο όρο βαθμολογίας από 14 έως 17 αναφέρουν 38 άτομα (27,3%), ενώ 10 άτομα (7,2%) αναφέρουν μέσο όρο βαθμολογίας κάτω από 14. Όσον αφορά στον αριθμό των αδικαιολόγητων απουσιών, παρατηρούμε ότι 31 άτομα του δείγματος (22,3%) δεν έχει απουσίες. Από 1- 20 απουσίες δηλώνουν 66 άτομα (47,5%) και τέλος 40 άτομα (28,8%) αναφέρουν ότι έχουν πάνω από 20 αδικαιολόγητες απουσίες.

Σχετικά με τα χρήματα που παίρνουν εβδομαδιαίως οι συμμετέχοντες, 99 άτομα (71,2%) αναφέρουν ότι παίρνουν χαρτζιλίκι έως 20 ευρώ, 10 άτομα (7,2%) από 20 έως 40 ευρώ και τέλος 19 άτομα (13,7%) δηλώνουν ότι δεν παίρνουν καθόλου χρήματα ως χαρτζιλίκι.

Γνώση ηλεκτρονικού υπολογιστή και διαδικτύου: Σχετικά με την ηλικία έναρξης της χρήσης Η/Υ και διαδικτύου, γενικά παρατηρείται ότι οι έφηβοι μαθαίνουν να τα χρησιμοποιούν πολύ νωρίς. Τα περισσότερα άτομα μαθαίνουν Η/Υ στα 9 χρόνια περίπου ($M= 8,97$, $Mdn= 9,00$) και ένα χρόνο περίπου αργότερα μαθαίνουν το διαδίκτυο ($M= 10,15$, $Mdn= 10,00$).

Σχετικά με τον τρόπο που οι έφηβοι έμαθαν να χειρίζονται τον Η/Υ, 62 άτομα (44,6%) αναφέρουν από τους γονείς, 28 άτομα (20,1%) παίζοντας ηλεκτρονικά παιχνίδια και 27 άτομα (19,4%) αναφέρουν ότι έμαθαν από φίλους. Χαρακτηριστικό είναι ότι, μέσω του σχολείου, δηλώνουν ότι έμαθαν 19 άτομα (13,7%). Αντίστοιχα για το διαδίκτυο, 72 άτομα (51,8%) έμαθαν από τους γονείς, 19 άτομα (13,7%) από το σχολείο, 31 άτομα (22,3%) με τη βοήθεια των φίλων, ενώ 15 άτομα (10,8%) έμαθαν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε internet cafe.

Ως προς το ποσοστό των σπιτιών που έχουν σύνδεση διαδικτύου, 129 άτομα (92,8%) αναφέρουν ότι έχουν σύνδεση στο σπίτι.

Συσκευές για πρόσβαση στο διαδίκτυο: όσον αφορά στις συσκευές που χρησιμοποιούν για πρόσβαση στο διαδίκτυο (βλ. Πίνακα 1), οι περισσότεροι αναφέρουν ότι χρησιμοποιούν φορητό υπολογιστή. Μεγάλο είναι επίσης το ποσοστό που χρησιμοποιεί το κινητό τηλέφωνο για την πρόσβαση στο διαδίκτυο.

Πίνακας 1

Συσκευές που χρησιμοποιούν οι έφηβοι για πρόσβαση στο διαδίκτυο .

	Προσωπικός Η/Υ (laptop)	Προσωπικός Η/Υ (σταθερός)	Η/Υ σε internet cafe	Η/Υ (άλλου μέλους οικογένειας)	Παιχνιδομηχανή (playstation, x-box)	Κινητό τηλέφωνο
Συχνότητες	83	58	6	15	17	74
Ποσοστά	59,7	41,7	4,3	10,8	12,2	53,2

Χρόνος πλοήγησης στο διαδίκτυο: Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις σχετικά με το χρόνο που αφιερώνουν οι έφηβοι του δείγματος για πλοήγηση στο διαδίκτυο. Από τα στοιχεία του Πίνακα 2, φαίνεται ότι τα περισσότερα άτομα (48,2%) αφιερώνουν 2-3 ώρες ημερησίως. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα ποσοστό της τάξης του 8,8% αφιερώνει από 5 έως 10 ώρες την ημέρα για πλοήγηση στο διαδίκτυο.

Πίνακας 2
Χρόνος πλοήγησης

	1 ώρα	2-3 ώρες	3-5 ώρες	5-8 ώρες	8-10 ώρες	Πάνω από 10 ώρες	Δεν απαντά
Συχνότητες	33	67	19	8	4	5	3
Ποσοστά	23,7	48,2	13,7	5,8	2,9	3,6	2,2

Σχετικά με τις δραστηριότητες στο διαδίκτυο, στο μεγαλύτερο ποσοστό (34,5%) οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι χρησιμοποιούν πολλές φορές τη μέρα το διαδίκτυο προκειμένου να συμμετέχουν σε σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, σε ποσοστό 21,6% για να κατεβάσουν μουσική ή βίντεο και σε ποσοστό 10,8% για να παίζουν διαδικτυακά παιχνίδια. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 5,8% του δείγματος υποστηρίζει ότι χρησιμοποιεί πολλές φορές τη μέρα το διαδίκτυο προκειμένου να δει πορνογραφικό υλικό και το 2,2% προκειμένου να τζογάρει στο διαδίκτυο, ενώ μόνο το 1,4% αξιοποιεί το διαδίκτυο καθημερινά για ανταλλαγή e-mail για λόγους εργασίας ή σπουδών (βλ. Πίνακα 3).

Πίνακας 3
Λόγοι χρήσης διαδικτύου

	Ποτέ		Μερικές φορές/έτος		1-2 φορές/μήνα		1 φορά/εβδομάδα		Κάθε μέρα		πολλές φορές/ημέρα	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ανταλλαγή e-mail με φίλους και συγγενείς	58	41,7	17	12,2	21	15,1	14	10,1	23	16,5	4	2,9
Ανταλλαγή e-mail για λόγους εργασίας ή σπουδών	76	54,7	23	16,5	13	9,4	18	12,9	2	1,4	2	1,4
Αναζήτηση πληροφοριών για προϊόντα και υπηρεσίες	28	20,1	26	18,7	32	23,0	36	25,9	8	5,8	7	5,0

Αναζήτηση πληροφοριών για λόγους εργασίας-σπουδών	44	31,7	23	16,5	30	21,6	23	16,5	9	6,5	5	3,6
Αναζήτηση γενικών πληροφοριών	11	7,9	13	9,4	32	23,0	38	27,3	32	23,0	9	6,5
Διαδικτυακά παιχνίδια	18	12,9	14	10,1	24	17,3	26	18,7	40	28,8	15	10,8
Ενημέρωση (ειδησεογραφικά site, εφημερίδες)	52	37,4	18	12,9	22	15,8	20	14,4	11	7,9	11	7,9
Επίσκεψη ιστοσελίδων με πορνογραφικό υλικό	89	64,0	13	9,4	11	7,9	5	3,6	8	5,8	8	5,8
Κατεβάζεις μουσική, βίντεο ή άλλο υλικό;	11	7,9	18	12,9	22	15,8	26	18,7	31	22,3	30	21,6
Αγορά προϊόντων.	95	68,3	21	15,1	11	7,9	5	3,6	3	2,2	3	2,2
Συζήτηση με άλλους σε πραγματικό χρόνο (IRC,MSN,κοκ)	59	42,4	24	17,3	17	12,2	16	11,5	10	7,2	9	6,5
Συζήτηση με ανάρτηση μηνυμάτων σε boards, forums	70	50,4	26	18,7	17	12,2	11	7,9	5	3,6	3	2,2
Σε site κοινωνικής δικτύωσης (Myspace, facebook)	19	13,7	3	2,2	10	7,2	13	9,4	43	30,9	48	34,5
Τζόγος σε ιστοσελίδες τυχερών παιχνιδιών	119	85,6	8	5,8	2	1,4	2	1,4	3	2,2	3	2,2
Τυχαία περιήγηση χωρίς συγκεκριμένο σκοπό	56	40,3	24	17,3	21	15,1	22	15,8	8	5,8	7	5,0

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν τα ευρήματα σχετικά με τους λόγους χρήσης σελίδων κοινωνικής δικτύωσης. Σε ποσοστό 25,9% οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι οι σελίδες κοινωνικής δικτύωσης τους είναι απαραίτητες επειδή κρατάνε επαφή με φίλους που είναι μακριά, σε ποσοστό 16,5% επειδή επικοινωνούν άμεσα με φίλους που είναι συνδεδεμένοι την ίδια στιγμή και σε ποσοστό 15,8% επειδή τους αρέσει η αίσθηση ότι ανήκουν σε μια μεγάλη ομάδα-παρέα. Σε ένα πολύ μικρό ποσοστό (1,4%) αναφέρουν ότι οι σελίδες αυτές τους είναι απαραίτητες, επειδή δεν έχουν φίλους εκτός διαδικτύου ή για να παρακολουθούν την καθημερινότητα των άλλων. Επιπλέον σε ποσοστό 47,5% οι συμμετέχοντες αναφέρουν ότι αποφεύγουν τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης επειδή το προφίλ τους μπορούν να το δουν χιλιάδες άλλοι (βλ. Πίνακα 4).

Πίνακας 4

Λόγοι χρήσης σελίδων κοινωνικής δικτύωσης

	Δε μου αρέσει το αποφεύγω		Με ενδιαφέρει ελάχιστα		Μου αρέσει λίγο		Μου αρέσει αρκετά		Μου αρέσει πολύ		Μου είναι απαραίτητο	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Μαθαίνω άμεσα τα νέα των κοντινών φίλων μου	6	4,3	17	12,2	25	18,0	39	28,1	32	23,0	16	11,5
Έχω μεγάλο αριθμό φίλων ενώ εκτός Διαδικτύου έχω λίγους	66	47,5	30	21,6	18	12,9	15	10,8	1	0,7	2	1,4
Παρακολουθώ τη καθημερινότητα των άλλων	53	38,1	35	25,2	20	14,4	14	10,1	10	7,2	2	1,4
Επικοινωνώ άμεσα με φίλους που είναι συνδεδεμ. την ίδια στιγμή	10	7,2	13	9,4	20	14,4	28	20,1	39	28,1	23	16,5
Φτιάχνω ένα προφίλ που μπορούν να δουν χιλιάδες άλλοι	66	47,5	32	23,0	17	12,2	7	5,0	7	5,0	5	3,6
Ξεχνάω τα προβλήματα μου όσο ασχολούμαι με την ιστοσελίδα	33	23,7	31	22,3	22	15,8	20	14,4	17	12,2	9	6,5
Μου αρέσει η αίσθηση να ανήκω σε μία μεγάλη ομάδα – παρέα	25	18,0	24	17,3	20	14,4	23	16,5	17	12,2	22	15,8
Προτείνω δικές μου προτιμήσεις σε μουσική, βιβλία, έργα, σε άλλους	19	13,7	23	16,5	26	18,7	30	21,6	20	14,4	14	10,1
Για κοινωνικοποίηση με άτομα όμοιων προτιμήσεων με εμένα	28	20,1	33	23,7	25	18,0	18	12,9	18	12,9	10	7,2
Με κάνει να αισθάνομαι ασφάλεια στις κοινωνικές μου επαφές	43	30,9	33	23,7	16	11,5	25	18,0	6	4,3	5	3,6
Προτιμώ να μην έρχομαι πολύ κοντά με άλλους ανθρώπους	64	46,0	22	15,8	22	15,8	10	7,2	7	5,0	5	3,6
Δεν έχει σημασία το πώς είμαι στην εμφάνιση για να κάνω φίλους	37	26,6	28	20,1	19	13,7	15	10,8	14	10,1	17	12,2
Κρατάω επαφή με φίλους που είναι μακριά μου	13	9,4	10	7,2	7	5,0	29	20,9	37	26,6	36	25,9
Χρησιμοποιώ εφαρμογές – παιχνίδια της ιστοσελίδας	22	15,8	25	18,0	23	16,5	22	15,8	23	16,5	16	11,5

3.4.2. Διαδικτυακός εκφοβισμός

Παρατηρήθηκε ότι στο σύνολο του δείγματος υπήρξαν άτομα που δηλώνουν ότι έχουν εκφοβίσει και ταυτόχρονα αναφέρουν ότι έχουν δεχθεί επίσης διαδικτυακό εκφοβισμό (βλ. Πίνακα 5). Έχουν δηλαδή το ρόλο του θύτη-θύματος που περιγράφεται στην ενότητα 1.3.5. (βλ. Σελ. 20).

Πίνακας 5

Συχνότητα εμφάνισης ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

		ΑΓΟΡΙ	ΚΟΡΙΤΣΙ	ΣΥΝΟΛΟ
Έχεις εκφοβίσει;	ΝΑΙ	11 (7,9%)	6 (4,3%)	17 (12,2%)
	ΟΧΙ	51 (36,7%)	71 (51,1%)	122 (87,8%)
Έχεις δεχθεί εκφοβισμό;	ΝΑΙ	8 (5,8%)	21 (15,1%)	29 (20,9%)
	ΟΧΙ	54 (38,9%)	56 (40,2%)	110 (79,1%)

Λόγω των χαμηλών συχνοτήτων στην κατηγορία «θύτες», για τις ανάγκες των αναλύσεων, οι συμμετέχοντες εντάχθηκαν σε μια από τις παρακάτω τρεις κατηγορίες:

- **Θύτες:** τα άτομα που αναφέρουν ότι έχουν εκφοβίσει ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δηλώνουν ότι έχουν δεχθεί και παρενόχληση (n=17).
- **Θύματα:** τα άτομα που δηλώνουν ότι έχουν δεχθεί διαδικτυακό εκφοβισμό αλλά δεν αναφέρουν να έχουν διαπράξει (n=29).
- **Μη εμπλεκόμενοι:** τα άτομα που δηλώνουν ότι δεν έχουν δεχθεί, ούτε έχουν διαπράξει διαδικτυακό εκφοβισμό (n=93).

3.4.2.1. Θύματα

Στην ερώτηση για το εάν έχουν δεχθεί διαδικτυακό εκφοβισμό τα άτομα του δείγματος, είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν πάνω από μία απάντηση. Από την επεξεργασία των απαντήσεων προέκυψε ότι οι περισσότεροι (70,5%) αναφέρουν ότι δεν έχουν δεχθεί παρενόχληση μέσω διαδικτύου. Το 14,4% του δείγματος αναφέρει ότι δεν γνωρίζει το θύτη ενώ όσοι δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν το θύτη ανέρχονται στο 12,9% του δείγματος.

Σχετικά με τις αναφορές των θυμάτων για το μέσο με το οποίο εκφοβίστηκαν, οι περισσότεροι δηλώνουν ότι εκφοβήστηκαν μέσω των ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (61%) ενώ σε ποσοστό 17,1% δηλώνουν ότι εκφοβήστηκαν μέσω μηνυμάτων κινητού τηλεφώνου (SMS). Τέλος σε ποσοστό 14,6% αναφέρουν ότι αυτό έχει γίνει μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) και μέσω ηλεκτρονικών δωματίων συζήτησης (chat rooms).

Ως προς τις αναφορές των θυμάτων για το φύλο των θυτών και τη διάρκεια του εκφοβισμού, το 36,6% αναφέρει ότι έχει εκφοβιστεί από αγόρι, το 9,8% από κορίτσι, ενώ το 36,6% αναφέρει ότι δε γνωρίζει το φύλο του θύτη. Τα περισσότερα θύματα αναφέρουν ότι ο εκφοβισμός διήρκεσε έως 2 εβδομάδες (56,1%), ενώ το 34,1% δηλώνει ότι αυτό είχε διάρκεια έως ένα μήνα.

3.4.2.2. Αναφορά των θυμάτων για το περιστατικό εκφοβισμού

Τέλος, ενδιαφέρον έχουν οι απαντήσεις των θυμάτων σχετικά με το αν μίλησαν σε κάποιον άλλο για τον εκφοβισμό που έχουν δεχθεί - στη συγκεκριμένη ερώτηση τα θύματα είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν περισσότερες από μια απαντήσεις. Τα περισσότερα θύματα δηλώνουν ότι το εκμυστηρεύονται στους φίλους τους (43,9%), ενώ αρκετά είναι και τα άτομα (36,6%) που δεν αναφέρουν σε κάποιον το περιστατικό του εκφοβισμού (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6

Αναφορά σε άλλους για το περιστατικό εκφοβισμού

	Στον καθηγητή	Στους γονείς	Σε φίλους	Σε αδέρφια	Δεν το ανέφερα
Συχνότητες	1	7	18	7	15
Ποσοστά	2,4	17,1	43,9	17,1	36,6

3.4.2.3. Θύτες

Τα περισσότερα από τα 17 άτομα που δήλωσαν ότι έχουν εκφοβίσει κάποια στιγμή στη ζωή τους αναφέρουν ότι έχουν σχολιάσει προσβλητικά

κάποιο άτομο. Η πλειονότητα των θυτών δηλώνει επίσης ότι τα θύματα γνώριζαν την ταυτότητα τους (βλ. Πίνακα 7).

Το μέσο που επιλέγουν οι θύτες δεν διαφοροποιείται από αυτό που αναφέρουν τα θύματα. Έτσι, οι περισσότεροι θύτες επιλέγουν ως μέσο εκφοβισμού τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και αμέσως μετά δημοφιλή μέσα είναι τα κινητά τηλέφωνα με SMS και τα δωμάτια συζητήσεων (chat rooms).

Σχετικά με τις αναφορές των θυτών ως προς το φύλο των θυμάτων και τη διάρκεια του εκφοβισμού, οι απαντήσεις δείχνουν ότι οι θύτες εκφοβίζουν εξ' ίσου αγόρια και κορίτσια χωρίς να φαίνεται κάποια άλλη διαφοροποίηση. Τέλος για τη διάρκεια του εκφοβισμού, οι θύτες, όπως και τα θύματα, αναφέρουν διάρκεια το πολύ έως ένα μήνα (βλ. Πίνακα 7).

Πίνακας 7

Αναφορές θυτών ως προς το φύλο των θυμάτων και τη διάρκεια του εκφοβισμού

Φύλο		ένα κορίτσι	ένα αγόρι	πολλά κορίτσια	αγόρια και κορίτσια	δεν απάντησε
	Συχνότητες Ποσοστά %	5 29,4	5 29,4	2 11,8	2 11,8	3 17,6
Διάρκεια		1-2 φορές την εβδομάδα	ένα μήνα	έξι μήνες	έναν χρόνο	δεν απάντησε
	Συχνότητες Ποσοστά %	9 52,9	4 23,5	0 0	1 5,8	3 17,6

3.3.2.4. Σχέση διαδικτυακού – παραδοσιακού εκφοβισμού ως προς την επικινδυνότητα

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις του δείγματος για τη διαφορά της επικινδυνότητας του εκφοβισμού ανάλογα με το είδος του. Τα περισσότερα άτομα (33,1%) αναφέρουν ότι και οι δύο μορφές έχουν την ίδια επίδραση στο θύμα ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό των εφήβων (24,5%) που δεν γνωρίζουν αν κάποιο από τα δύο είδη είναι πιο επικίνδυνο για το θύμα.

3.4.3. Σχέση διαδικτυακού εκφοβισμού με άλλες μεταβλητές

Παρακάτω θα παρουσιαστεί το πώς οι ρόλοι των θυτών, των θυμάτων και των μη εμπλεκόμενων σχετίζονται με άλλες μεταβλητές όπως το φύλο, η γνώση και ο χρόνος χρήσης Η/Υ και διαδικτύου. Επίσης θα αναλυθεί το πώς σχετίζονται οι δραστηριότητες στο διαδίκτυο με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, αλλά και οι λόγοι χρήσης των σελίδων κοινωνικής δικτύωσης με τις συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού.

3.4.3.1. Διαδικτυακός εκφοβισμός και φύλο

Ως προς τη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού και του φύλου των ατόμων του δείγματος, τα αποτελέσματα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στον Πίνακα 10 εμφανίζονται οι συχνότητες που αφορούν στο διαδικτυακό εκφοβισμό σε σχέση με το φύλο. Έτσι το 17,9% των αγοριών του δείγματος δηλώνει ότι έχει εκφοβίσει διαδικτυακά, το αντίστοιχο ποσοστό για τα κορίτσια ανέρχεται στο 7,8%. Ως θύμα αναφέρεται το 12,9% των αγοριών και το 27,3% των κοριτσιών. Τέλος το 64,9% των κοριτσιών υποστηρίζει ότι δεν εμπλέκεται, το αντίστοιχο ποσοστό για τα αγόρια φτάνει το 69,4%. Συνεπώς φαίνεται ότι πιο συχνά οι θύτες είναι αγόρια ενώ θύματα είναι τα κορίτσια (βλ. Πίνακα 8).

Πίνακας 8

Συχνότητα εμφάνισης ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού ανάλογα με το φύλο

Φύλο	ΘΥΜΑΤΑ		ΘΥΤΕΣ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		ΣΥΝΟΛΟ	
	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
Συχνότητες	8	21	11	6	43	50	62	77
Ποσοστά %	12,9	27,3	17,7	7,8	69,4	64,9	44,6	55,4

Για να διαπιστωθεί η σχέση του φύλου με το διαδικτυακό εκφοβισμό έγινε στατιστικός έλεγχος χρησιμοποιώντας το κριτήριο του χ^2 . Η εφαρμογή του κριτηρίου έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ του διαδικτυακού εκφοβισμού και του φύλου [$\chi^2 (2)=6,279$, $p <,05$].

3.4.3.2. Διαδικτυακός εκφοβισμός και ηλικία εκμάθησης χρήσης Η/Υ και διαδικτύου

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι οι θύτες μαθαίνουν Η/Υ και Διαδίκτυο νωρίτερα σε σχέση με τις ομάδες των θυμάτων και των μη εμπλεκόμενων.

Οι θύτες μαθαίνουν Η/Υ πιο νωρίς ($M=7,9$, $sd=2,22$) σε σχέση με τα θύματα ($M=9,7$, $sd=1,62$) και αυτούς που δεν εμπλέκονται σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού ($M=8,9$, $sd=1,83$). Επίσης οι θύτες μαθαίνουν νωρίτερα τη χρήση του διαδικτύου ($M=9,0$, $sd=2,26$) σε σχέση με τα θύματα ($M=10,6$) και τους μη εμπλεκόμενους ($M=10,2$, $sd=1,73$). Για τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας εφαρμόστηκε μονομεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) η οποία έδειξε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση με την ηλικία έναρξης χρήσης Η/Υ [$F(2,136)=5,113$, $p<,01$] και διαδικτύου [$F(2,136)=4,562$, $p<,02$] (βλ. Πίνακα 9).

Πίνακας 9

Μέσες ηλικίες έναρξης χρήσης Η/Υ και διαδικτύου ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

	ΘΥΜΑΤΑ		ΘΥΤΕΣ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		F (2,136)	p
	M	sd	M	sd	M	sd		
Η/Υ	9,7	1,62	7,9	2,22	8,9	1,83	5,11	,007
ΔΙΑΔ	10,6	1,55	9,0	2,26	10,2	1,73	4,56	,012

3.4.3.3. Σχέση διαδικτυακού εκφοβισμού με τους λόγους χρήσης διαδικτύου και σελίδων κοινωνικής δικτύωσης

Ενδιαφέρουσα είναι η σχέση μεταξύ του διαδικτυακού εκφοβισμού και των δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο και τις σελίδες κοινωνικής δικτύωσης. Για τη στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε μονομεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 10.

Πίνακας 10

Λόγοι χρήσης διαδικτύου ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

	ΘΥΤΕΣ		ΘΥΜΑΤΑ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		F(2,134)	p
	M	sd	M	sd	M	sd		
Ηλεκτον.Τζόγος	1,06	1,60	0,07	0,26	0,27	1,00	5,774	,004
Τυχαία περιήγηση	1,71	1,69	1,93	1,49	1,24	1,49	2,591	,079
Αγορά προϊόντων	1,24	1,52	0,46	0,83	0,55	1,13	2,960	,055

Από τις εκ των υστέρων κατά ζεύγη συγκρίσεις, βρέθηκε ότι οι θύτες ($M=1,06$, $sd=1,6$) σε σχέση με τα θύματα ($M=0,07$, $sd=0,27$) και με αυτούς που δεν εμπλέκονται ($M=0,27$, $sd=1,00$) σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού, παίζουν και στοιχηματίζουν σε σελίδες τυχερών παιχνιδιών περισσότερο [$F(2,134)=5,774$, $p<,01$].

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι θύτες ($M=1,24$, $sd=1,52$) σε σχέση με τις άλλες δύο ομάδες συνηθίζουν να αγοράζουν προϊόντα στο διαδίκτυο. Τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι τα θύματα ($M=1,93$, $sd=1,49$) σε σύγκριση με όσους δεν εμπλέκονται παρουσιάζουν την τάση να περιηγούνται στο διαδίκτυο χωρίς να έχουν κάποιο στόχο.

Ως προς τη σχέση μεταξύ διαδικτυακού εκφοβισμού με τους λόγους χρήσης των σελίδων κοινωνικής δικτύωσης εφαρμόστηκε επίσης μονομεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (ANOVA). Τα αποτελέσματα φαίνονται στον Πίνακα 11.

Πίνακας 11

Λόγοι χρήσης σελίδων κοινωνικής δικτύωσης ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

	ΘΥΤΕΣ		ΘΥΜΑΤΑ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		F	p
	M	sd	M	sd	M	sd		
Παρακολουθώ την καθημερινότητα των άλλων	1,76	1,56	1,71	1,46	1,00	1,22	4,650	,011
Επικοινωνώ άμεσα με όποιον φίλο είναι συνδεδεμένος	3,53	1,28	3,89	1,22	2,73	1,49	7,977	,001
Ξεχνάω τα προβλήματα μου	2,65	1,80	2,25	1,78	1,61	1,41	4,208	,017

Οι θύτες ($M=1,76$ $sd=1,56$) και τα θύματα ($M =1,71$, $sd=1,46$), 'παρακολουθούν την καθημερινότητα των άλλων' περισσότερο σε σχέση με όσους δεν εμπλέκονται ($M=1,00$, $sd=1,22$) σε διαδικτυακές εκφοβιστικές συμπεριφορές [$F(2,134)=4,650$, $p<,01$]. Επίσης οι θύτες ($M=2,65$, $sd=1,80$) και τα θύματα ($M=2,25$, $sd=1,78$) όταν ασχολούνται με σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, 'ξεχνούν τα προβλήματά τους' περισσότερο σε σχέση με αυτούς που δεν εμπλέκονται σε διαδικτυακό εκφοβισμό ($M=1,61$, $sd=1,41$) [$F(2,134)=4,208$, $p<0,2$].

Τέλος τα θύματα ($M=3,89$, $sd=1,22$) χρησιμοποιούν το διαδίκτυο 'για να επικοινωνήσουν με τους φίλους τους', περισσότερο σε σχέση με τους υπόλοιπους ρόλους [$F(2,134)=7,977$, $p<,01$].

Η ποσοτική ανάλυση των απαντήσεων δεν απέδωσε άλλες στατιστικά σημαντικές σχέσεις μεταξύ του διαδικτυακού εκφοβισμού και των άλλων μεταβλητών.

3.4.4. Περιγραφή αξιών του δείγματος

Όπως παρουσιάστηκε στο θεωρητικό μέρος, οι 57 αξίες του ερωτηματολογίου ομαδοποιούνται σε 10 καθολικές αξίες και στη συνέχεια σε κατευθύνσεις αξιών. Παρακάτω παρουσιάζονται πολύ σύντομα οι αξίες του δείγματος των εφήβων που μελετήθηκε.

3.4.4.1. Οι σημαντικότερες αξίες του δείγματος

Υπενθυμίζεται ότι με βάση τον τρόπο συμπλήρωσης του SVS-57, οι συμμετέχοντες καλούνται να ιεραρχήσουν τις αξίες των δύο πινάκων: αρχικά τους ζητείται να επιλέξουν την αξία εκείνη που είναι πιο σημαντική για τη ζωή τους και την αξία που είναι εντελώς αντίθετη με τον τρόπο ζωής τους.

Η σημαντικότερη αξία για τους εφήβους φαίνεται να είναι η φιλία, η ελευθερία, η υγεία, το νόημα στη ζωή και η ειρήνη. Από την άλλη, οι πιο ασήμαντες αξίες είναι η κοινωνική ισχύς, ο πλούτος, η απομόνωση, η επιρροή και η ταπεινοφροσύνη.

3.4.4.2. Δέκα καθολικές αξίες του δείγματος

Από τους Μ.Ο και τις Τ.Α. για κάθε μία από τις δέκα καθολικές αξίες, παρατηρείται ότι το δείγμα δίνει έμφαση σε αξίες Οικουμενισμού ($M=0,93$, $sd=0,50$), Φιλανθρωπίας ($M=0,21$, $sd=0,67$), Ηδονισμού ($M=0,21$, $sd=0,88$), και Αυτοπροσδιορισμού ($M=0,24$, $sd=0,79$), ενώ παρατηρείται οι έφηβοι να μη δίνουν έμφαση σε αξίες Δύναμης ($M=-0,81$, $sd=1,19$), και Ασφάλειας ($M=-0,27$, $sd=0,33$). Σχηματικά οι δέκα καθολικές αξίες φαίνονται στο παρακάτω γράφημα.



Γράφημα 1.
Μέσες τιμές στις δέκα καθολικές αξίες.

3.4.4.3. Κατευθύνσεις αξιών του δείγματος

Όπως παρουσιάστηκε στο θεωρητικό μέρος, οι δέκα καθολικές αξίες με βάση την κλίμακα του Schwartz (1992, 1994a, 2006a) σε ανώτερο επίπεδο αφαίρεσης, σχετίζονται με ένα δυναμικό τρόπο μεταξύ τους δημιουργώντας αντίθετους πόλους. Η βάση αυτής της σχέσης έχει να κάνει με το κίνητρο που η κάθε αξία εκφράζει (βλ. Εικόνα 1).

Από την μελέτη των απαντήσεων του δείγματος παρατηρούμε ότι το δείγμα χαρακτηρίζεται από την τάση για Άνοιγμα στην Αλλαγή ($M = 0,11$,

$sd=0,52$) και από την τάση για Αυτό-υπέρβαση ($M=0,15$, $sd= 0,41$). Σχηματικά οι κατευθύνσεις των αξιών παρουσιάζονται στο Γράφημα 2



Γράφημα 2.

Γραφική αναπαράσταση των μέσων όρων των ατόμων του δείγματος στις τέσσερις κατευθύνσεις αξιών με βάση την αρχική διάκριση του Schwartz (1992,1994a).

3.4.5. Σχέση αξιών και διαδικτυακού εκφοβισμού

3.4.5.1. Δέκα καθολικές αξίες και διαδικτυακός εκφοβισμός

Αρχικά συγκρίθηκαν οι τρεις κατηγορίες (θύτης- θύμα- μη εμπλεκόμενος) ως προς τις δέκα καθολικές αξίες (βλ. Πίνακα 12). Οι συγκρίσεις έγιναν με μονομεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης (ANOVA), πάνω σε κάθε αξία ξεχωριστά. Αυτό που βρέθηκε είναι ότι οι τρεις κατηγορίες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την αξία της Δύναμης [$F(2,136=3,089$, $p<0,05$)].

Πίνακας 12

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στις δέκα καθολικές αξίες ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

ΑΞΙΕΣ	ΘΥΤΕΣ		ΘΥΜΑΤΑ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		F (2,136)	p
	M	sd	M	sd	M	sd		
Δύναμη	-0,15	1,25	-0,97	1,15	-0,87	1,17	3,089	,049
Επίδοση	0,28	0,62	0,26	0,72	-0,03	0,66	1,597	,206
Συμμόρφωση	-0,10	0,96	0,28	0,98	-0,75	,939	1,182	,310
Παράδοση	-0,34	1,06	-0,45	0,78	-0,65	0,76	1,497	,227
Φιλανθρωπία	0,84	0,88	0,27	0,65	0,21	0,62	0,429	,652
Οικουμενισμός	0,20	0,78	0,57	0,42	0,80	0,47	0,503	,606
Παρώθηση	0,52	1,10	-0,25	0,91	-0,08	0,84	0,682	,507
Αυτοπροσδιορισμός	0,15	0,95	0,33	0,76	0,23	0,77	0,306	,737
Ηδονισμός	-0,24	0,96	0,18	0,84	0,30	0,87	2,804	,064
Ασφάλεια	-0,42	0,55	0,01	0,58	-0,07	0,71	2,293	,105
	n(17)		n(29)		n(93)			

Από τις εκ των υστέρων κατά ζεύγη συγκρίσεις βρέθηκε ότι οι θύτες ($M=-0,15$, $sd=1,25$) σε σχέση με τα θύματα ($M=-0,97$, $sd=1,15$) και με αυτούς που δεν εμπλέκονται ($M=-0,87$, $1,17$) σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού, δίνουν έμφαση σημαντικά περισσότερο σε αξίες δύναμης [$F(2,136)=3,089$, $p<,05$]. Συνεπώς η Υπόθεση 2 που υποστηρίζει ότι οι θύτες χαρακτηρίζονται από τις αξίες της Δύναμης και όχι της Επίδοσης επιβεβαιώνεται.

Επίσης από τις εκ των υστέρων κατά ζεύγη συγκρίσεις δε βρέθηκε διαφορά μεταξύ των τριών ρόλων και της αξίας του Οικουμενισμού [$F(2,136)=0,503$, $p>,05$]. Συνεπώς η Υπόθεση 4 δεν επιβεβαιώνεται.

Οι μη εμπλεκόμενοι σε διαδικτυακό εκφοβισμό ($M=0,30$, $sd=0,87$), δίνουν έμφαση σε αξίες Ηδονισμού σημαντικά περισσότερο σε σχέση με τους θύτες ($M=-0,24$, $sd=0,96$), [$F(134)=2,804$, $p<,05$].

Αν και οι διαφορές μεταξύ των τριών κατηγοριών ως προς την αξία της Ασφάλειας δεν ήταν στατιστικά σημαντικές (βλ. Πίνακα 16), από το t-test προέκυψε ότι τα θύματα ($M=0,01$, $sd=0,58$), δίνουν έμφαση σε αξίες Ασφάλειας σημαντικά περισσότερο από τους θύτες ($M=-0,42$, $sd=0,55$), [$t(44)=2,271$, $p<0,03$].

3.4.5.2. Κατευθύνσεις Αξιών και διαδικτυακός Εκφοβισμός

Οι τρεις κατηγορίες (θύτης- θύμα- μη εμπλεκόμενοι) συγκρίθηκαν επίσης ως προς τις κατευθύνσεις των αξιών (βλ. Πίνακα 13). Οι συγκρίσεις έγιναν με μονομεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης (ANOVA), πάνω σε κάθε κατεύθυνση αξίας ξεχωριστά. Αυτό που βρέθηκε είναι ότι οι τρεις κατηγορίες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την κατεύθυνση της Αυτοενίσχυσης [$F(2,136)=4,758, p<0,01$]. Ως προς τις άλλες κατευθύνσεις αξιών δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές.

Πίνακας 13

Κατευθύνσεις αξιών ανά κατηγορία ρόλων διαδικτυακού εκφοβισμού

ΚΑΤΕΥΘΥΣΕΙΣ	ΘΥΤΕΣ		ΘΥΜΑΤΑ		ΜΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ		F (2,136)	p
	M	sd	M	sd	M	sd		
Υπερεκτίμηση Εαυτού	0,65	0,76	0,47	0,62	-0,46	0,65	4,758	,010
Υπέρβαση Εαυτού	0,14	0,60	0,16	0,37	0,15	0,38	0,016	,0985
Άνοιγμα στην Αλλαγή	-0,11	0,59	0,89	0,44	0,15	0,53	0,748	,475
Συντήρηση	-0,29	0,55	-0,57	0,44	-0,20	0,43	1,710	,185
Αξίες Ανάπτυξης	0,51	0,35	0,12	0,24	0,15	0,34	,701	,498
Αξίες Προστασίας	-0,15	0,43	-0,22	0,26	-0,30	0,32	2,061	,131
Επικέντρωση στον Εαυτό	0,19	0,49	-0,13	0,38	-0,92	0,37	0,860	,426
Επικέντρωση στην Κοινωνία	-0,12	0,36	0,31	0,30	-0,63	0,29	1,525	,221
	n(17)		n(29)		n(93)			

Από τις εκ των υστέρων κατά ζεύγη συγκρίσεις, βρέθηκε ότι οι θύτες ($M=0,65, sd=0,76$) σε σχέση με τα θύματα ($M=0,47, sd=0,62$) δίνουν έμφαση σημαντικά περισσότερο σε αξίες Αυτοενίσχυσης ($p<,01$). Επίσης οι θύτες ($M=0,65, sd=0,76$) σε σχέση με αυτούς που δεν εμπλέκονται ($M=-0,46, sd=0,65$) σε πρακτικές διαδικτυακού εκφοβισμού, δίνουν έμφαση σημαντικά περισσότερο σε αξίες Αυτοενίσχυσης ($p<,01$).

Άρα η Υπόθεση 1 που υποστηρίζει ότι οι θύτες χαρακτηρίζονται περισσότερο από αξίες Αυτοενίσχυσης επιβεβαιώνεται. Αντίθετα η Υπόθεση 3

που υποστηρίζει ότι τα θύματα χαρακτηρίζονται από αξίες Αυτό-υπέρβασης
δεν επιβεβαιώνεται.

4. Συζήτηση

Οι έρευνες για το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, στο παρελθόν, επικεντρώθηκαν κυρίως στη διάσταση του φαινομένου όσον αφορά στα αίτια, στις επιπτώσεις και στη διαφοροποίηση του από τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Τα τελευταία χρόνια δίδεται περισσότερο έμφαση στη μεμονωμένη μελέτη του διαδικτυακού εκφοβισμού ανεξάρτητα από την παραδοσιακή του μορφή και υπάρχει επικέντρωση στη συσχέτιση του με διαφορετικούς παράγοντες (Tokunaga, 2010· Law και συν, 2012b). Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία εξέτασε τις αξίες και τις αντίστοιχες αξιακές κατευθύνσεις που υποστηρίζουν οι έφηβοι οι οποίοι έχουν διαπράξει ή έχουν δεχθεί διαδικτυακό εκφοβισμό.

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου θα παρουσιαστούν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων και αφορούν στους δευτερεύοντες στόχους της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα θα συζητηθούν τα αποτελέσματα για τη διάσταση του διαδικτυακού εκφοβισμού, τη σχέση των εφήβων με τα ηλεκτρονικά μέσα και τη διαφοροποίηση του φαινομένου σε αγόρια και κορίτσια.

Η σχέση των αξιών με το διαδικτυακό εκφοβισμό θα παρουσιαστεί στο δεύτερο μέρος όπου θα αναλυθούν τα ευρήματα που αφορούν στις Υποθέσεις της έρευνας οι οποίες κυρίως επικεντρώνονται στις αξίες των θυτών και των θυμάτων του διαδικτυακού εκφοβισμού.

Στο τρίτο μέρος θα αναφερθούν οι περιορισμοί τις συγκεκριμένης έρευνας και τέλος θα γίνει αναφορά σε προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.

4.1. Χρήση ηλεκτρονικών συσκευών και διαδικτύου στη εφηβική ηλικία

Η αυξημένη χρήση των Η/Υ, των κινητών τηλεφώνων, του διαδικτύου και των κοινωνικών δικτύων είναι χαρακτηριστική συμπεριφορά των εφήβων σήμερα. Ο Ybarra (2004), ανέφερε ότι το 97% των νέων στην Αμερική έχουν με κάποιο τρόπο πρόσβαση στο διαδίκτυο. Στην παρούσα εργασία φάνηκε ότι όλοι σχεδόν οι έφηβοι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο, το 92,8% έχουν σύνδεση στο σπίτι τους, ενώ το 59,7% έχει προσωπικό υπολογιστή (laptop). Η Ελλάδα φαίνεται ότι σταδιακά συμβαδίζει με τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες

χώρες όσον αφορά στην πρόσβαση στο διαδίκτυο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη διαχρονική έρευνα που έγινε στην Κω, το 2008 στο 66,4% των σπιτιών υπήρχε σύνδεση ενώ το 2010 το ποσοστό έφτασε στο 89,2% (Floros και συν., 2013)

Ένας παράγοντας που έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με τον διαδικτυακό εκφοβισμό είναι η γνώση του Η/Υ και του διαδικτύου. Οι ηλικίες έναρξης της χρήσης του Η/Υ και του διαδικτύου μειώνονται με το πέρασμα των ετών (Smith και συν., 2008). Στη παρούσα εργασία βρέθηκε ότι οι έφηβοι γνωρίζουν από πολύ νωρίς τη χρήση τους, πιο συγκεκριμένα στο 9^ο έτος γνωρίζουν τη χρήση του υπολογιστή και ένα χρόνο αργότερα μαθαίνουν πώς να χειρίζονται το διαδίκτυο. Η συγκεκριμένη μελέτη έδειξε σημαντική σχέση μεταξύ των δύο αυτών στοιχείων με τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Οι θύτες, σε σχέση με τα θύματα και αυτούς που δεν εμπλέκονται σε διαδικτυακό εκφοβισμό, μαθαίνουν νωρίτερα πώς να χρησιμοποιούν τόσο τον Η/Υ όσο και το διαδίκτυο. Παρόμοια, άλλοι ερευνητές παρατήρησαν τη σημαντική αυτή λεπτομέρεια και υπέθεσαν ότι ο λόγος που κάποιοι από τους θύτες εκφοβίζουν διαδικτυακά είναι, μεταξύ των άλλων και για να επιβεβαιώσουν τη γνώση τους στις ηλεκτρονικές συσκευές (Patchin και Hinduja, 2006· Pyzalski, 2011).

Όπως είδαμε, άμεσο αποτέλεσμα της γνώσης του Η/Υ είναι η χρήση του διαδικτύου. Πέρα από την επίσκεψη σε σελίδες κοινωνικής δικτύωσης, οι έφηβοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για διασκέδαση και πιο συγκεκριμένα για να κατεβάζουν μουσική και να παίζουν διαδικτυακά παιχνίδια. Παρόλο που η συγκεκριμένη εργασία δεν είχε στόχο την ενασχόληση με το διαδίκτυο, ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι αρκετοί έφηβοι ασχολούνται με τα διαδικτυακά παιχνίδια κάτι που συνδέεται επίσης με το φαινόμενο του εθισμού στο διαδίκτυο (Fisoun, 2012).

Σχετικά με το χρόνο που αφιερώνουν οι έφηβοι για πλοήγηση στο διαδίκτυο καθημερινά, το 67% ανέφερε ότι αφιερώνει 2-3 ώρες. Ανάλογα είναι και τα ευρήματα σε άλλες έρευνες (Kowalski και Limber, 2007· Slonje και Smith, 2008· Ybarra και Mitchel, 2004).

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προέκυψαν ενδιαφέροντα στοιχεία για τη σχέση των δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο και τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Οι θύτες φάνηκε ότι ασχολούνται - περισσότερο από τα θύματα

και τους μη εμπλεκόμενους- με τον ηλεκτρονικό τζόγο. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει κάποια έρευνα που να έχει ασχοληθεί με τη σχέση των δύο αυτών στοιχείων. Μια υπόθεση που μπορεί να γίνει είναι ότι η συγκεκριμένη ενασχόληση κάποιων θυτών με τον ηλεκτρονικό τζόγο εντάσσεται στο πλαίσιο της παράτολμης και παραβατικής συμπεριφοράς (Floros, και συν, 2013).

Το εύρημα ότι τα θύματα παρουσιάζουν αυξημένη τάση - σε σχέση με τους εφήβους που δεν εμπλέκονται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού- να πλοηγούνται στο διαδίκτυο χωρίς κανένα σκοπό, συμβαδίζει με έρευνες που δείχνουν ότι αυτή η συμπεριφορά των εφήβων τους καθιστά εύκολα θύματα (Feinberg και Robey, 2009· Patchin και Hinduja, 2006· Ybarra, 2004). Κάποιοι ερευνητές συνδέουν το στοιχείο αυτό και με το γεγονός ότι πολλά από τα θύματα πιστεύουν ότι οι υπόλοιποι χρήστες του διαδικτύου δεν έχουν στόχο να τους κάνουν κακό (Patchin και Hinduja· 2006, Vandebosch και van Cleemput (2009).

Τα αποτελέσματα επίσης επιβεβαιώνουν και μια άλλη διάσταση που άλλαξε τα τελευταία χρόνια και αφορά τα μέσα του εκφοβισμού. Οι έφηβοι της παρούσας μελέτης φάνηκε ότι χρησιμοποιούν σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και μάλιστα το 25,9% δηλώνει ότι του είναι απαραίτητο. Επίσης μεγάλο μέρος των εφήβων του δείγματος δηλώνει ότι επισκέπτεται καθημερινά ή πολλές φορές αυτές τις σελίδες. Οι αναφορές αυτές δείχνουν ότι η διαδικτυακή κοινωνική δικτύωση είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των εφήβων στις μέρες μας.

Οι κυριότεροι λόγοι χρήσης αυτών των μέσων είναι η επικοινωνία με φίλους και η αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα. Μια σημαντική παράμετρος που προκύπτει από αυτές τις αναφορές είναι το γεγονός ότι παρόλες τις απαγορεύσεις που ισχύουν για τη δημιουργία λογαριασμού σε τέτοιου είδους σελίδες, όταν το άτομο είναι ανήλικο, παρατηρούμε την ανυπαρξία ελέγχου και νομικού πλαισίου που μπορεί να εξετάσει το φαινόμενο. Οι Hinduja και Patchin (2013), αναφέρουν ότι το φαινόμενο αυτό δείχνει αφενός την έλλειψη νομικού πλαισίου και αφετέρου την ανοχή (ή και την άγνοια) των γονέων απέναντι σε τέτοιου είδους επιλογές των εφήβων.

Από τις αναφορές των θυτών και των θυμάτων σχετικά με τους λόγους χρήσης των σελίδων κοινωνικής δικτύωσης, παρατηρήθηκε ότι οι θύτες παρακολουθούν την καθημερινότητα των άλλων και αναφέρουν ότι μέσω των

σελίδων ξεχνούν τα προβλήματα τους. Ανάλογο στοιχείο παρατηρούν και στην έρευνα τους οι Feinberg και Robey (2009), και υποστηρίζουν ότι αυτό γίνεται, γιατί οι θύτες παρακολουθούν συνήθως τους φίλους τους με στόχο να τους προστατέψουν, συχνά εκφοβίζοντας τους μη οικείους (όσους θεωρούν 'απειλή').

Στις αναφορές των θυτών και των θυμάτων παρατηρήθηκε επίσης, ότι συνήθως ο εκφοβισμός γίνεται μέσω σελίδων κοινωνικής δικτύωσης και δευτερευόντως μέσω κινητού τηλεφώνου ή δωματίων συζήτησης (chat rooms). Διεθνώς οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ενώ αρχικά οι νέοι χρησιμοποιούσαν το κινητό τηλέφωνο για τον εκφοβισμό τα τελευταία χρόνια αυτό αλλάζει και κυρίως γίνεται μέσω σελίδων κοινωνικής δικτύωσης (Hinduja και Pachin, 2011· Law και συν., 2012a). Ο λόγος, σύμφωνα με τις μελέτες, γι' αυτή τη μετακίνηση είναι ότι οι σελίδες κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν ένα εύκολο τρόπο εκφοβισμού που εμπλέκει πολλούς παρατηρητές (Hinduja και Pachin, 2011).

4.2. Η διάσταση του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης έδειξαν ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός στην εφηβική ηλικία είναι ένα φαινόμενο αρκετά διαδεδομένο. Στο σύνολο του δείγματος, το 20,9% δήλωσε ότι έχει δεχθεί διαδικτυακό εκφοβισμό και το 7,9% αναφέρει ότι έχει δεχθεί αλλά και έχει διαπράξει εκφοβισμό. Από αυτό μπορεί κανείς να υποθέσει ότι περίπου το ¼ του δείγματος κάποια στιγμή ίσως έχει εκφοβιστεί διαδικτυακά. Επίσης το ποσοστό των πιθανών θυτών ανέρχεται στο 12,2%. Τα αποτελέσματα είναι αυξημένα τόσο για τα πιθανά θύματα όσο και για τους πιθανούς θύτες, σε σχέση με έρευνα του 2007 στην Ελλάδα (Kapntzia και Sygkolitou, 2008), και περίπου στα ίδια επίπεδα με πιο πρόσφατη έρευνα (Floros και συν., 2013). Ταυτόχρονα τα αποτελέσματα συμβαδίζουν με διεθνείς έρευνες των τελευταίων ετών (Hoff και Mitchell, 2009· Li, 2006· Pathin και Hinduja, 2006· Slonje και Smith, 2008· Vandebosch και van Cleemput, 2009· Ybarra και Mitchel, 2004), που δείχνουν ότι το διαδίκτυο αποτελεί έναν εύκολο και χωρίς συνέπειες εκφοβισμό λόγω της ανωνυμίας.

Σχετικά με την ηλικία, το δείγμα αποτελούνταν από μαθητές Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου, δηλαδή 14-15 ετών. Τα αποτελέσματα σε σχέση με τη συγκεκριμένη ηλικία επιβεβαιώνονται και από την έρευνα του Smith και συν. (2008), που υποστηρίζουν ότι στα 14 έτη παρατηρείται αύξηση της θυματοποίησης και των Hinduja και Patchin (2009), οι οποίοι αναφέρουν ότι στις ηλικίες 14-15 ετών παρατηρείται αυξητική τάση στον διαδικτυακό εκφοβισμό. Η συγκεκριμένη ηλικιακή περίοδος σύμφωνα με τους συγγραφείς αποτελεί δείκτη για την περαιτέρω αύξηση του φαινομένου, καθώς στις ηλικίες 16-18 παρατηρείται πολύ αυξημένη τάση (Hinduja και Patchin, 2009 στο Hinduja και Patchin, 2013).

Σχετικά με το φύλο, στην παρούσα μελέτη βρέθηκε ότι οι πιθανοί θύτες είναι πιο συχνά τα αγόρια ενώ πιθανά θύματα είναι πιο συχνά τα κορίτσια. Η διεθνής βιβλιογραφία σε σχέση με την επίδραση του φύλου στη συμπεριφορά του διαδικτυακού εκφοβισμού δεν είναι ξεκάθαρη (Law και συν., 2012b). Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας συμφωνούν με κάποιες έρευνες (Kowalski και Limber 2007· Salmivalli και Poyhonen, 2012· Slonje και Smith, 2008· Smith και συν., 2008· Tyholdt και Englund, 2009), ενώ διαφοροποιούνται από κάποιες άλλες όπου δεν παρατηρούνται διαφορές σχετικά με το φύλο (Hinduja και Patchin, 2008· Ybarra και Mitchell, 2004), ή παρατηρούν ότι τα κορίτσια εμπλέκονται περισσότερο (Rivers και Noret, 2010).

Η διάσταση της ανωνυμίας του πιθανού θύτη - στοιχείο που οι τελευταίες έρευνες θεωρούν ότι παίζει βασικό ρόλο στην αύξηση του φαινομένου - ελέγχθηκε και στην παρούσα έρευνα. Οι αναφορές των θυτών και των θυμάτων έδειξαν ότι τα επίπεδα της ανωνυμίας είναι χαμηλότερα σε σχέση με πρόσφατες έρευνες (Sticca και Perren, 2013· Moore και συν., 2012). Το στοιχείο αυτό είναι πιθανό να σχετίζεται με το γεγονός ότι η ανωνυμία αυξάνεται στις περιπτώσεις όπου μελετάμε εφήβους μεγαλύτερης ηλικίας (Vandebosch και van Cleemput, 2008). Οι έφηβοι μικρότερης ηλικίας συνήθως εκφοβίζουν, χωρίς να αντιλαμβάνονται τη βλάβη που προκαλούν στους άλλους και έτσι δεν έχουν την ανάγκη να κρυφτούν (Hinduja και Patchin, 2008).

Το πρόβλημα της δυσκολίας των θυμάτων να αναφέρουν σε κάποιον άλλο το περιστατικό του διαδικτυακού εκφοβισμού παρατηρήθηκε και στη

συγκεκριμένη εργασία. Ένα στα τρία θύματα περίπου δεν αναφέρουν το περιστατικό, ενώ το 43,9 των θυμάτων το αναφέρουν στους φίλους τους. Στους γονείς μιλούν μόλις το 17,1% ενώ σε καθηγητή, σχεδόν κανένας. Τα αποτελέσματα από άλλες έρευνες επιβεβαιώνουν τα συγκεκριμένα ποσοστά. Οι Mishna και συν. (2009), υποστηρίζουν ότι τα θύματα που δεν αναφέρουν το περιστατικό φοβούνται ή γνωρίζουν εκ των προτέρων ότι δε θα πάρουν βοήθεια. Όσον αφορά στους εκπαιδευτικούς, οι Agaston και συν. (2007), σημειώνουν ότι οι μαθητές πιστεύουν πως σε μια τέτοια περίπτωση, οι καθηγητές δεν είναι ικανοί να τους βοηθήσουν. Στους γονείς δεν γίνεται αναφορά επειδή οι έφηβοι φοβούνται ότι θα είναι αυστηροί και θα βάλουν όρια στη χρήση των ηλεκτρονικών συσκευών, ως μέτρο για την αποφυγή του φαινομένου (Junonen και Gross, 2008). Οι φίλοι μοιάζουν να είναι πιο σημαντικοί επειδή δείχνουν μεγαλύτερη κατανόηση (Li, 2008).

Όσον αφορά στην επικινδυνότητα του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού, οι αναφορές των εφήβων του δείγματος ήταν αρκετά ενδιαφέρουσες. Το 33,1% ανέφερε ότι ο παραδοσιακός και ο διαδικτυακός εκφοβισμός έχουν την ίδια επικινδυνότητα. Παρόμοια είναι τα αποτελέσματα σε άλλες έρευνες (Frisen και Bjarnelind, 2010· Patchin και Hinduja, 2010). Ανησυχητικό είναι όμως το ποσοστό που ανέφερε ότι δεν γνωρίζει για την επικινδυνότητα αυτών των μορφών, στοιχείο που καθρεπτίζει την έλλειψη ενημέρωσης για το φαινόμενο. Η έλλειψη ενημέρωσης και προγραμμάτων πρόληψης θεωρείται (Mishna και συν., 2009) ότι ευθύνεται για τις δραματικές συνέπειες του διαδικτυακού εκφοβισμού στην ψυχική υγεία των θυμάτων.

Τέλος, όσον αφορά στη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού με άλλες μεταβλητές, τα αποτελέσματα της ανάλυσης δεν έδειξαν να υπάρχει σχέση. Έτσι σε συνάρτηση με τη σχολική επίδοση και τις απουσίες δεν βρέθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ των ομάδων, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με έρευνες που θεωρούν τους θύτες μέτριους μαθητές (Li, 2006, 2007b) ή πολύ καλούς μαθητές (Pyzalski, 2011). Επίσης δεν παρατηρήθηκε σχέση με το οικονομικό επίπεδο της οικογένειας ή την εθνικότητα. Το στοιχείο αυτό θα μπορούσε να μας δείξει ότι τα τελευταία χρόνια οποιοσδήποτε έφηβος, ανεξάρτητα από τη σχολική του επίδοση, κάποια στιγμή της ζωής του, θα μπορούσε να είναι θύτης ή θύμα διαδικτυακού εκφοβισμού.

4.3. Διαδικτυακός εκφοβισμός και αξίες

Η απουσία προηγούμενων ερευνών για το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε ένα βασικό εμπόδιο καθώς δεν υπήρχαν στοιχεία που να συνδέουν τέτοιες συμπεριφορές με τις αξίες και επομένως δεν υπήρχε η δυνατότητα σύγκρισης των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας.

Οι Bardi και Schwartz (2003) υποστηρίζουν ότι οι αξίες κινητοποιούν τη συμπεριφορά και ειδικά παρατήρησαν ότι η δύναμη της σχέσης ανάμεσα στις αξίες και στη συμπεριφορά εξαρτάται από το είδος της αξίας. Το ερώτημα που προέκυψε σχετίζεται με το πώς οι αξίες επιδρούν με τέτοιο τρόπο στη συμπεριφορά των εφήβων ώστε να εμπλέκονται σε συμπεριφορές εκφοβισμού.

Για την ανίχνευση αυτής της σχέσης διαμορφώθηκαν και εξετάστηκαν τέσσερις υποθέσεις, ορισμένες μόνο από τις οποίες, επιβεβαιώθηκαν. Παρακάτω θα συζητηθούν οι υποθέσεις της έρευνας μετά από την ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Πριν παρατεθούν τα συμπεράσματα σχετικά με την επιβεβαίωση ή απόρριψη των ερευνητικών υποθέσεων είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στο σύνολο του δείγματος παρατηρήθηκε αυξημένη αναφορά σε αξίες Οικουμενισμού, Φιλανθρωπίας, Ηδονισμού και Αυτοπροσδιορισμού. Το στοιχείο αυτό φαίνεται να είναι αναμενόμενο λόγω της ηλικίας του δείγματος. Οι έφηβοι γενικότερα έχουν την τάση να υποστηρίζουν αξίες Ανοίγματος στην Αλλαγή και αξίες Αυτο-υπέρβασης (Menesini και συν., 2013· Schwartz, 2005).

Η πρώτη υπόθεση αφορούσε τους θύτες του διαδικτυακού εκφοβισμού και υποστήριζε ότι τα άτομα αυτά θα επικεντρώνονται περισσότερο σε αξίες Αυτοενίσχυσης σε σχέση με τα θύματα. Η συγκεκριμένη κατεύθυνση είναι εγωϊστικού προσανατολισμού (Schwartz, 1994a). Στην Αυτοενίσχυση, το επίκεντρο της προσοχής κατευθύνεται προς τον εαυτό, το άτομο αποσκοπεί στην απόκτηση επιτυχίας, δύναμης, κοινωνικής θέσης και κυριαρχίας. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης επιβεβαίωσαν τη συγκεκριμένη υπόθεση.

Μια πιθανή ερμηνεία του συγκεκριμένου στοιχείου έχει να κάνει με τη σχέση δύναμης και εξουσίας που παρατηρούμε σε συμπεριφορές των θυτών στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Dooley και συν., 2009). Οι πιθανοί θύτες επιβεβαιώνουν την ικανότητά τους στο χειρισμό των ηλεκτρονικών συσκευών

ενώ ταυτόχρονα διατηρούν την ανωνυμία τους στα θύματα (Hinduja και Patchin, 2008). Μέσω της χρήσης των ηλεκτρονικών συσκευών μπορούν να μένουν ανώνυμοι στα θύματα, αλλά να αποκαλύπτουν την ταυτότητα τους σε άλλους συνομηλίκους, ώστε να αποτελούν το κέντρο της προσοχής τους. Έτσι μπορούν να επιβεβαιώνουν την κυριαρχία τους και ταυτόχρονα να κερδίζουν υψηλή θέση στην ομάδα τους μέσω της επίδειξης της προσωπικής ικανότητας.

Επίσης το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με την άποψη που τείνει να ισχύσει στη μελέτη του φαινομένου και αφορά στην έλλειψη της ανισοροπίας δύναμης στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Wolak και συν., 2007). Είναι πιθανό η γνώση που έχουν οι θύτες στα τεχνολογικά μέσα, η ανωνυμία και η ανάγκη να ενισχύσουν τον εαυτό τους, να τους επιτρέπει να αξιολογήσουν την κατάσταση με τέτοιο τρόπο ώστε να εκτελέσουν την πράξη. Οι θύτες δείχνουν να αντιλαμβάνονται ότι υπερέχουν σε σχέση με τα θύματα.

Παρόλο που η σχέση των αξιών με την ενσυναισθητική κατανόηση δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, ο Schwartz (2005) υποστήριξε ότι οι αξίες της Αυτοενίσχυσης, δεν εμπεριέχουν την έννοια της ενσυναίσθησης. Τα άτομα που επικεντρώνονται στα ατομικά συμφέροντα δείχνουν λιγότερη ενσυναισθητική κατανόηση, ένα στοιχείο που με βάση την έρευνα, χαρακτηρίζει τους θύτες του διαδικτυακού εκφοβισμού (Law και συν, 2012a).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Schwartz (1992,1994a), η κατεύθυνση της Υπερεκτίμησης Εαυτού εμπεριέχει τις αξίες της Δύναμης και της Επίδοσης. Η επιβεβαίωση της 1^{ης} υπόθεσης δημιουργεί ερωτήματα σχετικά με την αξία εκείνη (Δύναμη ή Επίδοση) που στην πραγματικότητα χαρακτηρίζει περισσότερο τους θύτες.

Η επιδίωξη της κυριαρχίας στους ανθρώπους και η συσσώρευση των πόρων, ανάγκες που ενυπάρχουν στην αξία της Δύναμης, δικαιολογούν την εγωϊστική συμπεριφορά, ακόμη και εις βάρος των άλλων. Από τις δύο αξίες που σχετίζονται με την Αυτοενίσχυση, η αξία της Δύναμης τονίζει το προσωπικό συμφέρον και τον ανταγωνισμό, σε μεγαλύτερο βαθμό από ό, τι η Επίδοση (Schwartz, 1994a). Η αξία της Επίδοσης δίνει έμφαση στην επιδίωξη κοινωνικής αποδοχής για χάρη της οποίας το άτομο μπορεί ακόμα και να θυσιάσει το προσωπικό συμφέρον και να διακρίνεται από θετική κοινωνική

συμπεριφορά, όταν πρόκειται να κερδίσει δημόσια αναγνώριση (Schwartz, 1992).

Στη παρούσα μελέτη, παρατηρήθηκε, ότι οι θύτες κυρίως, υποστηρίζουν την αξία της Δύναμης περισσότερο σε σχέση με τις ομάδες των θυμάτων και εκείνων που δεν εμπλέκονται με το διαδικτυακό εκφοβισμό. Σε σχέση με την αξία της Επίδοσης δεν φάνηκε να υπάρχει διαφοροποίηση. Οι θύτες δηλαδή υποστηρίζουν μια αξία που επικεντρώνεται στον εαυτό περισσότερο και όχι στους άλλους. Το εύρημα αυτό δημιουργεί εύλογο προβληματισμό σε σχέση με τη διαφοροποίηση του διαδικτυακού από τον παραδοσιακό εκφοβισμό.

Οι Varplanken και Holand (2002) αναφέρουν ότι όσο περισσότερη επικέντρωση στον εαυτό χαρακτηρίζει μια αξία τόσο πιο ισχυρή είναι η σχέση της αξίας αυτής με τη συμπεριφορά και τη δράση. Η αξία της Δύναμης λοιπόν, που επικεντρώνεται στον εαυτό, εύκολα δημιουργεί τις συνθήκες ώστε να υπάρξει το κίνητρο για την εκτέλεση της πράξης του εκφοβισμού.

Στη μελέτη του Knafo και συν. (2008), όπου μεταξύ άλλων ερευνήθηκε και η συμπεριφορά του παραδοσιακού εκφοβισμού σε σχέση με τις αξίες, παρατηρήθηκε ότι τα θύματα υποστηρίζουν αξίες Δύναμης όσο και αξίες Επίδοσης. Οι Menesini και συν. (2013) από την άλλη, δεν μελέτησαν ξεχωριστά τις δέκα καθολικές αξίες σε σχέση με τον εκφοβισμό αλλά μόνο τις κατευθύνσεις τους, και επομένως, τα ερευνητικά δεδομένα που υπάρχουν για το συγκεκριμένο εύρημα είναι περιορισμένα.

Από τα παραπάνω μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το κίνητρο των θυτών για την εκτέλεση της πράξης δεν σχετίζεται απαραίτητα με τη διεκδίκηση της αναγνώρισης και της αποδοχής από την ομάδα τους, αλλά ίσως είναι μια πράξη που στοχεύει στην επιβεβαίωση της ατομικής ισχύος. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και συμβαδίζει με τη διαπίστωση άλλων ερευνητών που, σε αντίθεση με τον παραδοσιακό εκφοβισμό, δεν θεωρούν το διαδικτυακό εκφοβισμό ως ομαδικό φαινόμενο επειδή βασικός στόχος δεν είναι τόσο η αναγνώριση από τους ομότιμους, όσο η επιβολή της δύναμης.

Η τρίτη υπόθεση αφορούσε στις αξίες των θυμάτων του διαδικτυακού εκφοβισμού. Υποθέσαμε ότι τα πιθανά θύματα θα υποστήριζαν αξίες Αυτο-υπέμβασης, όπως είναι οι αξίες της Φιλανθρωπίας και του Οικουμενισμού.

Η υπόθεση αυτή βασίστηκε στην εργασία των Anderson και Sturm (2007), που υποστήριξαν ότι τα θύματα έχουν αυξημένη συναισθηματική νοημοσύνη, δείχνουν ενδιαφέρον για τους άλλους και δεν εκφράζονται μέσω της βίας. Επίσης έχουν την τάση να το αντιμετωπίζουν απειλητικές καταστάσεις με το διάλογο και το σεβασμό.

Η επεξεργασία των δεδομένων δεν έδειξε να επιβεβαιώνεται η συγκεκριμένη υπόθεση. Τα πιθανά θύματα παρουσιάζουν μια τάση προς τον Οικουμενισμό και την Φιλανθρωπία, η οποία όμως δεν είναι ικανή για να πούμε ότι υπάρχει διαφοροποίηση σε σχέση με τους πιθανούς θύτες ή με αυτούς που δεν εμπλέκονται.

Ένα σημαντικό όμως στοιχείο που προέκυψε ανεξάρτητα από τις υποθέσεις εργασίας ήταν το εύρημα σε σχέση με την αξία της Ασφάλειας. Η αξία της Ασφάλειας προέρχεται από τη βασική ατομική και ομαδική απαίτηση της ύπαρξης ενός ασφαλούς περιβάλλοντος και εξυπηρετεί ατομικά και συλλογικά συμφέροντα (Schwartz, 1992). Τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού φάνηκε να υποστηρίζουν την ύπαρξη της ηρεμίας και της σταθερότητας της κοινωνίας και να δίνουν προτεραιότητα στις αρμονικές σχέσεις.

Η διαπίστωση αυτή μπορεί να δικαιολογεί και το γιατί τέτοια άτομα μπορούν με ευκολία να αναλάβουν το ρόλο του θύματος. Οι Patchin και Hinduja (2006) υποστηρίζουν ότι τα άτομα που αντιμετωπίζουν τον κυβερνοχώρο όπως τον πραγματικό κόσμο και αφιερώνουν χρόνο στην πλοήγηση στο διαδίκτυο χωρίς να σκέφτονται την πιθανότητα ότι κάποιος άλλος μπορεί να τους εκφοβίσει, είναι αυτά που γίνονται πιο εύκολα θύματα.

Τέλος, υποθέσαμε ότι οι θύτες αναμένεται ότι θα παρουσιάζουν χαμηλότερες τιμές στον Οικουμενισμό από ό,τι τα θύματα και οι μη εμπλεκόμενοι σε περιστατικά εκφοβισμού.

Η συγκεκριμένη υπόθεση δεν επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση. Βέβαια, οι μη εμπλεκόμενοι στο διαδικτυακό εκφοβισμό παρουσιάζουν την τάση να επικεντρώνονται περισσότερο σε αξίες Οικουμενισμού, αλλά η διαφορά από τις άλλες δύο ομάδες δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Ενδιαφέρον, ωστόσο παρουσιάζει το γεγονός ότι οι μη εμπλεκόμενοι στο διαδικτυακό εκφοβισμό δίνουν έμφαση σε αξίες Ηδονισμού πολύ περισσότερο από ό,τι τα θύματα. Ο Ηδονισμός είναι η αξία που σχετίζεται με

την ικανοποίηση της ανάγκης για απόλαυση. Φαίνεται ότι οι θύτες δυσκολεύονται με τη χαρά και την ικανοποίηση εύρημα που συμβαδίζει με την άποψη των Hinduja και Patcin (2006), που υποστηρίζουν ότι οι θύτες δυσκολεύονται να βρουν νόημα και χαρά στις ανθρώπινες σχέσεις.

4.5. Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη έρευνα επιχειρείται η απεικόνιση της σχέσης μεταξύ διαδικτυακού εκφοβισμού και αξιών σε δείγμα Ελλήνων μαθητών. Το γεγονός της έλλειψης προηγούμενων ερευνών καθιστά τη μελέτη αυτή, πολύτιμη γνώση σχετικά με τη δυναμική των αξιών που εμπλέκονται στην ψηφιακή συμπεριφορά.

Μέσα από την επεξεργασία των υποθέσεων δόθηκαν νέα στοιχεία για τους θύτες και τα θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού. Οι θύτες, πέρα από τα χαρακτηριστικά που αφορούν στην προσωπικότητα τους, στις γνώσεις τους, στις σχέσεις τους με τους άλλους και στις δραστηριότητες τους στο διαδίκτυο, φαίνεται να είναι γνώστες των τεχνολογικών μέσων από πολύ νωρίς σε σχέση με τους συνομήλικους τους και επιδίδονται σε ακραίες, για την ηλικία τους, συμπεριφορές στο διαδίκτυο. Όσον αφορά στο επίπεδο των αξιών, φάνηκε ότι οι έφηβοι του δείγματος δίνουν έμφαση σε αξίες Αυτοενίσχυσης, είναι περισσότερο επικεντρωμένοι στις ανάγκες τους και στο προσωπικό τους συμφέρον. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται να κινητοποιούνται από αξίες Δύναμης, δηλαδή με κάθε τρόπο στοχεύουν στην διεκδίκηση των πόρων μέσω του ανταγωνισμού.

Τα θύματα, από την άλλη, φαντάζονται έναν κόσμο που είναι ασφαλής και αρμονικός. Θεωρούν ότι οι σχέσεις είναι ειρηνικές και επιμένουν να λύνουν τις διαφορές τους με το διάλογο και όχι με τη βία. Η επαφή τους με τα ηλεκτρονικά μέσα σε μεγαλύτερη ηλικία, σε σχέση με τους συνομήλικους τους και αφιερώνουν αρκετό χρόνο στο διαδίκτυο χωρίς κάποιο συγκεκριμένο λόγο.

Οι διαπιστώσεις αυτές αναφορικά με τις αξίες μπορεί να αποτελέσουν έναυσμα για το σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης που σαν στόχο θα έχουν την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση σε θέματα αξιών και συμπεριφοράς και στην μετακίνηση τους προς πιο αλτρουιστικές

αξίες. Ο Schwartz (1992), άλλωστε υποστηρίζει ότι οι αξίες δεν είναι σταθερές αλλά αλλάζουν μέσα στο χρόνο κάτω από συγκεκριμένες καταστάσεις όπως η εκπαίδευση.

4.6. Περιορισμοί της έρευνας

Σημαντικός περιορισμός της έρευνας ήταν το μέγεθος και το είδος του δείγματος. Το μικρό του μέγεθος και η μη αντιπροσωπευτική δειγματοληψία δεν μας επιτρέπει να γενικεύσουμε εύκολα τα συμπεράσματα. Το δείγμα προέρχεται από δύο σχολεία της πόλης του Ηρακλείου, γεγονός που περιορίζει το εύρος των συμπερασμάτων τόσο για τις αξίες, όσο και για τη διάσταση του διαδικτυακού εκφοβισμού. Η πιθανότητα ύπαρξης δείγματος και από την περιφέρεια του νομού ενδεχομένως να έδινε ασφαλέστερα αποτελέσματα όσον αφορά κυρίως στις αξίες.

Από την πρώτη ανάλυση της κλίμακας των αξιών (SVS-57), φάνηκε ότι οι έφηβοι επιλέγουν ως σημαντικές αξίες τη φιλία, την υγεία, το νόημα στη ζωή και την ειρήνη. Το στοιχείο αυτό μας δείχνει ότι στις απαντήσεις τους οι μαθητές ίσως δέχθηκαν πιέσεις κοινωνικής επιθυμητότητας. Ανάλογα την ίδια πίεση ίσως να δέχθηκαν και στις απαντήσεις τους που αφορούσαν στη διάπραξη διαδικτυακού εκφοβισμού.

Ένας ακόμα περιορισμός σχετίζεται με την έννοια του διαδικτυακού εκφοβισμού. Οι έφηβοι φάνηκε ότι δεν ήταν επαρκώς ενημερωμένοι για το φαινόμενο και τις διαστάσεις του. Η αδυναμία αυτή ίσως να επηρέασε τον τρόπο που απάντησαν γιατί απλά δεν γνώριζαν αν το περιστατικό που τους είχε συμβεί αποτελεί συμπεριφορά εκφοβισμού ή όχι.

Βασικό περιορισμό επίσης αποτελεί και το γεγονός ότι δεν δόθηκε έμφαση στους παρατηρητές του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού και στις αξίες όπου επικεντρώνονται. Ο ρόλος των παρατηρητών όπως είδαμε στο θεωρητικό μέρος και είναι πολύ σημαντικός επομένως θα ήταν ενδιαφέρον να ελεγχθούν αφενός οι αξίες εκείνων που λειτουργούν βοηθητικά και αφετέρου εκείνων που αδιαφορούν.

Τέλος, σημαντικός περιορισμός της έρευνας είναι ότι δεν διερευνήθηκε η επίδραση των κοινωνικών αξιών σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού. Είναι γεγονός ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός σχετίζεται και με το

σχολικό πλαίσιο και με τις σχέσεις που δημιουργούνται σε αυτό. Συνεπώς είναι πιθανό η κουλτούρα του σχολείου αλλά και το γενικότερο πολιτισμικό πλαίσιο να επιδρούν σημαντικά στην ανάπτυξη τέτοιων συμπεριφορών.

4.7. Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η απουσία ερευνών για τη σχέση του διαδικτυακού εκφοβισμού και των αξιών προσφέρει γόνιμο έδαφος για περαιτέρω μελέτη. Τα συγκεκριμένα συμπεράσματα φαίνονται να είναι σε ένα εμβρυικό στάδιο και απαιτούνται περισσότερες γνώσεις για να μπορέσουμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα.

Απαιτείται περισσότερη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ συγκεκριμένων τύπων αξιών, κατευθύνσεων των αξιών και διαδικτυακού εκφοβισμού. Πιο συγκεκριμένα, έχει ενδιαφέρον να διενεργηθεί έρευνα που θα έχει σαν στόχο να ανιχνεύσει τη σημασία των αξιών της Επίδοσης και της Δύναμης με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, κάτω από το πρίσμα άλλων θεωριών που να εστιάζονται στην επίδραση της έσω-ομάδας στην εκφοβιστική συμπεριφορά.

Σημαντικός στόχος επίσης για μια νέα έρευνα θα ήταν η συστηματική ανάλυση του ευρήματος που αφορά στην αξία της Ασφάλειας σε σχέση με τη διαδικτυακή θυματοποίηση.

Απαραίτητη κρίνεται η συσχέτιση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας με άλλα στοιχεία της προσωπικότητας ώστε να εξαχθούν πιο ασφαλή συμπεράσματα για την πιθανή αλληλεπίδραση μεταξύ των αξιών και της προσωπικότητας στην εκφοβιστική συμπεριφορά.

Η απουσία της διερεύνησης του αξιακού συστήματος των παρατηρητών αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο για περαιτέρω μελέτη. Οι παρατηρητές έχουν ένα σημαντικό ρόλο στον έλεγχο και στην πρόληψη του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού. Η μελέτη των αξιών τους θα βοηθούσε στο σχεδιασμό προγραμμάτων ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και πρόληψης του φαινομένου.

Επίσης, θα ήταν σημαντικό να μελετηθούν οι αξίες τόσο των γονέων των εφήβων, όσο και των καθηγητών, σε σχέση με τις αντιλήψεις τους και τη στάση τους σε φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού.

Η σχέση των συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού με κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες επίσης δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Οι θεωρίες του Triandis (1994), του Hofstade (1980), καθώς και η θεωρία του Schwartz (1994b), προτείνουν τρόπους μέτρησης των κοινωνικο-πολιτισμικών αξιών και διερεύνησης του τρόπου σύνδεσής τους με το σχολικό, αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι ένα καινούριο φαινόμενο που γεννήθηκε μέσα από τη συνάντηση της τεχνολογίας με τη διάθεση του ατόμου να εκφοβήσει. Πολλοί είναι εκείνοι που αποδίδουν τα αίτια αυτού του φαινομένου μονομερώς στην τεχνολογία, η δαιμονοποίηση όμως της σύγχρονης τεχνολογίας και του διαδικτύου σίγουρα δεν είναι η λύση για τη μείωση του φαινομένου.

Η συγκεκριμένη εργασία είναι μια προσπάθεια που θα μπορούσε να βοηθήσει ώστε να δούμε το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού πιο ώριμα. Δεν είναι μια μελέτη που αφορά στις επιπτώσεις και στη διάσταση του, που άλλωστε μετά από τις πολλές έρευνες που έχουν γίνει, θεωρείται δεδομένη, αλλά είναι μια προσπάθεια να δούμε πως οι εκφοβιστικές συμπεριφορές συνδέονται άμεσα με το αξιακό σύστημα των ατόμων, ήδη από την πρώιμη εφηβεία.

Οι νέες μορφές αλληλεπίδρασης που εγκαινιάζει ο κυβερνοχώρος αναμορφώνουν τις διαπροσωπικές σχέσεις και αλλάζουν τον τρόπο που οι άνθρωποι βλέπουν τους εαυτούς τους και τους άλλους. Ταυτόχρονα επιδρούν στις διαδικασίες σχηματισμού του συστήματος αξιών τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Ο έφηβος, ως πιο ευαίσθητος στις αλλαγές εκφράζει αυτό που πιθανό να συμβαίνει στην κοινωνία και στους θεσμούς της.

Στην παρούσα έρευνα φάνηκε ότι συγκεκριμένες αξίες που υιοθετούνται από τους έφηβους, συμβάλλουν ώστε ο διαδικτυακός εκφοβισμός να γίνεται αντιληπτός ως μια 'ορθή' συμπεριφορά. Οι αξίες, χωρίς να είναι η μόνη μεταβλητή που επιδρά στο διαδικτυακό εκφοβισμό, φαίνεται να έχουν κεντρικό ρόλο τόσο ως μέρος του προβλήματος όσο και ως μέρος της λύσης. Η απαγόρευση του διαδικτύου δεν θα βοηθούσε στη λύση. Μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία προτείνεται ότι η ενασχόληση και η ευαισθητοποίηση σε συγκεκριμένες αξίες ίσως αποτελεί μια από τις λύσεις για τη μείωση της έντασης του φαινομένου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Adams, C. (2010). Cyberbullying: How to Make It Stop. *Instructor*, 120 (2), 44-49.

Agastston, P. W., Kowalski, R., και Limber, S. (2007). Students perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 59-60.

Anderson, T., & Sturm, B. (2007). Cyberbullying: From playground to computer. *Young Adult Library Services*, 5, 24-27.

Arsenio, W. F. & Lemerise, E. A. (2001). Varieties of childhood bullying: Values, emotion processes, and social competence. *Social Development*, 10, 59-73.

Bardi, A. & Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207-1220.

Bauman S, Pero H. (2010) Bullying and cyberbullying among deaf students and their hearing peers: an exploratory study. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 16(2), 236–253.

Beckers, T., Siegers, P. & Kunntz, A. (2012). Congruence and Performance of Value Concepts in Social Research. *Survey Research Methods*, 6 (1), 13-24.

Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *J. Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.

Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117–127.

Braithwaite, V. A. & Scott, W. A. (1991). Values. In J. P. Robinson, P. R. Shaver and L. S. Wrightsman (Eds.). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. (pp. 661-753). San Diego: Academic Press,

Braithwaite, V. A. & Blamey, R. (1998). Consensus, stability and meaning in abstract social values. *Australian Journal of Political Science*, 33, 363-380.

Brown, K., Jackson, M. & Cassidy, W. (2006). Cyber-bullying: developing policy to direct responses that are equitable and effective in addressing this social form of bullying. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 57. 1-35. Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2013, από <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ843445.pdf>

Campbell, M. (2005). Cyber-bullying - An old problem in a new guise. *Australasian Journal of Guidance and Counseling*, 15(1), 68-76.

Carter, B. B. & Spencer, V. G. (2006). The fear factor: Bullying and students with disabilities. *International Journal of Special Education*, 21(1), 11-23.

Cheng, A.S. & Fleischmann, K. R. (2010). Developing a meta-inventory of human values. *Science and Technology*, 47(1), 1-10.

Cole, M. & Cole, S.R. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών –Εφηβεία* Τόμος Γ'. Μετάφραση: Μαρία Σόλμαν. Αθήνα, Εκδόσεις τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος

Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710–722.

Crick, N, R. & Grotpeter, J, K. & Bigbee, M, A. (2002). Relationally and physically aggressive children's intent attributions and feelings of distress for relational and instrumental peer provocations. *Child Development* 73(4), 1134-1142.

Cross, D., Dooley, J., Gradinger, P., Spiel, C. & Strohmeier, D. (2010). Cyber-victimisation: The association between help-seeking behaviors and self-reported emotional symptoms in Australia and Austria. *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 20(2), 194-209.

Debats, D. L. & Bartelds, B. F. (1996). The structure of human values: A principal component analysis of the Rokeach Value Survey. In D. L. Debats (Eds.), *Meaning in life: Psychometric, clinical and phenomenological aspects* (pp. 41- 83). Groningen: University of Groningen Press.

Dooley, J.J., Pyzalski, J. & Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying: A Theoretical and Conceptual Review. *Journal of Psychology*, 217, 182-188.

Drogendijk, R. & Slangen, A. (2006). Hofstede, Schwartz, or managerial perceptions? The effects of different cultural distance measures on establishment mode choices by multinational enterprises. *International Business Review* 15, 361–380

Fauman, M. A. (2008). Cyber-bullying: Bullying in the digital age (book review). *The American Journal of Psychiatry*, 165, 780–781.

Feather, N.T. (1995). Values, valences, and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1135-1151.

Feinberg, T. & Robey, N. (2009). Cyberbullying. *The Education Digest*, 74(7), 26-31.

Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., Fredriks, A. M., Vogels, T. & Verloove-Vanhorick, S. P. (2006). Do bullied children get ill, or do ill children get bullied? A prospective cohort study on the relationship between bullying and health-related symptoms. *Pediatrics*, 117, 1568-1574.

Fischer, R. (2012). Value isomorphism in the European Social Survey: Exploration of meaning shifts in values across levels. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(6), 883- 898.

Fischer, R. & Schwartz, S. (2011). Whence differences in value priorities? Individual, cultural, or artifactual sources. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 1127-1144.

Fischer, R., Vauclair, C. M., Fontaine, J. R. & Schwartz, S. H. (2010). Are individual- and culture-level value structures different? Testing Hofstede's legacy with the Schwartz Value Survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41, 135-151.

Fisoun, V., Floros, G., Siomos, K., Geroukalis, D. & Navridis, K. (2012). Internet addiction as an important predictor in early detection of adolescent drug use experience: Implications for research and practice. *Journal of Addiction Medicine*, 6(1), 177-84.

Floros, G.D., Siomos, K. E., Fisoun, V., Dafouli, E. & Geroukalis, D. (2013). Adolescent online cyberbullying in Greece: The impact of parental online security practices, bonding, and online impulsiveness. *Journal of School Health*, 83(6), 445-453.

Fontaine, J. R. J., Poortinga, Y. H., Delbeke, L. & Schwartz, S. H. (2008). Structural equivalence of the values domain across cultures: Distinguishing sampling fluctuations from meaningful variation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(4), 345-365.

Goebert, D., Else, I., Matsu, C., Chung-Do, J. & Chang, J.Y. (2011). The impact of cyberbullying on substance abuse and mental health in a multiethnic sample. *Maternal and Child Health Journal*. 15(8),1282-1286.

Georgas, J. (1989). Changing Family Values in Greece: From Collectivist to Individualist. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20(1), 80-91.

Grading, P., Strohmeier, D. & Spiel, C. (2009) Traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Psychology*, 217, 205- 213.

Γεώργας, Δ. (1986). *Κοινωνική Ψυχολογία*. Τόμ. Β', 2η έκδοση. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Γκαρή, Α. Δ. (1992). Αξίες και Στάσεις των Μαθητών στην Ελλάδα σχετικά με τους Εκπαιδευτικούς Θεσμούς και τις Εκπαιδευτικές και Επαγγελματικές Αποφάσεις τους. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα, Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2007). Offline consequences of online victimization. School violence and delinquency. *Journal of School Violence* 6 (3), 89-112.

Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 1–29.

Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.

Hinduja, S. & Patchin, J.W. (2011). High-Tech Cruelty. *Educational Leadership*, 68 (5), 48- 52.

Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2013). Social influences on cyberbullying behaviors among middle and high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(5), 711-722.

Hitlin, S. & Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a dormant concept. *Annual Review of Sociology*, 30, 359-393.

Hoff, D. L. & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652-665.

Hofstede, G. (1983). "National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations," *International Studies of Management and Organisation*, 13 (1), 46-74.

Θεοδοσάκης, Δ. (2004). Το σύστημα αξιών και οι τηλεοπτικές επιλογές του Έλληνα εφήβου και νέου τηλεθεατή. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 114, 113-146

Inglehart, R. (2006). Mapping global values. *Comparative Sociology*, 5, 115-136.

James, V. H. & Owens, L. D. (2005). They turned around like I wasn't there: An analysis of teenage girls letters about their peer conflicts. *School Psychology International*, 26(71), 71-88.

Johnston, C. S. (1995). The Rokeach Value Survey: Underlying Structure and Multidimensional Scaling. *The Journal of Psychology*, 129(5), 583-597.

Juvonen, J. & Gross, E. F. (2008). Bullying experiences in cyberspace. *The Journal of School Health*, 78, 496–505.

Kahle, L.R., Beatty, S.E. & Homer, P. 1986. Alternative measurement approaches to consumer values: the list of values (lov) and values and life style (vals). *Journal of Consumer Research*, 13(3), 405-409.

Καπατζιά, Α. (2008). *Ηλεκτρονικός εκφοβισμός: διερεύνηση της φύσης και της έκτασης του φαινομένου σε εφήβους*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Keith, S. & Martin, M. (2005). Cyber-bullying: creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13(4), 224-228.

Knafo, A. (2003). Authoritarians, the next generation: Values and bullying

among adolescent children of authoritarian fathers. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 3, 199–204.

Knafo, A., Daniel, E. & Khoury-Kassabri, M. (2008) Values as protective factors against violent behavior in Jewish and Arab high schools in Israel. *Child Development*, 79(3), 652–667.

Knafo, A., Roccas, S. & Sagiv, L. (2011). The value of values in cross-cultural research: A special issue in honor of Shalom Schwartz. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 178-185.

Kowalski, R.M. & Limber, S.P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41, 22-30.

Kowalski, R, M., Limber, S, P. & Agatston, P, W. (2008). *Cyberbullying*. Oxford: Blackwell Publishing.

King, L. (2006). No hiding from online bullies. *Pediatrics*, 115, 357-363.

Kiriakidis, S.P. & Kavoura, A. (2010). A Review of the Literature on Harassment Through the Internet and Other Electronic Means. *Family and Community Health* 33(2), 82-93.

Law, D. M., Shapka, J. D., Domene, J. F. & Gagne, M. H. (2012a). Are cyberbullies really bullies? An investigation of reactive and proactive online aggression. *Computers in Human Behavior*, 28(2), 664-672.

Law, D. M., Shapka, J.D., Hymel, S. & Olson, B.F. Waterhouse, T. (2012b). The Changing Face of Bullying: An Empirical Comparison Between Traditional and Internet Bullying and Victimization. *Computers in Human Behavior*, 28, 226-232.

Letendre, J. (2007). “Sugar and spice but not always nice”: Gender socialization and its impact on development and maintenance of aggression in

adolescent girls. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24, 353-368.

Levie, J. & Hunt, S. (2005). Culture, institutions and new business activity: Evidence from global entrepreneurship monitor. In S. A. Zahra, C. G. Brush, P. Davidsson, J. Fiet, P. G. Greene, R. T. Harrison, M. Lerner, C. Mason, G. D. Meyer, J. Sohl, and A. Zacharakis (Eds.), *Frontiers of entrepreneurship research* (pp. 519–533). Babson Park, MA: Babson College.

Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170.

Li, Q. (2007a). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23, 1777–1791.

Li, Q. (2007b). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.

Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50, 223–234.

Menesini, E. & Nocentini, A. (2009). Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations. *Journal of Psychology*, 217, 230-232.

Mayton, D. M., Ball-Rokeach, S. J. & Loges, W. E. (1994). Human values and social issues: An introduction. *Journal of Social Issues*, 50, 1–18.

Menesini, E., V. Sanchez, A. Fonzi, R. Ortega, A. Costabile & Lo Feudo G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior*, 29, 515-530.

Menesini E, Nocentini A, Camodeca M. (2013). Morality, values, traditional

bullying, and cyberbullying in adolescence. *British Journal of Developmental Psychology*. 31(1), 1-14.

Merrell, K. W., Buchanan, R. & Tran, O. K. (2006). Relational aggression in children and adolescents: A review with implications for school settings. *Psychology in the Schools*, 43(3), 345-360.

Mesch, S. G. (2009). Parental Mediation, Online Activities, and Cyberbullying. *Cyber Psychology & Behavior*. 12(4), 387-393.

Mishna, F., Saini, M. & Solomon, S. (2009). Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying. *Children and Youth Services Review*, 31(12), 1222–1228.

Moore, M. J., Nakano, T., Enomoto, A. & Suda, T. (2012). Anonymity and Roles Associated with Aggressive Posts in an Online Forum, *Computers in Human Behavior*, 28(3), 861-867.

Nichols, M., Perkins, G., Wellman, N. & Wellman, W. (2012). Cyberbullying and the Bystander Effect: Implications for School Counselors and School Leaders. In P. Resta (Ed.), *Proceedings of Society for Information Technology και Teacher Education International Conference 2012* (pp. 1573-1579). Chesapeake, VA: AACE.

Nocentini A. Calmaestra J. & Schultze-Krumbholz A. (2010). Cyberbullying: labels, behaviours and definition in three European countries. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 20, 129–142.

Olweus, D. (1994) Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.

Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο: Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε* (Επιμ. Έκδ.: Γ. Τσιάντης). Αθήνα: Εταιρεία

Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου

Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 148–169.

Patchin, J. & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80(12), 614-621.

Patchin, J. W. & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth and Society*, 43(2), 727-751.

Pornari, C. D. & Wood, J. (2010). Peer and Cyber Aggression in Secondary School Students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behaviour*, 36, 81-94.

Pyzalski, J. (2011). Electronic aggression among adolescents: An old house with a new facade (or even a number of houses). In C. Hallgren, E. Dunkels, και G-M. Franberg (Eds.), *Youth culture and net culture: Online social practices* (pp. 278– 295). Hershey, PA: IGI Global.

Rivers, I. & Noret, N. (2010). 'I h8 u': Findings from a five-year study of text and email bullying. *British Educational Research Journal*, 36, 643-671.

Robinson. E. (2013). Parental involvement in preventing and responding to cyberbullying. *Family Matters*. 92, 68-76.

Roe, R. & Ester, P. (1999). Values and work: Empirical findings and theoretical perspectives. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 1-21.

Rohan, M. J. (2000). A rose by any name? The values construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 255-277.

Rokeach, (1976). *Beliefs, Attitudes and Values: A Theory of Organization and Change*, MJossey Bass Pub. San Fransisco.

Ros, M., Schwartz, S. H. & Surkiss, S, (1999). Basic individual values, work values, and the meaning of work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 49-74

Rose, C. A., Monda-Amaya, L. E. & Espelage, D. L. (2011). Bullying perpetration and victimization in special education: A review of the literature. *Remedial and Special Education*, 32(2), 114-130.

Rounds, J., Tracey, T. J. & Hubert, L. (1992). Methods for evaluating vocational structural hypotheses. *Journal of Vocational Behavior*, 40, 239-259.

Sabella, R. A. (2009). Cyberbullying: Who, what, where, why and what now? *Counseling and Human Development*, 41(8), 1-16.

Sagiv, L. & Schwartz, S. (2007). Cultural values in organizations: insights for Europe. *European J. International Management*, 1(3), 176-190.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Bjorkqvist, K., Osterman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1–15

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-65). NY: Academic Press.

Schwartz, S. H. (1994a). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.

Schwartz, S. H. (1994b). Beyond individualism-collectivism: New cultural

dimensions of values. In U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S.-C. Choi, και G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and application* (pp. 77-119). Newbury Park, CA: Sage.

Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23-47.

Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. In H. Vinken, J. Soeters, και P. Ester (Eds.), *Comparing cultures: Dimensions of culture in a comparative perspective* (pp. 43-73). Leiden, the Netherlands: Brill.

Schwartz, S. H. (2006a). Basic human values: Theory, measurement, and applications. The Hebrew University of Jerusalem. Ανακτήθηκε 20 Απριλίου, 2013, από http://edoqs.com/pdf/basic-human-values-theory-measurement-and-applications_9d597470b8da3fc1ce948d864711d8ba.

Schwartz, S. H. (2006b). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology*, 5(3), 137-182.

Schwartz, S. H. (2007). Universalism values and the inclusiveness of our moral universe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(6), 711-728.

Schwartz, S. H. (2008). *Cultural value orientations: Nature and implications of national differences*. Moscow, Russia: State University Higher School of Economics Press.

Schwartz, S. H. (2011). Studying values: Personal adventure, future directions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 307-319.

Schwartz, S. H. (2012). Values and religion in adolescent development. Cross – National and comparative evidence. In G. Tromsdorff και X. Chen (Eds.), *Values, religion, and culture in adolescent development* (pp. 97-122). New York: Cambridge University Press.

Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.

Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.

Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J. E., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O. & Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values: New concepts and measurements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103, 663–688.

Schwartz, S. H. & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multimethod studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 1010–1028.

Schwartz, S. H. & Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92-116.

Shariff, S. (2008). *Cyber-bullying: Issues and solutions for the school, the classroom and the home*. London and New York: Routledge.

Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., και Melby, J. N. (1991). The effect of social skills, values, peers, and depression on adolescent substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(4), 466–481.

Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 580-591.

Slonje, R. & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154.

Slonje, R., Smith, P.K. & Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying,

strategies and prevention. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 26-32

Slonje, R., Smith, P. K. & Frisen, A. (2012). Processes of cyberbullying, and feelings of remorse by bullies: A pilot study. *European Journal of Developmental Psychology*, 9, 244-259.

Slovak, K. & Singer, J.B., (2011). School social workers' perceptions of cyberbullying. *Children and Schools*, 33(1), 5-16.

Smith, P. K. (2012). Cyberbullying and cyber aggression. In: Jimerson, S.R., Nickerson, A.B., Mayer, M.J., Furlong, M.J. (Eds.), *Handbook of school violence and school safety: International research and practice*, (pp. 93-103). Routledge, New York, NY.

Smith, P.K., del Barrio, C. & Tokunaga, R. (2012) Definitions of Bullying and Cyberbullying: How Useful Are the Terms? In S. Bauman, J. Walker y D. Cross (Eds) *Principles of Cyberbullying Research. Definitions, measures and methodology* (pp.26-40). NYork/Londres: Routledge.

Smith, P. K. & Levan, S. (1995). Perceptions and experiences of bullying in younger pupils. *British Journal of Educational Psychology*, 65, 489-500.

Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385.

Sticca, F. & Perren, S. (2013). Is cyberbullying worse than traditional bullying? Examining the differential roles of medium, publicity, and anonymity for the perceived severity of bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 42 (5), 739-750.

Strom, P.S. & Strom, R.D. (2005). When Teens Turn Cyberbullies. *The Education Digest*, 71 (4), 35-41.

Suler, J.R. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology and Behavior*, 7, 321-326.

Swearer, S. M., Collins, A., Haye-Radliff, K. & Wang, C. (2011). Internalizing problems in students involved in bullying and victimization: Implications for intervention. D. L. Espelage και S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in North American Schools, 2nd Edition* (pp. 45-61). New York, NY: Routledge.

Taras, V., Roney, J. & Steel, P. (2009). Half a century of measuring culture: Review of approaches, challenges, and limitations based on the analysis of 121 instruments for quantifying culture, *Journal of International Management*, 15(4), 357-373.

Theriot, M. T., Dulmus, C. N., Sowers, K. M. & Johnson, T. K. (2005). Factors relating to self-identification among bullying victims. *Children and Youth Services Review*, 27, 979-994.

Thompson, D., Whitney, I. & Smith, P. K. (1994). Bullying of children with special needs in mainstream schools. *Support for Learning*, 9(3), 103-106.

Thomson, D. S., Austin, S. A. Devine-Wright, H. & Mills, G. R. (2003), Managing value and quality in design, *Building Research και Information* 31(5), 334–345.

Tremblay, P. F. & Eward, L. A. (2005). The Buss and Perry Aggression Questionnaire and its relations to values, the Big Five, provoking hypothetical situations, alcohol consumption patterns, and alcohol expectancies. *Personality and Individual Differences*, 38, 337–346.

Triandis, H. C. (1989), The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts *Psychological Review*, 96 (3), 506-520.

Triandis, H. C. (1994). *Culture and Social Behavior*, New York: McGraw-Hill.

Triandis, H. C. (1995). *Individualism και Collectivism*, Boulder, CO: Westview Press.

Tokunaga, R, S. (2010). Following you home from School: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behaviour*, 26, 277-287

Τραυλός, Α. & Δούμα, Ε. (2012). Θεωρητικές προσεγγίσεις στη μελέτη του εκφοβισμού. Στο Χαράλαμπος Τσορμπατζούδης Λάμπρος Λαζούρας Βασίλης Μπαρκούκης *Κυβερνοεκφοβισμός στην Ελλάδα μια διεπιστημονική προσέγγιση* (σσ. 3-32) Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Dafne III.

Τσορμπατζούδης, Χ. & Αγγελικόπουλος, Γ. (2012). Περιγραφικά δεδομένα κυβερνοεκφοβισμού από σχολεία της Ελληνικής επικράτειας. Στο Χαράλαμπος Τσορμπατζούδης, Λάμπρος Λαζούρας, Βασίλης Μπαρκούκης *Κυβερνοεκφοβισμός στην Ελλάδα μια διεπιστημονική προσέγγιση* (σσ. 81-142) Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Dafne III.

Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. *CyberPsychology και Behavior*, 11, 499-503.

Vandebosch, H. & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media και Society*, 11, 1349-1371.

Wang, J., Iannotti, R.J. & Nansel, T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45, 368–375.

Willard, N. (2007). Cyberbullying: QκαιA with Nancy Willard. *The Prevention Researcher*, 14, 13-15.

Williams, K.R. & Guerra N.G. (2007). Prevalence and Predictors of Internet Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 14–21.

Williams, K., Chambers, M., Logan, S. & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal*, 313, 17-19.

Wolak, J., Mitchell, K, J. & Finkelhor, D. (2007). Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.

Ybarra, M. L. (2004). Linkages between depressive symptomatology and Internet Harassment among young regular Internet users. *Cyber Psychology & Behavior*, 7, 247-257.

Ybarra, M. L., Boyd, D., Korchmaros, J. D. & Oppenheim, J. (2012). Defining and measuring cyberbullying within the larger context of bullying victimization. *Journal Of Adolescent Health*, 51(1), 53-58.

Ybarra, M. L. & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 45(7), 1308–1316.

Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. & Finkelhor, D. (2007). Internet prevention messages: Targeting the right online behaviors. *Archives of Pediatric and Adolescent medicine*, 161, 138-145.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αριθμός Ερωτηματολογίου
Ημερομηνία Συμπλήρωσης
Υπεύθυνος Χορήγησης
Σχολείο
Τμήμα

**ΠΡΙΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΥΤΟ, ΔΙΑΒΑΣΕ ΤΑ
ΠΑΡΑΚΑΤΩ:**

Με το ερωτηματολόγιο που πρόκειται να συμπληρώσεις θέλουμε να δούμε την σχέση των μαθητών της ηλικίας σου με το Ιντερνετ – Διαδίκτυο και το φαινόμενο του Διαδικτυακού Εκφοβισμού. Όταν λέμε ότι ένας μαθητής δέχεται εκφοβισμό εννοούμε όταν ένας άλλος μαθητής ή πολλοί άλλοι μαθητές

- Λένε άσχημα πράγματα που πληγώνουν ή γελούν εις βάρος του/της και αντίστοιχα τον/την αποκαλούν με ονόματα που πληγώνουν και δείχνουν κακία.
- Τον/την αγνοούν εντελώς ή τον/την αποκλείουν από την παρέα των φίλων ή τον/την αφήνουν επίτηδες έξω από τις δραστηριότητες.
- Τον/την χτυπάνε, κλοτσάνε, σπρώχνουν, ωθούν βίαια ή τον/την κλειδώνουν σε ένα δωμάτιο.
- Λένε ψέματα ή διαδίδουν ψεύτικες φήμες για αυτόν/αυτήν ή στέλνουν σημειώματα κακού περιεχομένου και προσπαθούν να κάνουν τους άλλους μαθητές να τον/την αντιπαθήσουν.

Και άλλα πράγματα όπως αυτά που πληγώνουν

Όταν μιλάμε για εκφοβισμό, αυτά τα πράγματα συμβαίνουν κατ' εξακολούθηση και είναι δύσκολο για τα παιδιά όταν έχουν υποστεί εκφοβισμό να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους. Επίσης μιλάμε για εκφοβισμό, όταν ένας μαθητής δέχεται πείραγμα κατ' επανάληψη με έναν κακό τρόπο που πληγώνει.

Αλλά δεν μπορούμε να μιλήσουμε για εκφοβισμό όταν το πείραγμα γίνεται με έναν φιλικό και περιπαυκτικό τρόπο. Επίσης δεν πρόκειται για εκφοβισμό όταν δυο μαθητές που έχουν ίση δύναμη ή ισχύ μαλώνουν ή τσακώνονται.

Σήμερα θα θέλαμε να κοιτάξουμε ένα ιδιαίτερο είδος εκφοβισμού τον εκφοβισμό του Διαδικτύου

Αυτός το είδος εκφοβισμού πραγματοποιείται

- Μέσω γραπτών μηνυμάτων
- Μέσω εικόνων - φωτογραφιών ή βιντεοκλίπ
- Μέσω τηλεφωνημάτων ενοχλητικών ήπιων κλπ
- Μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου
- Μέσα σε δωμάτια συζητήσεων

Το ερωτηματολόγιο θα συμπληρωθεί από μαθητές της ηλικίας σου στο πλαίσιο μιας ερευνητικής μελέτης.

Η τάξη σου έχει επιλεγεί τυχαία να λάβει μέρος στην έρευνα. Το ερωτηματολόγιο είναι τελείως ανώνυμο. Μην γράψεις πουθενά το όνομά σου. Ότι αναφέρεις στο ερωτηματολόγιο προορίζεται μόνο για την χρήση του ερευνητή. Η συμμετοχή σου στην έρευνα είναι προαιρετική. Το ερωτηματολόγιο δεν αποτελεί κάποιου είδους εξέταση. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Έχει σημασία η προσωπική σου γνώμη.

Ελπίζουμε ότι θα βρεις το ερωτηματολόγιο ενδιαφέρον. Αν υπάρχει κάποια ερώτηση μη διστάσεις να σηκώσεις το χέρι σου για διευκρινήσεις.

Ευχαριστούμε πολύ για την συνεργασία σου.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Ποια είναι η ηλικία σου;

2. Ποιο είναι το φύλο σου;

Αγόρι	1
Κορίτσι	2

3. Πώς θα περιέγραφε τον εαυτό σου;

Έλληνας	1
Έλληνας από Αλβανία	2
Έλληνας από άλλη περιοχή στο εξωτερικό	3
Έλληνας τσιγγάνος	4
Από άλλο ξένο κράτος / αλλοδαπός	5
Έλληνας από τον Πόντο	6
Άλλο	7

4. Ποιοι από τους παρακάτω ζουν μαζί σου στο ίδιο σπίτι; (συμπλήρωσε όσους αριθμούς ισχύουν)

Πατέρας	1
Μητέρα	2
Αδέρφια	3
Παππούς ή/και Γιαγιά	4
Άλλοι συγγενείς	5
Άλλοι (που δεν είναι συγγενείς)	6

5. Βρίσκεις τη διαμονή σου στο Ηράκλειο

Πολύ ευχάριστη	1
Ευχάριστη	2
Μέτρια	3
Δυσάρεστη	4
Πολύ δυσάρεστη	5

6. Οικογενειακή Κατάσταση (συμπλήρωσε όσα ισχύουν)

Οι γονείς μου είναι μαζί	1
Οι γονείς μου είναι σε διάσταση/διαζευγμένοι	2

7. Μιλώντας γενικά για το πώς πάνε τα πράγματα αυτές τις μέρες πόσο ευτυχισμένος θα έλεγες ότι είσαι;

Λίγο ευτυχισμένος	1
Σχεδόν ευτυχισμένος	2
Πολύ ευτυχισμένος	3

8. Ποια είναι η υψηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα που ολοκλήρωσε ο πατέρας σου;

Ολοκλήρωσε το Δημοτικό	1
Μερικές τάξεις του Γυμνασίου	2
Ολοκλήρωσε το Γυμνάσιο	3
Μερικές τάξεις του Λυκείου	4
Ολοκλήρωσε το Λύκειο	5
Μερικά έτη σε Ανώτερη- Ανώτατη Σχολή	6
Πτυχιούχος Ανώτερης-Ανώτατης Σχολής	7
Διπλωματούχος άλλης Τριτοβάθμιας Σχολής	8
Δεν ξέρω	9

9. Ποια είναι η υψηλότερη εκπαιδευτική βαθμίδα που ολοκλήρωσε η μητέρα σου;

Ολοκλήρωσε το Δημοτικό	1
Μερικές τάξεις του Γυμνασίου	2
Ολοκλήρωσε το Γυμνάσιο	3
Μερικές τάξεις του Λυκείου	4
Ολοκλήρωσε το Λύκειο	5
Μερικά έτη σε Ανώτερη- Ανώτατη Σχολή	6
Πτυχιούχος Ανώτερης-Ανώτατης Σχολής	7
Διπλωματούχος άλλης Τριτοβάθμιας Σχολής	8
Δεν ξέρω	9

10. Ο μέσος όρος των βαθμών σου είναι

11. Το τελευταίο τρίμηνο οι βαθμοί σου στα μαθήματα

Έχουν βελτιωθεί	1
Είναι στα συνήθη επίπεδα	2
Είναι χαμηλότεροι από το προηγούμενο	3

12. Συγκρίνοντας τον εαυτό σου με άλλους συμμαθητές σου, ποια θεωρείς ότι είναι η επίδοσή σου στο σχολείο;

Χαμηλή	1
Μέτρια	2
Καλή	3
Πολύ Καλή	4
Άριστη	5

13. Πόσο ευφυή - έξυπνο θεωρείς τον εαυτό σου σε σχέση τους συμμαθητές σου;

Κάτω του μέσου όρου	1
Στο μέσο όρο	2
Άνω του μέσου όρου	3

14. Πότε νομίζεις ότι θα τελειώσεις το σχολείο;

Κανονικά, χωρίς να χάσω χρονιά	1
Μάλλον θα χάσω αυτή τη χρονιά	2
Σίγουρα θα χάσω αυτή τη χρονιά	3

15. Στη διάρκεια των ΔΥΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΕΒΔΟΜΑΔΩΝ έλειψες από το σχολείο σου για μια ολόκληρη μέρα; (βάλε σε κύκλο την/τις επιλογή/ες σου)

Επειδή ήσουν άρρωστος	1
Επειδή έκανες «κοπάνα», «σκασιαρχείο»	2
Για άλλους λόγους	3

16. Στη διάρκεια του έτους ποιος είναι ο αριθμός των αδικαιολόγητων απουσιών σου;

Δεν έχω αδικαιολόγητες απουσίες	1
Μέχρι 10 απουσίες	2
10-20 απουσίες	3
20-30 απουσίες	4
30-40 απουσίες	5
Πάνω από 40 αδικαιολόγητες απουσίες	6

17. Πόσο εκτιμάς ότι είναι το συνολικό μηνιαίο εισόδημα της οικογένειάς σου

Μέχρι 500 ευρώ	1
Μέχρι 1.000 ευρώ	2
1.000-2.000 ευρώ	3
2.000-3.000 ευρώ	4
3.000-4.000 ευρώ	5
Περισσότερο από 4.000 ευρώ	6

18. Πόσα χρήματα παίρνεις κατά μέσο όρο σε μια βδομάδα

α. από δουλειά

Καθόλου	1
Μέχρι 20 ευρώ	2
20 – 40 ευρώ	3
40 – 50 ευρώ	4
50 – 60 ευρώ	5
Πάνω από 60 ευρώ	6

β. από άλλες πηγές (επίδομα, βοήθημα, χαρτζιλίκι από το σπίτι κ.λ.π.)

Καθόλου	1
Μέχρι 20 ευρώ	2
20 – 40 ευρώ	3
40 – 50 ευρώ	4
50 – 60 ευρώ	5
Πάνω από 60 ευρώ	6

19. Τι μέρος των εξόδων σου αφορούν αγορές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας (Η/Υ και περιφερειακών, προγραμμάτων -παιχνιδιών, το μήνα;

Ελάχιστο (λιγότερο από 10%)	1
Αρκετό (10-30%)	2

20. Σε τι ηλικία έμαθες να χρησιμοποιείς Η/Υ;

21. Πως έμαθες να χρησιμοποιείς Η/Υ;

Από τους γονείς μου	1
Από μαθήματα στο σχολείο	2
Από φίλους μου στο σπίτι τους	3
Παίζοντας ηλεκτρονικά παιχνίδια	4
Δεν γνωρίζω να χρησιμοποιώ Η/Υ	5

22. Σε τι ηλικία έμαθες πώς να χρησιμοποιείς το Διαδίκτυο;

23. Πως γνώρισες να χρησιμοποιείς το Διαδίκτυο;

Από τους γονείς μου	1
Από μαθήματα στο σχολείο	2
Από φίλους μου στο σπίτι τους	3
Πηγαίνοντας σε Ίντερνετ-καφέ	4
Δεν γνωρίζω να χρησιμοποιώ το Διαδίκτυο	5

24. Πόσο καιρό έχετε σύνδεση Διαδικτύου στο σπίτι;

Δεν έχουμε σύνδεση στο σπίτι	1
Το τελευταίο εξάμηνο	2
Το τελευταίο χρόνο	3
Δύο με τρία χρόνια	4
Πάνω από τρία χρόνια	5

25. Πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι κοντινοί σου άνθρωποι το Διαδίκτυο;

Σημείωσε έναν αριθμό που σε αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση λαμβάνοντας υπόψη σου ότι οι αριθμοί αντιστοιχούν στα παρακάτω:

1 : σχεδόν ποτέ
 2 : ελάχιστες φορές το μήνα
 3 : τουλάχιστον μια φορά τη βδομάδα
 4 : σχεδόν κάθε μέρα
 5:πολλές φορές την ημέρα

α) Πατέρας	1	2	3	4	5
β) Μητέρα	1	2	3	4	5
γ) Αδέλφια	1	2	3	4	5
δ) Στενοί φίλοι	1	2	3	4	5
στ) Συμμαθητές	1	2	3	4	5

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Ποιες συσκευές χρησιμοποιείς για πρόσβαση στο Διαδίκτυο; (δεκτές πολλαπλές απαντήσεις)

Προσωπικό φορητό Η/Υ (laptop ή netbook)	1
Προσωπικό Η/Υ σταθερής βάσης	2
Η/Υ σε Internet cafe	3
Η/Υ άλλου μέλους της οικογένειας	4
Παιχνιδομηχανή (Playstation3 , Xbox360, κα)	5
Κινητό τηλέφωνο	6

2. Το τελευταίο τρίμηνο σε ποια από τα παρακάτω μέρη είχες πρόσβαση στο Διαδίκτυο χρησιμοποιώντας Η/Υ ή οποιαδήποτε άλλη συσκευή. (Δεκτές πολλαπλές απαντήσεις)

Στην κατοικία	1
Στο Σχολείο σου	2
Σε βιβλιοθήκη	3
Σε Internet καφέ	4
Σε σπίτι φίλου	5
Σε όμιλο νέων-κλάμπ	6
Οπουδήποτε μέσω κινητού ή άλλης συσκευής	7

3. Το τελευταίο τρίμηνο πόσο συχνά χρησιμοποιείς Η/Υ ή κάποια άλλη συσκευή ώστε να συνδεθείς στο Διαδίκτυο;

Είμαι σχεδόν συνέχεια online με κάποιο τρόπο	1
Σχεδόν κάθε ώρα της ημέρας μου	2
Ανά 2-3 ώρες της ημέρας μου	3
Τουλάχιστον 1 φορά αλλά όχι περισσότερο από δύο-τρεις φορές / ημέρα	4
Αρκετές φορές την εβδομάδα	5
Λίγες φορές το μήνα	6

4. Το τελευταίο τρίμηνο πόσες ώρες την ημέρα περιηγείσαι ενεργά (surfing) στο Διαδίκτυο κάνοντας οτιδήποτε;

Λιγότερο από 1 ώρα	1
2 – 3 ώρες	2
3 – 5 ώρες	3
5 – 8 ώρες	4
8 – 10 ώρες	5
Πάνω από 10 ώρες	6

5. Το τελευταίο τρίμηνο για ποιές από τις παρακάτω δραστηριότητες χρησιμοποίησες το Διαδίκτυο;

Σημείωσε με κύκλο τον αριθμό που σε αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση λαμβάνοντας υπόψη σου ότι οι αριθμοί αντιστοιχούν στα παρακάτω:

0: σχεδόν ποτέ

1 : μερικές φορές το χρόνο

2 : μια δυο φορές το μήνα

3 : τουλάχιστον μια φορά τη βδομάδα

4 : σχεδόν κάθε μέρα

5 : πολλές φορές την ημέρα

1. Ανταλλαγή e-mail με φίλους και συγγενείς;	0	1	2	3	4	5
2. Ανταλλαγή e-mail για λόγους εργασίας ή σπουδών;	0	1	2	3	4	5
3. Αναζητάς πληροφορίες για προϊόντα και υπηρεσίες;	0	1	2	3	4	5
4. Αναζητάς πληροφορίες για λόγους εργασίας-σπουδών;	0	1	2	3	4	5
5. Αναζητάς γενικές πληροφορίες;	0	1	2	3	4	5
6. Παίζεις διαδικτυακά παιχνίδια;	0	1	2	3	4	5
7. Διαβάζεις τα νέα (ειδησεογραφικά site, εφημερίδες);	0	1	2	3	4	5
8. Επισκέπτεσαι ιστοσελίδες με πορνογραφικό υλικό;	0	1	2	3	4	5
9. Κατεβάζεις μουσική, βίντεο ή άλλο υλικό;	0	1	2	3	4	5
10. Αγοράζεις προϊόντα;	0	1	2	3	4	5
11. Συζήτηση με άλλους σε πραγματικό χρόνο (IRC,MSN,κοκ)	0	1	2	3	4	5
12. Συζήτηση με ανάρτηση μηνυμάτων σε boards, forums	0	1	2	3	4	5
13. Σε site κοινωνικής δικτύωσης (Myspace, facebook)	0	1	2	3	4	5
14. Τζογάρεις σε ιστοσελίδες τυχερών παιχνιδιών;	0	1	2	3	4	5
15. Περιηγείσαι τυχαία, χωρίς συγκεκριμένο σκοπό;	0	1	2	3	4	5

6. Χρησιμοποιείς συχνά ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης (facebook, myspace, twitter) επειδή

Σημείωσε με κύκλο τον αριθμό που σε αντιπροσωπεύει σε κάθε ερώτηση λαμβάνοντας υπόψη σου

ότι οι αριθμοί αντιστοιχούν στα παρακάτω:

0: δεν μου αρέσει και το αποφεύγω

1: ελάχιστα με ενδιαφέρει

2: μου αρέσει λίγο

3 : μου αρέσει αρκετά

4 : μου αρέσει πολύ

5: είναι κάτι που είναι απαραίτητο για μένα

1. Μαθαίνω άμεσα τα νέα των κοντινών φίλων μου	0	1	2	3	4	5
2. Έχω μεγάλο αριθμό φίλων ενώ εκτός Διαδικτύου έχω λίγους	0	1	2	3	4	5
3. Παρακολουθώ τη καθημερινότητα των άλλων	0	1	2	3	4	5
4. Επικοινωνώ άμεσα με όποιον φίλο/η είναι συνδεδεμένος την ίδια στιγμή	0	1	2	3	4	5
5. Φτιάχνω ένα προφίλ που μπορούν να δουν χιλιάδες άλλοι	0	1	2	3	4	5
6. Ξεχνάω τα προβλήματα μου όσο ασχολούμαι με την ιστοσελίδα	0	1	2	3	4	5
7. Μου αρέσει η αίσθηση να ανήκω σε μία μεγάλη ομάδα – παρέα	0	1	2	3	4	5
8. Προτείνω δικές μου προτιμήσεις σε μουσική, βιβλία, έργα, σε άλλους	0	1	2	3	4	5
9. Για κοινωνικοποίηση με άτομα όμοιων προτιμήσεων με εμένα	0	1	2	3	4	5
10. Με κάνει να αισθάνομαι ασφάλεια στις κοινωνικές μου επαφές	0	1	2	3	4	5
11. Προτιμώ να μην έρχομαι πολύ κοντά με άλλους ανθρώπους	0	1	2	3	4	5
12. Δεν έχει σημασία το πώς είμαι στην εμφάνιση για να κάνω φίλους	0	1	2	3	4	5
13. Κρατάω επαφή με φίλους που είναι μακριά μου	0	1	2	3	4	5
14. Χρησιμοποιώ εφαρμογές – παιχνίδια της ιστοσελίδας	0	1	2	3	4	5
15. Άλλο (τι;)	0	1	2	3	4	5

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

1. Έχεις δεχθεί παρενόχληση μέσω του διαδικτύου; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1.	Όχι, ποτέ	
2.	Ναι, προσβλητικά σχόλια από άτομο που γνώριζα	
3.	Ναι, προσβλητικά σχόλια χωρίς να ξέρω με σιγουριά από ποιους	
4.	Ναι, ανεπιθύμητες ερωτικές προτάσεις από άτομο που είχα γνωρίσει εκτός Διαδικτύου	
5.	Ναι, ανεπιθύμητες ερωτικές προτάσεις από άτομο που γνώρισα στο Διαδίκτυο	
6.	Ναι, άλλης μορφής (διευκρίνισε)	

2.Εαν έχεις δεχθεί παρενόχληση μέσω του διαδικτύου, τι είδους; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1.	Γραπτά μηνύματα μέσω κινητού τηλεφώνου (SMS)	
2.	Μέσω βίντεο ή εικόνων (MMS, κ.α.)	
3.	Μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail)	
4.	Μέσω ηλεκτρονικών δωματίων συζήτησης (chat rooms κ.α.)	
5.	Μέσω ηλεκτρονικών συνομιλιών μέσω μηχανισμών αναζήτησης (yahoo, MSN ICQ, κ.α.)	
6.	Μέσω ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter, κ.α.)	
7.	Ναι, άλλης μορφής (διευκρίνισε)	

3. Έχεις παρενοχλήσει κάποιο άτομο μέσω του διαδικτύου; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1.	Όχι, ποτέ	
2.	Ναι, έχω σχολιάσει προσβλητικά κάποιο άτομο που ήξερε ποιος είμαι στη πραγματικότητα	
3.	Ναι, έχω σχολιάσει προσβλητικά κάποιο άτομο χωρίς να ξέρει ποιος είμαι στη πραγματικότητα	
4.	Ναι, έχω κάνει ερωτικές προτάσεις σε άτομο που ήξερα από πριν χωρίς αφορμή του/της	
5.	Ναι, έχω κάνει ερωτικές προτάσεις σε άτομο που γνώρισα στο Διαδίκτυο χωρίς αφορμή του/της	
6.	Ναι, άλλης μορφής (διευκρίνισε)	

4.Εαν έχεις παρενοχλήσει μέσω του διαδικτύου, τι είδους παρενόχληση; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1.	Γραπτά μηνύματα μέσω κινητού τηλεφώνου (SMS)	
2.	Μέσω βίντεο ή εικόνων (MMS, κ.α.)	
3.	Μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail)	
4.	Μέσω ηλεκτρονικών δωματίων συζήτησης (chat rooms κ.α.)	
5.	Μέσω ηλεκτρονικών συνομιλιών μέσω μηχανισμών αναζήτησης (yahoo, MSN ICQ, κ.α.)	
6.	Μέσω ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (facebook, twitter, κ.α.)	
7.	Ναι, άλλης μορφής (διευκρίνισε)	

5. Εάν έχεις δεχθεί παρενόχληση μέσω του διαδικτύου, αυτός είναι από αγόρια ή από κορίτσια; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1.	Κυρίως από ένα κορίτσι.	
2.	Κυρίως από πολλά κορίτσια.	
3.	Κυρίως από ένα αγόρι.	
4.	Κυρίως από πολλά αγόρια.	
5.	Και από αγόρια και από κορίτσια.	
6.	Δεν ξέρω ποιος το κάνει.	

6. Εαν έχεις παρενοχλήσει μέσω του διαδικτύου, αυτός είναι σε αγόρια ή σε κορίτσια; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1. Κυρίως σε ένα κορίτσι.	
2. Κυρίως σε πολλά κορίτσια.	
3. Κυρίως σε ένα αγόρι.	
4. Κυρίως σε πολλά αγόρια.	
5. Και σε αγόρια και σε κορίτσια.	
6. Και σε αγόρια και σε κορίτσια.	

7. Εαν έχεις δεχθεί παρενόχληση μέσω του διαδικτύου, πόση χρονική διάρκεια είχε; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1. 1-2 Εβδομάδες	
2. Περίπου 1 μήνα.	
3. Περίπου 6 μήνες	
4. Περίπου 1 χρόνο.	
5. Περισσότερο από 1 χρόνο.	

8. Εάν έχεις παρενοχλήσει μέσω του διαδικτύου, πόση χρονική διάρκεια είχε; (τσέκαρε ότι ισχύει).

1. 1-2 Εβδομάδες	
2. Περίπου 1 μήνα.	
3. Περίπου 6 μήνες	
4. Περίπου 1 χρόνο.	
5. Περισσότερο από 1 χρόνο.	

9. Εαν έχεις δεχθεί παρενόχληση μέσω του διαδικτύου, είπες ποτέ σε κανένα ότι σου συμβαίνει αυτό; (τσέκαρε ότι ισχύει).

1. Σε κάποιον καθηγητή της τάξης μου.	
2. Σε κάποιον άλλο ενήλικα μέσα στο σχολείο.	
3. Στους γονείς μου/κηδεμόνες μου.	
4. Στους φίλους μου.	
5. Σε κάποιον άλλο	
6. Δεν το είπα σε κανέναν.	

10. Πιστεύεις ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός σχετίζεται με τον παραδοσιακό εκφοβισμό, δηλαδή με τη χρήση βίας λεκτικής ή σωματικής στην καθημερινή ζωή; (τσέκαρε ότι ισχύει)

1. Έχει λιγότερη επίδραση στο θύμα	
2. Έχει την ίδια επίδραση στο θύμα	
3. Έχει μεγαλύτερη επίδραση στο θύμα.	
4. Δεν ξέρω	

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ερωτηματολόγιο αξιών.

Σε αυτό το ερωτηματολόγιο θα πρέπει να αναρωτηθείς: «Ποιες αξίες είναι σημαντικές για ΜΕΝΑ, ως αρχές που με καθοδηγούν στη ΔΙΚΗ ΜΟΥ ζωή και ποιες αξίες είναι λιγότερο σημαντικές για μένα;» Υπάρχουν δύο κατάλογοι αξιών στις επόμενες σελίδες. Αυτές οι αξίες προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες. Στις παρενθέσεις που ακολουθούν κάθε αξία, υπάρχει μια ερμηνεία που μπορεί να σε βοηθήσει να κατανοήσεις το τι σημαίνει.

Το έργο σου είναι να αποτιμήσεις πόσο σημαντική είναι κάθε αξία για σένα ως σημαντική αρχή για τη ζωή σου.

0,-σημαίνει ότι η αξία αυτή είναι όχι σημαντική, δεν είναι σχετική ως κατευθυντήρια αρχή για εσένα.

3,-σημαίνει ότι η αξία αυτή είναι σημαντική.

6,-σημαίνει ότι η αξία αυτή είναι πολύ σημαντική.

Όσο πιο μεγάλος είναι ο αριθμός(0, 1, 2, 3, 4, 5, 6), τόσο πιο σημαντική είναι η αξία αυτή ως κατευθυντήρια αρχή στη ζωή σου..

-1,-είναι για να αξιολογήσεις όποιες αξίες είναι αντίθετες με τις αρχές που σε καθοδηγούνε.

7,-είναι για να αξιολογήσεις την αξία που έχει την ανώτατη σημασία ως κατευθυντήρια αρχή στην ζωή σου.

είναι σύνηθες το ότι δεν υπάρχουν περισσότερες από δύο τέτοιες αξίες

Στο κενό, πριν από κάθε αξία, γράψε τον αριθμό (-1,0,1,2,3,4,5,6,7) που δείχνει τη σημασία αυτής της αξίας για εσένα, προσωπικά. Προσπάθησε να κάνεις όσο γίνεται πιο διακριτές τις επιλογές των αξιών σου, χρησιμοποιώντας όλους τους αριθμούς. Φυσικά μπορεί να χρειαστεί να χρησιμοποιήσεις τους αριθμούς περισσότερο από μια φορά.

ΩΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΑ ΑΡΧΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ, αυτή η αξία είναι:

αντίθετη στις αξίες μου -1	όχι σημαντική		σημαντική			πολύ σημαντική		ανώτατης σημασίας 7
	0	1	2	3	4	5	6	

Προτού ξεκινήσετε, διαβάστε τις αξίες στον κατάλογο I, επιλέξτε αυτή την αξία που είναι πιο σημαντική για εσάς και αξιολογήστε την σημασία της. Κατόπιν, επιλέξτε την αξία που είναι πιο αντίθετη με τις δικές σας αξίες, ή – εάν δεν υπάρχει τέτοια αξία- επιλέξτε την αξία που είναι λιγότερο σημαντική για εσάς και αξιολογήστε την με -1, 0, ή 1, ανάλογα με την σημασία της. Κατόπιν αξιολογήστε τις υπόλοιπες αξίες στον κατάλογο I.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΞΙΩΝ I

- 1 ___ ΙΣΟΤΗΤΑ (ίσες ευκαιρίες για όλους)
- 2 ___ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΗΡΕΜΙΑ (σε ειρήνη με τον εαυτό μου)
- 3 ___ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΙΣΧΥΣ (έλεγχος πάνω στους άλλους, κυριαρχία)
- 4 ___ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΣΗ (ικανοποίηση επιθυμιών)
- 5 ___ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (ελευθερία δράσης και σκέψης)
- 6 ___ ΜΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ (έμφαση σε πνευματικά και όχι υλικά θέματα)
- 7 ___ ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΟΤΙ ΑΝΗΚΕΙΣ ΚΑΠΟΥ(το αίσθημα ότι οι άλλοι νοιάζονται για μένα)
- 8 ___ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ (σταθερότητα της κοινωνία)
- 9 ___ ΜΙΑ ΣΥΝΑΡΓΑΣΤΙΚΗ ΖΩΗ (εμπειρίες που σου δίνουν κίνητρα)
- 10 ___ ΝΟΗΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ (έναν σκοπό στη ζωή)
- 11 ___ ΕΥΓΕΝΕΙΑ (ευγενική συμπεριφορά, καλοί τρόποι)
- 12 ___ ΠΛΟΥΤΟΣ (κατοχή υλικών αγαθών, χρήματα)
- 13 ___ ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ (προστασία του έθνους μου από τους εχθρούς)

- 14 ___ ΑΥΤΟΣΕΒΑΣΜΟΣ (πίστη στη δικιά σου αξία)
- 15 ___ ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΝ (ανάμεσα σε εμένα και τους άλλους, αποφυγή εκκρεμοτήτων / χρεών)
- 16 ___ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ (μοναδικότητα, φαντασία)
- 17 ___ ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΕΙΡΗΝΙΚΟΣ (ελεύθερος από πολέμους και διαμάχες)
- 18 ___ ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ (διατήρηση παλαιών εθίμων)
- 19 ___ ΩΡΙΜΗ ΑΓΑΠΗ (βαθιά συναισθηματική και πνευματική σχέση)
- 20 ___ ΑΥΤΟΠΕΙΘΑΡΧΙΑ (αυτοπεριορισμός, αντίσταση στον πειρασμό)
- 21 ___ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ (το δικαίωμα να έχεις έναν ιδιωτικό χώρο)
- 22 ___ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ (ασφάλεια για τους αγαπημένους μας)
- 23 ___ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ (σεβασμός, έγκριση από τους άλλους)
- 24 ___ ΕΝΟΤΗΤΑ ΜΕ ΤΗ ΦΥΣΗ (εναρμόνιση με τη φύση)
- 25 ___ ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΖΩΗ (γεμάτη με προκλήσεις, καινοτομίες και αλλαγές)
- 26 ___ ΣΟΦΙΑ (μια ώριμη κατανόηση της ζωής)
- 27 ___ ΕΞΟΥΣΙΑ (το δικαίωμα να καθοδηγώ ή να διατάζω)
- 28 ___ ΑΛΗΘΙΝΗ ΦΙΛΙΑ (στενοί φίλοι, που σε υποστηρίζουν)
- 29 ___ ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΟΜΟΡΦΙΑΣ (ομορφιά της φύσης και των τεχνών)
- 30 ___ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ (να διορθώνεις τις αδικίες, να νοιάζεσαι για τους αδύναμους)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΞΙΩΝ II

Τώρα αξιολογήστε πόσο σημαντική είναι για εσάς η καθεμία από τις ακόλουθες αξίες ως κατευθυντήρια αρχή στη ζωή σας. Αυτές οι αξίες διατυπώνονται ως τρόποι συμπεριφοράς οι οποίοι μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο σημαντικοί για εσάς. Για μια ακόμη φορά, προσπαθήστε να κάνετε όσο γίνεται πιο διακριτές τις επιλογές των αξιών σας, χρησιμοποιώντας όλους τους αριθμούς.

Προτού ξεκινήσετε, διαβάστε τις αξίες στον κατάλογο II, επιλέξτε αυτή την αξία που είναι πιο σημαντική για εσάς και αξιολογήστε την σημασία της. Κατόπιν, επιλέξτε την αξία που είναι η πιο αντίθετη με τις δικές σας αξίες, ή – εάν δεν υπάρχει τέτοια αξία- επιλέξτε την αξία που είναι λιγότερο σημαντική για εσάς και αξιολογήστε την με -1, 0, ή 1, ανάλογα με την σημασία της. Κατόπιν αξιολογήστε τις υπόλοιπες αξίες.

ΩΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΑ ΑΡΧΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ, αυτή η αξία είναι:

αντίθετη στις αξίες μου -1	σημαντική							ανώτατης σημασίας 7
	0	1	2	3	4	5	6	

- 31 ___ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ (βασίζεσαι στον εαυτό σου, σου αρκεί ο εαυτός σου)
- 32 ___ ΜΕΤΡΙΟΠΑΘΗΣ (να αποφεύγεις τις υπερβολές στα συναισθήματα και στις πράξεις)
- 33 ___ ΑΦΟΣΙΟΜΕΝΟΣ (πιστός στους φίλους μου, στην ομάδα μου)
- 34 ___ ΦΙΛΟΔΟΞΟΣ (δουλεύει σκληρά, ανερχόμενος)
- 35 ___ ΑΝΟΙΧΤΟΜΥΑΛΟΣ (ανεκτικός σε διαφορετικές ιδέες και πεποιθήσεις)
- 36 ___ ΤΑΠΕΙΝΟΣ (μετριόφρων, που επισκιάζεται)
- 37 ___ ΤΟΛΜΗΡΟΣ (ο οποίος αναζητεί την περιπέτεια, τον κίνδυνο)

- 38___ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (διατηρώντας τη φύση)
- 39___ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΕΠΙΡΡΟΗ (που έχει επιρροή στους ανθρώπους και τα γεγονότα)
- 40___ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΤΙΜΑ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥΣ (δείχνοντας σεβασμό)
- 41___ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΕΠΙΛΕΓΕΙ ΤΟΥΣ ΔΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΣΤΟΧΟΥΣ (διαλέγει τους δικούς του σκοπούς)
- 42___ ΥΓΙΗΣ (αυτός που δεν είναι φυσικά ή πνευματικά ασθενής)
- 43___ ΙΚΑΝΟΣ (ο οποίος έχει δεξιότητες, είναι αποδοτικός, αποτελεσματικός)
- 44___ ΑΠΟΔΕΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟ ΜΕΡΙΔΙΟ ΜΟΥ ΣΤΗ ΖΩΗ (αυτός που υποτάσσεται στις συνθήκες της ζωής)
- 45___ ΑΘΩΟΣ (γνήσιος, αυθεντικός, ειλικρινής)
- 46___ ΔΙΑΤΗΡΩΝΤΑΣ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΜΟΥ (προστατεύοντας την «εικόνα» μου)
- 47___ ΥΠΑΚΟΥΟΣ (ευσυνείδητος, αυτός που εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του)
- 48___ ΕΞΥΠΝΟΣ (λογικός, σκεπτόμενος)
- 49___ ΕΞΥΠΕΡΕΤΙΚΟΣ (εργάζεται για την ευημερία των άλλων)
- 50___ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΑΠΟΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΗ ΖΩΗ (που απολαμβάνει το φαγητό, τον έρωτα, την ανάπαυση, κλπ)
- 51___ ΕΥΛΑΒΗΣ (που διατηρεί θρησκευτική πίστη και πεποιθήσεις)
- 52___ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ (μπορείς να βασιστείς σ' αυτόν, είναι αξιόπιστος)
- 53___ ΠΕΡΙΕΡΓΟΣ (αυτός που ενδιαφέρεται για τα πάντα, που ερευνά)
- 54___ ΕΠΙΕΙΚΗΣ (είναι πρόθυμος να συγχωρήσει τους άλλους)
- 55___ ΕΠΙΤΥΧΗΣ (που επιτυγχάνει τους στόχους του)
- 56___ ΚΑΘΑΡΟΣ (νοικοκυρεμένος, τακτικός)
- 57___ ΜΑΛΘΑΚΟΣ (που κάνει ευχάριστα πράγματα)

Ευχαριστούμε πολύ για την συνεργασία σου